

ДР. ВАСИЛІЙ ГАДЖЕГА

ДОДАТКИ К ІСТОРИЇ РУСИНІВ І РУСЬКИХ ЦЕРКВЕЙ В ЖУПЇ УГОЧА

ЧАСТЬ I. и II.

ОДБИТКА ИЗ „НАУКОВОГО ЗБОРНИКА ТОВ. „ПРОСВѢТА“ В УЖГОРОДѢ
РІЧНИК IV. З Р. 1925. И РІЧНИК V. З Р. 1927.

*Выйшло при допомозѣ министерства школьництва
и народноѣ освѣты в Празѣ.*

УЖГОРОД
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІАН
1927

ДР. ВАСИЛІЙ ГАДЖЕГА

ДОДАТКИ К ІСТОРИЇ РУСИНІВ І РУСЬКИХ ЦЕРКВЕЙ В ЖУПІ УГОЧА

ЧАСТЬ I. и II.

191221.

ОДБИТКА ИЗ „НАУКОВОГО ЗБОРНИКА ТОВ. „ПРОСВѢТА“ В УЖГОРОДѢ“
РІЧНИК IV. З Р. 1925. И РІЧНИК V. З Р. 1927.

*Выйшло при допомозѣ министерства школьництва
и народноѣ освѣты в Празѣ.*

УЖГОРОД
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН
1927

Важнѣйшѣ опечатки.

ЧАСТЬ I.

- «Стор. 1. ряд. 7. из долу, мѣсто: выробит 1190'63 килом. читай: выробит 1190'63 km²
2. 16. из горы, мѣсто: один km² 63'9 читай: один km² 63'4.
4. 3. зам. 2. мѣсто: flororet читай: floreret.
7. 5. зам. 1. мѣсто: quorum ultrumque читай: quorum utrumque.
7. 5. зам. 3. мѣсто: pertinentiis читай: pertinentiis.
8. 7. из горы, мѣсто: камѣнями быка... читай: камѣнями была...
8. 7. зам. 1. мѣсто: Ungrorum et Gisla читай: Ungrorum rex et Gisla.
9. 5. зам. 3. мѣсто: puctoritatis priuilegio читай: auctoritatis priuilegio.
9. 6. зам. 3. мѣсто: osset regem читай: posset regem.
10. 1. из горы, мѣсто: анходився читай: находився.
12. 6. зам. 2. мѣсто: ex eiedem читай: ex eisdem.
13. 3. из долу, мѣсто: князах Булку и, читай: князах Булчу и.
13. 2. зам. 3. мѣсто: „некрещеного“ читай: некрещеною.
15. 4. зам. 1., мѣсто: osque dum Ungri regnam Bauariorum inuaserunt, sicut praesenti congituor... читай: „vsque dum Ungri regnum Bauariorum inuaserunt, sicut praesenti cognitum...“
15. 2. зам. 4. мѣсто: Needum читай: Nec dum.
18. 1. зам. из предыдучоѣ стороны, мѣсто: Karácsonyi о выше читай: Karácsonyi в выше...
19. 3. из горы, мѣсто: в) Доказ о трѣх монастырях. читай: в) Доказ из трѣх...
19. 2. зам. 2., мѣсто: concessiose читай: concessisse.
21. 6. зам. из предыдучоѣ стороны, мѣсто: Алтаукского (Германія) читай: Алтайхского...
21. 4. зам. из предыдучоѣ стороны, мѣсто: haeredem locavid читай: haeredem locavit.
21. 2. зам. из предыдучоѣ стороны, мѣсто: Карачоній (Katona... читай: Карачоній держить. (Katona...
24. 8. зам. 1., мѣсто: s kialtók kezdék читай: kiáltók kezdék
27. 8. из долу, мѣсто: зайшовый читай: зайшовшій.
27. 4. зам. 4. мѣсто: Heimicum caesarem читай: Henricum caesarem.
29. 1. зам. 5. мѣсто: Op. cit. p. 14. читай: Op. cit. 414.
31. 11. из горы, мѣсто: Сырник, Пролука, Текла, Ракалют читай: Сърник, Пролука, Текна, Ракаmoz...
31. 1. зам. 3. мѣсто: Споминае привилей „a villa Petri ad aquam Petái“ читай: Споминае привилей „a villa Petri ad aquam Petri“.
32. 5. зам. 1. мѣсто: Dusuuku читай: Dusnuku.
32. 8. зам. 1. мѣсто: simul 10 pensas читай: simul 10 pensas.
32. 4. зам. 3. мѣсто: vocasur Bubach читай: vocatur Bubach.
33. 19. из горы, мѣсто: лиш на ма маетку... читай: лиш на маетку
33. 8. из долу, мѣсто: сусѣднѣ лиш суть читай: сусѣднѣ од них суть.
34. 1. из долу, мѣсто: вмѣсто Rutheni читай: вмѣсто Rutheni.
38. 5. зам. 1. мѣсто: quod essent selliteri читай: quod essent selliferi...
38. 1. зам. 3. мѣсто: In Ubadi est vivazium читай: In Ubadi est vivarium...
39. 1. из горы, мѣсто: князь заняв читай: князь Арпад заняв.
39. 3. зам. 1. мѣсто: eum omnibus habitatoribus читай: cum omnibus habitatoribus.
40. 1. из долу зам. 2., мѣсто: vmegye kelet. p. 11. читай: vmegye kelet p. 15.
41. 3. зам. 2., мѣсто: condicionibus hominibus чит.: conditionis hominibus.
41. 1. зам. 7., мѣсто: Cemprovinciales de Zobolch читай: Comprovinciales de Zobolch.
43. 1. из долу, зам. 3., мѣсто: a királynék bökerüsége читай: a királynék bökezűsége.
44. 2. зам. 4., мѣсто: betű szerinti olvasás читай: betű szerinti olvasás.
44. 3. из долу, зам. 5. мѣсто: Thouzoban читай: Thouzoba.
45. 2. из долу, зам. 2. мѣсто: meglépett ruczák читай: megtépett ruczák.
45. 1. зам. 4., мѣсто: Bugab читай: Bugab.

- Стор. 48. ряд. 20. из горы, мѣсто : умножився в люднѡсть сих... читай : умножив-
ся в людности сих...
48. 4. зам. 3., мѣсто : kérre kerítették читай : kézre kerítették.
50. 7. из горы, мѣсто : Szőkös Ardó читай : Szöllős Ardó.
50. 5. зам. 2., мѣсто : emlékezük читай : emlékezik.
50. 6. зам. 2., мѣсто : Anjonkosi читай : Anjoukori.
50. 8. зам. 2., мѣсто : összeolvadt Nagyszás читай : összeolvadt a szom-
szédos Szászfaluval, mely azoklevelekben Nagyszász...
51. 1. зам. 3., мѣсто : Ugocsa ivn. читай : Ugocsa vm.
52. 3. зам. 3., мѣсто : populis et isbagionibus читай : populis et iobagionibus...
55. 2. из горы, мѣсто : Ugachazaz читай : Ugachazaaz. "
55. 2. зам. 7., мѣсто : fluvios nter. Moresz et Tica; Krishi loco nomen esti
читай : fluvios inter Moresz et Tica, Krishi loco nomen. est.
56. 6. зам. 3., мѣсто : uterinis possionem Kunya vocatam читай : uterinis
possessionem Kunya...
57. 2. из горы, мѣсто : Банк и Драгови читай : Балк и Драгови.
59. 6. зам. 3., мѣсто : alatt vomultak a harcba читай : alatt vonultak a harcba...
59. 3. зам. 4., мѣсто : Dacsu László és... читай : Dacsó László és...
60. 5. из горы, мѣсто : пустилися у мандрѡвку, читай : пустилися у ван-
дрѡвку.
60. 7. зам. 2., мѣсто : Gebiete neuertiogs читай : Gebiete neuertdigs.
60. 6. из долу, зам. 3., мѣсто : Грушевский, Op. cit. I. читай : Грушев-
ский, Op. cit. Istor. Укр.-Руси I.

ЧАСТЬ II.

- Стор. 65. ряд. 3. зам. 1., мѣсто : vereklést читай : vezeklést.
65. 3. зам. 3., мѣсто : quae ni читай : quae in.
66. 4. зам. 1., мѣсто : aquisierunt читай : acquisierunt.
67. 2. зам. 3., мѣсто : Circumvisio... Georgii Martivis читай : circum-
visio... Georgii Martyris...
68. 1. зам. 1., мѣсто : Угоча, а по вымертю, читай : Угоча по вымертю.
68. 8. из долу, зам. 4., мѣсто : ae Sacerdos читай : ae Sacerdotes.
69. 1. зам. 4., мѣсто : Гл. Найдавнѣйшѣ, читай : Гл. I. часть в Наук.
Зборнику Т. Просвѣты р. 1925. Найдавнѣйшѣ...
71. 3. зам. 1., мѣсто : ...signater читай : ...signanter...
77. 11. из горы : мѣсто : Никто без тайн но умер, читай : Никто без
тайн не умер.
79. 11. из горы, мѣсто : в добромъ станѣ, читай : в станѣ.
81. 22. из горы, мѣсто : ани баба присяжена, читай : ани баба не присяжена.
88. 16—17. из долу, мѣсто : роротою читай : роботою.
90. 8. из долу, мѣсто : (Veres-Martéu Korán) читай : (Veres-Mart seu Korán).
101. 6. зам. перенесена из поперед. стор, мѣсто : sunt dua читай : sunt duaе.
104. 7. из горы, мѣсто : рока 1734, читай : рока 1737.
104. 4. зам. 1., мѣсто : cantori читай : cantoris.
104. 2. зам. 5. мѣсто : in meditulis читай : in meditulio.
105. 1. из горы, мѣсто : I. округ За-Тисянскій читай : II. Округ За-Тисянскій.
105. 7. зам. 1., мѣсто : per nos intrascriptos читай : per nos infrascriptos.
105. 6. зам. 1, мѣсто : Tibiscano sioe читай : Tibiscano sive.
105. 4. зам. 3., мѣсто : Dominus читай : Dominus.
111. 7. зам. 2., мѣсто : Vino admissae читай : Vino ad missae.
111. 11. зам. 2., мѣсто : Librorium читай : Librorum.
112. 4. зам. 4., мѣсто : ignorus est читай : ignarus est.
113. 5. зам. 1., in relique читай : in reliquo.
118. 1. зам. 3., мѣсто : Додатки... Угоча, в Наук. Зборнику, читай : До-
датки... Угоча, I. часть в Наук. Зборнику.
119. 1. зам. 4., мѣсто : Katona, Op. Historia читай : Katona, Op. cit. Historia.
120. 3. зам. 4., мѣсто : a templamban mint a zsinat jóváhagyatt читай :
a templamban mint a mit a zsinat jóváhagyott.
122. 1. зам. 3., мѣсто : utpote schismatisoru читай : utpote schismaticorum".

Др. Василій Гаджега :

Додатки к исторіи Русинѣвъ и руськихъ церквей в жупѣ Угоча.

Вступне слово. I. Деякъ доказы заселеня Русинѣвъ в Мадярщинѣ в XI. столѣтїю : а) три монастырѣ, б) односины греческого обряда особенно пѣд кор. св. Стефаном, в) Доказ трѣох монастырѣвъ, г) аббація Застѣ (Zásti). II. Найдавнішїи слѣды жупы Угоча : а) пѣд кор. Арпадовичами, б) по вымертю королѣвъ Арпадовичѣвъ.

ВСТУПНЕ СЛОВО.

В попередних моихъ „Додаткахъ“ предложивъ я моимъ высокоповажанымъ читателямъ мало що к исторіи нашихъ Пѣдкарпатскихъ Русинѣвъ взагалѣ и особенно нашихъ руськихъ церквей в жупѣ Мараморошскѣй и Ужанскѣй. Теперь користуючися новою нагодою, яка подалася менѣ, хочу представити в третє „Додатки“ к жупѣ Угочанскѣй.

Розумѣея, що основою к сему буде служити не нове, теперѣшне роздѣленє жуп, но старое, передъ свѣтровою вѣйною, яке принято было передъ тымъ и позадъ се натуральною рамкою служить и єсть тысячелѣтноѣ єѣ исторіѣ. Нове, практичне роздѣленє великихъ жупъ уже зовсѣмъ и не пѣзнає стару, маленьку, но намъ пѣдкарпатскимъ Русинамъ такъ мило жупу Угочанску в минувшости.

Жупу Угочанску составляє околиця рѣки Тисы межи сусѣдными жупами Мараморош, Сукмар и Берегъ, зачавши мало од города Хуста, где Тиса од востока к западу тече, аж до города Вуйлока (Tisza-Ujlak), где переходитъ изъ Угочи до Берегу, а к пѣвночи (сѣверѣ) ширитъся к рѣцѣ Боршава, а к полудневи (югу) же аж до рѣки Тур (Tur), яка майже паралельнымъ бѣгомъ з Боршавою подає з Тисою границѣ нашѣй жупѣ. Простѣр Угочѣ к западу рѣвнина, к востоку єсть гористый и разомъ выробить 1190.63 килом. На правѣмъ боцѣ знимаєся группа велико-севлюшскихъ гѣр, якѣ достигнуть найвысшу высоту 878 м., коли паралельно з ними на лѣвѣмъ березѣ Тисы розшираються горы Аваш (Avas) досѣгають лиш 827 м. Розмѣрно має она много рѣк. Тиса, од востока к западу текучи, роздѣляє жупу на майже двѣ однакѣ части, коло Киральгазы выступить на рѣвнину и тече бѣльше розтоками, на западѣ заливаєся до неѣ рѣка Ботар.

Кромѣ сих рѣк спомянути треба уже выше сказану Боршаву (Синявка), в котру заливається Салва (Szalva), а за Тисою рѣка Тур. Береги сих рѣк мѣстами млечистѣ (багnistѣ).

Клима Угочѣ дуже помѣрна и мила, зато має и дуже урожайну почву, а особливо на западных частях. Плоднista почва выносить 114.462 гектарѣв, з чого припадає на орну землю 51.448 га, на загорода 1959 га, на луки 18623 га, на пасовиска 12.926 га, на очереты (тростяницѣ) 13 га, на выницѣ 864 га, на лѣсы 28.629 га; сяк же неплодностѣ земель є лиш 6513 га. Головні продукты Угочѣ суть: пшениця, кукуруза, овес, крumpлѣ, грозно и вино. З лѣсѣв бѣльша половина букова, друга же менша дубова. Скотоводство Угочѣ красно розвито; року 1895 числилося в нѣй: 37.804 кусѣв рогатѣв худобы, 125 буволѣв, 5968 коней, 45 ослѣв, 25.649 свинь, 21.423 овецѣ и 1960 кѣз.

Число жителѣв было 1891. рока 75.461. Из чого припало на один km² 63·9, таже доста густо залюднена. Из сих было Русинѣв 32076 (42·5%); Мадярѣв 28852 (38·2%)*); Румунѣв 8830; Нѣмцѣв 5447; Словакѣв 40 а инших 216. — По вѣроисповѣданю роздѣлялася люднѣсть Угочи на 6201 римо-католикѣв, 47651 греко-кат.**), 458 лютеран, 11722 калвинистѣв и 9414 жидѣв. З огляду културы замѣтити треба, що з межи мушин выше 6 лѣт было аналфаетѣв 62·4%, а из женщин 72·6%-ов, и що 40·8% школярѣв не ходило до школы.

Люднѣсть Угочѣ состояла з 7 великих и 64 малых сел, роздѣленых на два главнѣслужнѣ округи з столицею Севлюшем (Nagy Szőlős), котрѣ релятивне бѣльшинство были Русины, бо по приведенѣй статистицѣ 42·5% є Русинѣв против других народносей, позаяк других народностей наибѣльшій процент лиш 39·2%, но из сего треба зряховати Жидѣв и може и инших, но так думаю, що и абсолютно Русины мають бѣльшинство, если додаме из числа греко-католикѣв число излишне вычисливши переже Румунѣв***). Що же число Русинѣв было еще значнѣйше и бѣльше переже, доки перед пару десятилѣтѣй не настала сильна мадьяризація, се, так думаю, не треба доказовати. В роцѣ тѣм и в тѣй же статистицѣ зазначено еще и то, що пѣд десять годами пѣдросло число Мадярѣв на 5535 душ, т. є. на 23%, даде, що из межи не Мадярѣв говорят по мадьярски 8443, т. є. 18%.

Угоча мала дорѣг державных 35 килом., из Берегсасу через Севлюш до Хуста, из Вуйлока до Севлюша и до Голмѣя, из Севлюша

*) Вѣроятно сюды прираховалися и Жиды, яких и тогды было майже 10.000.

**) Сим число Русинѣв значно пѣднимается!

***)) Гляд. A Pallas nagy Lexikona. Budapest, 1897. 16. köt. p. 481. Ugocsa vármegye.

до Гудѣ; дорог жупных мала 173 килом., а сельских 161 килом. Желѣзничне получения має од Вуйлока через Севлюш до Киральгазы (Хуст) и из Киральгазы до Сукмари; разом 59 километрѡв.

Угоча не має жадных скарбѡв, и сяк єѣ обывателѣ принужденѣ жити единственно з своих зарѡбкѡв, земледѣльства и скотоводства. Теперь же посему осмотрим минулѡст наших Русинѡв в Угочѣ.

Задачу нашу так намѣрю исповнити, що предложу: I. загально о исторіи Пѡдкарпатских Русинѡв и се особенно а) приведу даякѣ доказы заселеня Русинѡв в XI. вѣцѣ; II. исчислю найдавніѣйшѣ историчнѣ слѣды о Угочанскѡй жупѣ а) пѡд Арпадовичами и б) по Арпадовичах; III. особенно заниматься буду нашими руськими церквами а) перед визитою еп. Мих. Ман. Ольшавского, б) послѣ протокола визиты бл. п. еп. Михаила Мануила Ольшавского из рока 1751., в) пѡд Андрѣем Бачинским, г) в серединѣ XIX. вѣка и д) найновѣйше рока 1915. — и як додаток вытяги из лѣтописи мадярского писателя Анонима дотычно Русинѡв и Славян.

I. Деякѣ доказы заселеня Русинѡв в Мадярщинѣ в XI. вѣцѣ.

Що Русины поселялися в Мадярщинѣ по св. Стефанѣ I. королю мадярскому, уже выше сказались*), приводячи деякѣ доказы, якѣ до теперь менѣ удалось найти¹⁾. Но сучасно приинужденѣ изявилисьме и то, що до сего часу грамотами доказовати се лиш дуже мало раз и тѡлько в пару случаях было возможно²⁾. Право зато, щобы сей недостаток доповнити, приведу деякѣ иншѣ доказы сего рода.

а) Три монастырѣ.

Первый такій доказ подає нам заоснованє монастырѣв руських пѡд королем Андреем I. (1046 — 1061). Два такѣ монастырѣ споминаються звичайно: один вышеградскій, другій же печерскій в Тихоню — для монахѡв, а третій для монахинь в Тормовѣ. Споминає сей послѣдній монастырь в Тормовѣ мадярскій король Гейза I. (1074—1077) в своѣй заосновательнѡй грамотѣ аббациѣ в Гронѣ, а историки зао-

*) Гл. Наук. Зборн. Просвѣты, рока 1922. стор. 142.—152. — Рока 1923. стор. 22.—49. Рока 1924. стор. 223.—239. — Кор. св. Стефан особенно защищає осадникѡв, яких называли: гостями (hospes). В своих законах, окремно в однѡй главѣ занимается защитою таких гостей: S. Stephani Decret. lib. cap. 6. De assersione exteriorum et nutrimento hospitum.

¹⁾ Гляд. мои „Додатки к исторіи Русинѡв и руських церквей в Ужанской жупѣ“ Ужгород, 1924, Науков. Зборник, Просвѣты р. 22—23.

²⁾ Ibid р. 34—35.

снованя єго приписиють Анастазіи, женѣ мадярського короля Андрѣя I., дочцѣ великого князя київського Ярослава I. Сяк же в Тормовѣ монахинѣ были чина св. Василя Великого, яких Анастазія без сумнѣву из Киѣва завела и котрѣ свою отправу отправляли по греческо-руському обряду¹⁾. Се без супереки треба прийняти ўже и позад то, що в тѣм часѣ в католическѣй церквѣ находилися монахинѣ лиш або по латинському чину св. Бенедикта, або по греческому св. Василя В., иншого же чина нѣт²⁾. Що тычиться самого мѣста, переже мѣсто Тормова (Tormova) писателѣ клали в Бигарску жупу, но найновѣйше уже за Дунаєм в жупу Веспремску³⁾.

Тот сам мадярскій король Андрѣй I. в ласку жены своєѣ руськоѣ Анастазіѣ заосновав и один монастырь для монахѣв в Вышеградѣ, як се історики без супереки передають. Сам факт заоснованя споминає уже один найдавніѣйшій историчный памятник Мадярщины: житєпис священномуч. єп. Герарда⁴⁾. Годинка то каже в своѣй исторіи греко-кат. єпархіѣ Мукачевскоѣ, що сей монастырь заоснованый був коло Вышеграда для греческих монахѣв⁵⁾. Но понеже сѣ монахи происходили и происходили могли лиш из Руси, особенно же из Киѣва и Киѣво-печерскоѣ лавры (монастыря), як се показують обставины, позад се правдоподѣбно однак руськѣ монахи были в нѣм и отправу по славянському языку могли кѣнчити⁶⁾. Заосновательный

¹⁾ Ibid. p. 24. Dr. Balics L. A kath. egyháztörténete Magyarorsz. I., 477. „Még egy másik apáca kolostorról is szólnak emlékeink és ez a tormovai Biharmegyében... Ezen kolostort valószínűleg I. Endre vagy ennek orosz felesége Anasztázia alapította, s abba sz. Vazul rendű apácákat hozatott Oroszországból“.

²⁾ Steph. Katona, Historia crit. Hungariae stirpis Arpadianae, Pestini 1779. tom I. p. 169. nullus alius religiosarum virginum sacer ordo tunc in ecclesia Dei, seu orientali seu occidentali, praeter Basilianas et Benedictinas floreret.“

³⁾ Гл. мою статью: Греческѣ и руськѣ монастырѣ пѣд Арпадовичами, появилась в часописѣ: Подкарпатска Русь, 1924. чис. 4 стор. 117.

⁴⁾ Sz. Gellért csanádi püspök élete XXI. fej. „...Endre herceget pedig Fejérvárt megkoronázták... Maga ez a nagyon keresztény király két monostort épített: Tihanyt és Visegrád mellett“. — А в замѣтцѣхъ: „Tychonium et iuxta Visegrad... A Visegrad melletti monostor alapító levele nem maradt fön... Hogy egyébiránt Visegrád, mint Nográd, Nyitra, Trencsin, s többi felföldi váraink, Árpád bejövetele előtt már fönnállott s nem őseink hanem a szlávok vetették meg alapját, Szalayval együtt bizonyosnak tarthatjuk“. — Szabó Kár. Emlékiratok a magyar kereszténység első századáról. Pest, 1865. p. 83—84.

⁵⁾ Hodinka Ant. dr. A munkácsi gör. kath. egyházmegye története, Budapest 1910. 7—15.

⁶⁾ Гляд. Rajner Lajos dr., A görög szert. kath. magyarok mozgalma (Kath. Szemle, Budapest 1902, p. 30—31). „I. Endre királyunk (1046—1061) közvetlenül az egyházi szakadás megújulása előtt tényleg alapított Visegrád mellett sz. András tiszteletére görög szerzetesek számára kolostort. Ezen alapításnak nem a térítés volt a célja. Igen helyesen vélekedik Katona jeles történészünk, midőn azt mondja, hogy Endre ki-

лист сего монастыря не позостав, но позостало письмо папы Гонорія III. из рока 1221¹⁾, якій на просьбу мадярского короля Андрѣя II., котрый, як патрон сеѣ аббациѣ наворачнувся быв к папѣ²⁾, вмѣсто греческих монахѣвъ допустив в сей монастырь монахѣвъ латинского обряда, а сучасно то замѣчає, що тамошнѣ монахи греческѣ уживали языка незнайомого перед всѣми сусѣдными церквами и народами, од которыхъ еще и способомъ житя рѣзлучалися натѣлько, що ся знищена аббация нигда не встане и не обновиться, если не заведуться латинскѣ монахи³⁾. Рока 1221. еще были деякѣ греческѣ монахи в сѣм монастырѣ, як се видно из того, що папа обовязує монастырь одповѣдно выдержати живучих греческих монахѣвъ до кѣнця ихъ житя на случай реформы. Дѣйстно, коли перебрали монахи св. Бенедикта сю аббацию, не знати⁴⁾. Що тычиться тоѣ обставины, що языкъ греческих монахѣвъ не розумѣли окрестнѣ церкви и народы, легко можъ порозумѣти, если до уваги приймеме, що Вышеград стоявъ близъ Пешта, в серединѣ Мадярщины.

На третѣмъ мѣстѣ спомянути треба печерскій монастырь в Тихоню. Тотъ самъ кор. Андрѣй I. заосновавъ⁵⁾ и в Тихоню одинъ мона-

rály azért hozott Visegrádra görög szerzeteseket, mivel felesége, Jaroslav orosz fejedelem leánya, kit Horváth Anastazia névvel jelöl, görög szertartást követte. A szerzeteseket is valószínűleg Oroszországból hozta magával. Ezek tehát sem görög sem magyar nyelven nem végezték a szent liturgiát, hanem valószínűleg oroszul“.

¹⁾ Гляд. August. Theiner, Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Romae 1859. tom. I. num. 53 p. 29. „Honorius Episcopus etc... Archieppo Strigonesi et... Abbati de Pelis Vesprimiensis diocesis, salutem, etc... Karissimus in Christo filius noster.. Rex Ungarorum illustris nobis insinuare curavit quod Abbatie de Visegrade Vesprimiensis dioecesis... grecos habet monachos, et habuit ab antiquo, in quorum manibus abbatia ipsa adeo in spiritualibus et temporalibus est collapsa, quod nisi persone instituantur ibidem vicinis ecclesiis lingua et vita conformes, vix aut unquam adjicietur, ut resurgat: quare postulavit instanter, ut ibi monachos latinos institui de nostra permissione liceret. — Ideoque... mandamus, quatenus solum Deum habentes prae oculis... si pensatis omnibus expedire videritis, et fieri poterit absque gravi scandalo... latinos monachos institui permittatis ibidem, proviso quod grecis monachis nunc existentibus ibi provisio congrua toto vite sue tempore assignatur... Pontificatus Anno Quinto“.

²⁾ Гляд. Balics L. dr. Op. cit. A rk. egyh. tört. Magyarországbán II., 2. pag. 214.

³⁾ Гляд. Katona Op. cit. Historia tom. V. p. 349. „Iam alias ex biographo S. Gerardi docuimus hujus Abbatiae conditorem Andream I. fuisse, qui sicut Latinis monachis ordinis S. Benedicti coenobium in Tihony, ita Graecis in Visegrad, fortasse propter uxorem russam, quae graeci ritus initio fuerit, construxerat“.

⁴⁾ Гляд. Balics, Op. cit. ib.

⁵⁾ Katona, op. cit. Histor. II. p. 112. „Tutotius tempore non definito fundationis hujus ita meminit (Chron. II., 42): „Eo tempore rex Andreas iuxta lacum Balatun construxit monasterium in honorem sancti Aniani in loco, qui dicitur Tyhon“. — Сровн. Balics, Op. cit. I. 368. „Endre Tihanyban alapított apátságot Katona szerint 1055-ben, Péterfy szerint már 1050-ben“.

стырь рока 1050, або 1055, як се мало выще сказано. Заосновательна грамота видана рока 1055, позостала на наш вѣк¹⁾ и без сумнѣву є она автентична. З сим монастырем зрослений и тамошний печерскій монастырь, котрый сучасно зачався, або може и вѣроятно и скорше, як сам головный монастырь, як се особливо розбировано в особнѣй моѣй студіѣ о сѣм печерскѣм монастырѣ (лаврѣ)²⁾. Историки держать головный монастырь за монахѣв чина св. Бенедикта, навпаки же печерскій треба нам держати уже самим своим походженѣм и початком за рускій, якій лиш из Руси и из кѣво-печерскоѣ лавры мѣг занестися. Заосновательна грамота не каже выразно, для яких монахѣв був сей монастырь заоснований, но прибавлений майже сучасный список знарядѣв церковных здається потверджати, що чина св. Бенедикта, и се тым, що знаряды суть майже всѣ латинского характера, лиш одна ложечка там вычислена указує, що там по греческому звичаю причащалися³⁾. Но к сему замѣтити треба, що „в церкви малярскѣй причастіє пѣд обоима видами выслуживалося до собора Констанційского“, як се каже наш историк Андрѣй Балудянскій⁴⁾. Впрочѣм мало низше обширнѣйше будеме заниматься вопросом сих знарядѣв. А рока же 1276, маляр. кор. Ладисав IV. урочисто изьявляє в своѣй грамотѣ, що в монастырѣ св. Аніана исповѣдника, заоснованѣм в Тихонѣ, монахи чина св. Бенедикта органы Божѣ славы постоянно спѣвають⁵⁾.

б) Односины греческого обряда особливо пѣд кор. св. Стефаном.

Односно знарядѣв замѣчаю, що знаряды церкви Тихоньскоѣ однакѣ и подѣбнѣ знарядам церкви монастыря горы Паноньскоѣ⁶⁾.

¹⁾ Гляд. Erdélyi László, A tihanyi apátság kritikus ok levelei, Budapest 1906. p. 21—31. (Грамота 1055. А. є автентична; друга же 1055. ? В. фалшива). — Katona, Op. cit. Historia II., 112—113.

²⁾ „Печерскій монастырь Тихоньскій“, появилась студія в мѣсячнику: Подкарпатска Русь, 1925, Ужгород, од чис. 6. стор. 93.

³⁾ Erdélyi, Op. cit. p. 31—32. „Unum cōcleare (argenterum). Що не може розумѣтися на ину ложечку, на пр. ладанову ложечку, як се Erdélyi видится розумѣти, бо хибить ладанова судинка, як се на прим. исчисляется в приложенѣм списку монастыря св. горы Паннионьскоѣ.

⁴⁾ Андрей Балудянскій, Исторія церковная, Виенна 1857. II, 196.

⁵⁾ Erdélyi, Op. cit. p. 29. „Ecce nos inter caeteras regni nostri ecclesias monasterium nostrum de Tykon, per s. progenitores nostros in honorem Beati Aniani confessoris fundatum, in quo fratres ordinis b. Benedicti divine laudis organum iugiter decantant, quadam speciali praerogativa amplexantes, hanc eidem gratiam duximus faciendam...“ Сю грамоту кор. Ладислав IV. пѣднѣйше 7 роками торжественно потвердив, таже рока 1283. Гляд. Erdélyi, Op. cit. p. 54.

⁶⁾ Сравниет сѣ списки Erdélyi, Op. cit. A tihanyi apats. krit. okl. p. 31—32. 37—38.

Но знати треба, що находим уже в тогдaшнѣмъ вѣку то, що споминаються знаряды чисто греческого обряда в найстарших церквах Мадярщины, як в бѣлоградскѣй (Alba) и веспремскѣй, котрѣ сим церквам подаровав кор. св. Стефан и из котрых слѣдовало бы, що як греческѣ знаряды по греческому обряду и хосновалися. Сяк по автопису Туровця подає Катона¹⁾, що св. Стефан I. даровав церкви Бѣлоградскѣй (Alba) два епископскѣ плащѣ, подѣбнѣ плащу архієпископскому, котрых краѣ золотом 74 марок и дорогоцѣнными камѣнями были украшенѣ. А самѣй церкви дарований був и коронаційный плащ мадарских королѣв, якій зовсѣм подѣбный фелонам греческого обряду, як се мы уже переже видѣлисьме²⁾. Но се легко порозумѣти из тодѣшних обставин. Тогды еще мир и покѣй и единство вѣры пановали межи востоком и западом; в самѣй же католическѣй церкви точно и строго не были еще роздѣленѣ латинскій и греческій обряд, зато легше перебралися и хосновалися так одежѣ, як и молитвы и одправы. Мадарскій король св. Стефан I. завѣв греческѣ монахинѣ, заосновав гостинницѣ (hospitium) в Римѣ, Равеннѣ, но и в Константинополѣ³⁾ и в Йерусалимѣ; он мѣг даровати право так знаряды греческоґо виду и формы. Найявнѣйшим доказом сего є то, що тот сам кор св. Стефан I. и жена его Гизела дали зготовити и подаровали одну другу, подѣбно литургійну, церковну одежу року 1024 тогдѣшньому

¹⁾ Katona, Op. cit. Historia I., 111—112. „S. Stephanus... Albensem basilicam quam ipse fundauerat, aureis altaribus, crucibus quoque et calicibus, indumentis etiam pontificalibus, contextis auro purissimo, et lapidibus pretiosissimis, ditauit... Inter cetera vero dedit eidem Albensi ecclesiae quaedam donaria, sempiternae memoriae digna; duo scilicet rationaria (vestes episcopales, pallio metropolitaram similes) quorum utrumque habebat oram contextam 74 marcis auri purissimi et lapidibus preciosis. Quum auri marca, seu media libra, faciat aureos 80, hac in veste continebatur aureorum 5920...”

²⁾ Гляд. моѣ: Додатки... ж. Ужан. (Наук. Зборник, Просвѣты р. 1923. 25. — За коронаційный плащ мадарских королѣв пише Balics, Op. cit. Ark. egyh. tört. I., 440—444. „... ezen palást nem régóta van a koronázásoknál használatban; miután a régibb palást talán Szulejmán alatt elveszet, valószínű hogy Maria Theresia idejében a bécsi kincstárban őrizett miseruha, melynek felirata is világosan Gizella királyné munkájára és ajándékára vallott, nagyob kényelem kedvéért átalakítatott, a mint azt ma látjuk. A levágott részek elveszték, s így a képcsoport kiegészítése nagy nehézséggel jár. Ugy szintén már régen nincsen meg a hozzátartozó, manipulus és stóla.” — Jegyz. 3. „Hogy a koronázáskor használt palást csakugyan miseruha, bebizonyítja dr. Bock: „Die ungarischen Reichsinsignien“ című cikksorozatában (p. 443. — Гляд. Dr. Karácsonyi János, Szent István király élete, Budapest, 1904, p. 78.

³⁾ Katona, Op. cit. Historia, I., 178. „... Construxit enim in ipsa conuersionis Christi secundum humanitatem Hierusalem monachorum coenobium, quod praediis ditauit et uineis, ad victum quotidianum copiam ministrantibus. In capite quoque mundi Romae, sub titulo protomartiris Stephani, duodecim canonicorum congregationem, cunctis pertinentiis abundandem, statuit; et materiam in circuitu lapide muratam cum domibus et

римскому папѣ Іоанну XIX. (1024 — 1033). Ся одежда в столѣтїю XVII. и XVIII. была власностею церкви св. Арнульфа в Мецу, яку по переданю папа Лев IX. подаровав сѣй церкви року 1049, коли ю посвятив¹⁾. Протягом французскоѣ революціѣ сѣ знаряды zostали знищенѣ.

Одповѣдно треба думати и о тѣй золотѣй корунѣ, яку св. Стефан подаровав церкви Веспримскѣй и котра 12 марок золота важила и дорогоцѣнными камѣнями быка украшена. Сам факт доказує грамота из р. 1338, где споминаєся привилей кор. Андрѣя II., выданный року 1217, где и то говориться, що речений король, готовлячися на св. Іерусалимску землю, взяв од Веспримскоѣ церкви численнѣ дорогоцѣнности и межи ними одну 12 марок тяжку, дорогоцѣнными камѣнями украшену корону, яку еще прощена королева Гизела была подаровала²⁾. Може, як деякѣ думаютъ, що ся коруна служила прикрасою трупа прощеноѣ королевы, но се не доказано, позаяк не доказано, що она там погребена. Може зато ~~была~~ коруна дарована, чтобы „в нѣй епископ Веспримскій греческим обрядом священнодѣйствовав“, як се пише Балудянскій³⁾. И сему згѣдно то, що Хартвик, лѣтописецъ св. Стефана I., жившій найближе к часам св. Стефана, передає як тот, котрый видѣв своими очима красоту церкви бѣлоградскоѣ (Alba). Хартвик бо, описавши красоту сеѣ церкви, то додає, що такою красотою описану церков король задержав як свою

hospitiis Hungarorum, orationis causa B. principis Apostolorum Petri limina quaerentium, condidit. Ipsam quoque regiam urbem Constantinopolim beneficiorum munere non priuavit, quam ecclesia mirifici operis, cum necessariis omnibus suis, donauit.“ — Пише же се послѣ житєписа Хартвика. — Сравни. Dr. Karácsonyi Ján. Op. cit. Sz. Ist. élete, p. 44—45. „... Valamint aztán Romába zárandoklókról gondoskodott, hogy utközben Ravennábae pihenőjük és élelmezésük legyen, épen úgy a Jeruszálembе vezető uton is szerreztett ilyen megálló, pihenő helyet Konsztántinápolyban. A görög csaszártól nem volt nehéz a sok szép, Konsztántinápolyi egyház közül egyet a magyarok számára elnyernie. A mellé is zárandok házat építtetett s a szükséges javadalmazással felszerelte“. Вѣроятно, что св. Стефан кор. р. 1007. или 1008. лично был в Римѣ, гляд. dr. Karacsonyi Ján. ibid. p. 43. — Ср. Sz. István k. nagyobb legendája, kiadta Szabo, Op. cit. fej. 11., 12.

¹⁾ Karácsonyi J. dr. Op. cit. Sz. Ist. k. él. p. 82—83. — На одеждѣ сѣй был надпис: „Stephanus Ungrorum et Gisla dilecta sibi coniunx mittunt haec munera domno apostolico Joanni“. Magyarul: A magyarok királya és szeretett neje Gizella küldik ezeket ajándékuł János pápa urnak.“ — Сей надпис латинскій вышитый был художественно золотом и шовком на верхнѣй части сих риз.

²⁾ Katona, Op. cit. Historia, I. p. 563. „Tenor autem dicti alterius privilegii D. Andree regis, annó dominice incarnationis 1217. confecti, exprimebat tali modo: vt, quum idem dominus Andreas rex in succursu s. Jerosalymitane terre fuisset profecturus ab eccla Vesprimienti res honestas, unam pretiosissimam accepisset coronam beate memorie Kysle XII. marcas ultra marinis partibus pro 140 marcis expendisset...“

³⁾ Андр. Балудянскій, Op. cit. Ист. II. 194.

капацію и обдарив ю таким привилеем, абы жадный епископ не мав до неѣ жадных прав. В сам день докѡнченя и посвяченя св. мира лиш тот епископ, котрому король приказуе, если там есть притомный, або як не є притомный та воззванієм посилае, тот може кающихся розрѣшити и миро благословити. И св. литургію, если там є король, тот епископ кѡнчить, котрому король з згодою настоятеля и братіѣ приказуе литургизати. В неприсутности же короля без дозволу настоятеля и братіѣ епископ ани литургизати ани жадну епископску одправу кончити не має власти¹⁾. Дальше тот сам Хартвик замѣчае, що король Стефан I. такими обдарив знарядами церкви, якѣ потребнѣ были до богослуженя²⁾. Особенного же згляду заслужить то, що по лѣтопису Туровція подае Катона³⁾, що папа Бенедикт VIII. (або IX.) також привилеем обдарив сю церков на просьбу кор. Стефана, що кто законно в сих знарядах кончить литургію, може помазати короля, его коруновати и мечем обвязати. — Если бы в тых часах были на Мадярщинѣ греческѣ епископы, тотчас перестала бы тягота, — но о таких доказѡв не маем. Всѣ епископы при дворѣ св Стефана I. выразно выконують латинскій обряд. В часѣ св. Стефана находиме лиш греческо-булгарских монахѡв з их игуменом або аббатом в Марошварѣ (Марошградѣ), а кромѣ сего зазначено и то в легендѣ священномученика еп. Герарда, що лиш сесь одинокій монастырь

1) Гляд. Katoná, Op. cit. Hist. I., 113. „... in ipsa regalis sedis civitate, que dicitur Alba, sub laude et titulo eiusdem virginis perpetuae, famosam et grandem basilicam opere mirifico... extruere coepit; quam qui vidit, veritati testimonium perhibet verborum nostrorum, innumerabilia palliorum et paramentorum ibi esse genera; tabulas circa altaria plures, auro purissimo fabricatas; lapides series pretiosissimorum in se continentes; ciborium arte mirabili super mensam Christi erectam... Tanta vetustate supra scriptam ecclesiam in propriam capellam rex sibi retinens, tali eam libertate dotavit, vt nullus episcoporum in ea iuris quicquam haberet. In die etiam absolutionis et consecrationis chrysmatis cuicumque episcopo vel iniungeret rex ibi praesens, vel illuc mitteret absens, poenitentes in ea absolueret, et chryσμα consecraret. Diuina quoque missarum sollemnia, si regem ibi praesentem contingeret: ille tantum celebraret episcopus, cui rex consentiente cum fratribus praeposito, celebrare iuberet. In regis autem absentia, absque praepositi et fratrum licentia, episcopus vel missas celebrandi, vel cuiuslibet episcopalis officii exercendi sibi licentiam non usurparet.“ (Edit. Prai, c. III. p. 138).

2) Katona, Ib. I., 115. „... crucibus, et vasis aliisque supellectilibus ad ministerium Dei pertinentibus, secundum quod unicuique opus fuit, sufficienter decoravit...“ (Carthuitius, ed. Prai, c. III. p. 136).

3) Katona, . Op. cit. Histor. I., 112. „Serius deinde Benedictus sive VIII. siue IX. quorum utriusque Pontificatus ad aetatem S. Stephani pertinuit, singulari praerogativa tam liberale S. Stephani donum ornauit, vt Turotzius porro narrat: Que, inquit, beatus Benedictus, sanctae Romanae ecclesiae pontifex, ad preces sancti Stephani regis, tantae auctoritatis priuilegio insigniuit, vt quicumque in celebrando missam, eis uteretur legitime, posset regem inungere, coronare et gladio accingere“.

анходився по сѣй цѣлѣй околищѣ т. є. у володѣню Охеума¹⁾. Правда суть при дворѣ короля св. Стефана I. не лиш италянскѣ, нѣмецкѣ, еще и французскѣ епископы²⁾, но и чeskѣ из Чехіѣ, отже Славяне, но и сѣ выразно суть латинского обряда, понеже вступили в чин св. Бенедикта³⁾.

Замовчати не мож, що св. Стефан то держав, що одповѣдно треба управляти горожанами греческими по греческим обычаям, латинскими же по латинским, позад що воззывает сына своего, чтобы послѣдовав его прикладу в сѣй справѣ⁴⁾. Тот же св. Стефан сам заосновав монахинѣ греческѣ в Веспреймѣ⁵⁾ греческим заосновательным листом; дальше он задержав в свободѣ греческо-болгарских монахов в Марошградѣ по смерти Охеума, коли его побѣдив, он однако

¹⁾ Гл. Sz. Gellért csanádi püspök élete, kiad. Szabó Kár., Op. cit. p. 65—66. „A keresztyének testeit, kik az ütközetben elestek, fölszedvén Marosvárbá vivék, és eltemeték a görögök monostorában keresztelő sz. János czintermébe, minthogy abban a tartományban akkor más monostor nem vala.“ — Сровн. Karácsonyi I., Op. cit. Sz. Ist. kir. élete p. 39.: „Azon a rengeteg téren, mely Váctól, Kalocsától egész Erdélyig terjedt, voltak-e sz. István korában monostorok s melyek voltak azok? nem tudjuk. Biztos tudomásunk csupán a csanádiakról és az oroszlanosiról van s azok sz. István uralkodása utolsó évtizedében keletkeztek. 1030-ban a marosvári Sz. Iván kolostort a bencések foglalták el. Az eddig ott élt görög szerzetesek pedig az új, oroszlanosi kolostorba költöztek át. A csanádi sz. István monostor mellé sz. Gellért nem sokára új monostort is épített a boldogságos Szűz tiszteletére“.

²⁾ Гл. Karácsonyi János, Ibid. p. 30—31. „Mikor sz. István trónra lépett, szerfőött kevés pap volt hazánkban. Biztoson csak annyit tudunk, hogy a breunovi szerzetesek 995-ben Csehországból hazánkba menekültek. Ezek közül csak kettőt ismerünk név szerint: Anasztázt az apátot és Radlát, sz. Adalbert volt iskola társát. Ezek számára épült előbb a zabori, utóbb a pannonhalmi monostor. Négy év múlva sz. Adalbertnek, másik telepítvényének, a meseritzi monostornak szerzetesei is követték breunovi társaik példáját és hazánkba jöttek. Ezek hazánk déli részén Pécsváradon választottak magunknak települő helyet és munkakört. Közölők is csak kettőt ismerünk Ascricot, az apátot és utódját Bonifacot, a buzgó hírhirdetőt... jöttek még számosan minden felől, kivált Olaszországból... 1010 táján egyszerre 15-én érkeztek sz. Romuold tanítványai közül, Jöttek még Franciaországból is... De természetesen legtöbben jöttek a szomszéd Bajorországból...“ Сравн. p. 44. „Bonipert, első pécsi püspök francia“. Гл. р. 13., 32., 16., 44., 90—91., 47.

³⁾ Katona, Op. cit. Historia.... Ducum, p. 638. „Nam illi quidem, ait, nihil de S. Adalberti sociis sanctis, ... nihil de fundatione coenobii Breunouiensis ord. S. Benedicti, cui patrimonium suum sanctus praesul donavit, ut constat ex ipsis fundationis litteris, que in manibus sunt...“

⁴⁾ Decret. S. Stephani l. I. cap. 8. § 4.: „Quis graecus reget Latinos graecis moribus? aut quis Latinus Graecos Latinis reget moribus? Nullus. Idcirco consuetudines sequere meas...“

⁵⁾ Balics L. dr. Op. cit. I. p. 472—477. — II. 2. p. 397. Hodinka, Op. cit. (Tört.) p. 7. Напротив же Karácsonyi J. dr. (Op. cit. p. 39—40) — Сей твердить, що в сем монастырѣ Веспреймскѣм были нѣмецкѣ монахинѣ. Се ошибочно, бо тогда не треба было бы замѣтити p. 1109. греческѣ монахинѣ латинскими, чина св. Бенедикта.

мав мировѣ зносины и звязи, як з Римом, так и з Константинополем; можливо прото, що як греческѣ знаряды, так и одповѣдиѣ обряды допустив, но без греческих єпископѣвъ высшу справу не мож порозумѣти. Правдоподѣбно были при дворѣ св. Стефана и знавцѣ греческого языка, без сумнѣву священники або єпископы, якѣ написали на прим. заосновательный лист веспреймского єпископства¹⁾, котрый стилем своим и способом писаня, особливо же тым, що призываєся на 318 отцѣвъ I. Никейского собора, скорше сподобався на греческѣ, або хорватско-даалматскѣ грамоты, чому подѣбного не находим в тогдашних формулах нѣмецкоѣ, французскоѣ або италіанскоѣ канцеляріѣ²⁾. Однак не знаєме, що при дворѣ св. Стефана, або взагалѣ в Мадярщинѣ жили тогды греческѣ єпископы, якѣ обряды и богослуженє кончили по гречески; выразно о сѣм дотеперь жадных вѣстей не маєме, позад що притакуючи вырѣшити сей вопрос ледвы можем, бо знаєме, що и св. Стефан и жена его были латинского обряда, и од них были заоснованѣ єпископства и монастырѣ тогоже обряда. Таже обставина, що уже и перед и пѣд кор. св. Стефаном были и находилися в Мадярщинѣ вѣрники греческого обряда к вырѣшеню сего вопроса притакуючи довѣльноѣ основы не подає, бо если и в краю и пѣд владѣнем Охеума, где однак выразно доказано, що жили греческо-болгарскѣ монахи, и слѣдовательно ширили вѣру христіанску, прецѣнь так мало было христіан, що на проповѣдь св. Герарда и его товаришѣвъ купками и толпами приходили креститися³⁾, тогды на других околицях и такое мале число обективна исторія тяжко може припустити.

Конечно не мож замовчати и то, що бѣльшій житєпис кор. св. Стефана I. выразно каже⁴⁾, що князь Гейза, отець св. Стефана,

¹⁾ Karácsonyi J. dr., Op. cit p. 58.

²⁾ Ibid. p. 59. „A veszprémi püskökség alapító levelében a megszegőire mondott, fenyegetés (poena spiritualis) „tercentorumque decem et octo patrum anathemate feriendum atque perpetuali supplicio tradendum iugiterque barathri poena perpetuo fore concremandum“ ... ismeretlen a német, francia és olasz kancelláriák formulaiban. Ellenben annál ismeretesebb a görög oklevelekben s ezekből a horvát-dalmát oklevelekbe is átment. Ez tehát arra mutatna, hogy sz. Istvánnak eme levelét olyan pap írta, aki a horvát dalmát oklevelet formuláit ismerte. Ellenben az oklevél előszava Harduin olasz király 1003-ki levelének előszavához hasonlít. A címezés (intitulatio) és a kijelentés egyes részei szintén az olasz kancellária gyakorlataival egyeznek. Ezekből tehát azt kell következtetnünk, hogy az oklevél készítője Olaszországból s annak is Lombardia nevű részéből származott“. Сравни. стор. 47.

³⁾ Гл. мою статью: Греческѣ и рускѣ монастырѣ пѣд Арпадовичами, явилася в часописѣ Подкарпатска Русь, Ужгород, 1924. число 4. стор. 115—116.

⁴⁾ Sz. István kir. nagyobb legend., kiadta Szabó, op. cit. p. 5. „Akkor Pannoniában . . . ötödik fejedelem vala, Gyeicsa nevezetű . . . Ezen kívül azt is parancsolatba

и то приказав єще як поганин, абы кожного христїанина, єсли вселитися хоче в єго краину, прийати гостепріємно и єго обезпечити, священникам же и монахам дозволив, абы могли до него приходити и прислуховався им сладостію серця. Дальше та сама легенда то каже, що св. Стефан для проповѣданя Євангелія Христового на пораду христїан дав знати повсюду послами и листами, що жадає священникѡв, проповѣдникѡв¹⁾, на що многѣ св. Духом веденѣ священники и монахи приходили к нему. Се все свѣдчить єпископ Пассавскій Пилигримм в своѣм листѣ²⁾, где каже, що од него посланѣ каноники, и священники-проповѣдники навернули около пять тысяч знатнѣйших Мадярѡв, мужѡв и жен. Додає и то, що майже весь мадярскій народ, но и другѣ славянскѣ краины готовѣ прийати вѣру Христову.

Пилигрим жив и ходив около 20 роками перед св. Адалбертом проповѣдуючи, таже пѡд князем Гейзою. Що же тычится успѣха єго, современник Бруно, житеписецъ св. Адалберта, то замѣчає, що Мадяры лиш тѣни христїянства прийняли, и що их вѣра помѣшана з поганскими идеями єще гѡрша як саме поганство.³⁾

Не сучасно, но переже могло статися, що Булчу и Дюла, угорскѣ вожды в Константинополѣ, прийняли крещеніє и з собою привели священникѡв греческих, межи котрыми був и Іероѡей, посвященный Теофиликтом, тамошным патріархом, за єпископа для Угрѡв.

tette, hogy minden keresztényt, ki tartományába akar költözni, vendégszeretettel és biztositással fogadjanak; a papoknak és barátoknak engedelmet ada, hogy élje járulhassanak, kikre önkényt és örömet hallgatván gyönyörködik vala . . . “

¹⁾ Ibid. p. 9—10. „ ennek elkezdése és teljesítése végett Krisztus hiveinek tanácsára vala szüksége, ohajtását hírnökei és levelei által mindenfelé elhíresztelte. Minek következtében a szeni lélek illetétől buzdítva sok egyhazi és világi pap szánta rá magát, hogy elzarándokoljon, apátok és szerzetesek . . .

²⁾ Piligrin püspök levele a magyarok megtéréséről VII. Bencdek pápához 974-ről, kiadta Szabó Kár. Op. cit. Emlékiratok, p. 113.—115. — Katona, Op. cit. Historia crit. Ducum p. 517. A qua ergo praefata Ungrorum gente multis precibus ipse inuitabar venire, aut missos meos in opus eo evangelii illuc dirigere. Ad hos dum transmitterem satis idoneos viros, ex monachiis canonicisque presbyteros, atque de singulis ecclesiasticis gradibus clericos . . . ex eisdem nobilioribus Ungaris utriusque sexus catholica fide imbutos atque sacro lauacro ablutos, circiter quinque millia lucrarentur . . . paene cuncta Ungrorum natio sit prona ad percipiendam fidem sanctam. Sed et aliae Sclavorum provinciae ad credendum promptae; et est ibi quidem messis multa, operarii autem pauci . . . “

³⁾ Piligrin püsp. levele . . . , kiadta Szabó, op. cit. p. 115. замѣтка I. призывает на „Brunonis vita adalberti cap. 16.—23. — Katona, op. cit. Historia crit. Ducum, p. 630. „ . . . uterque biographus Albértinus . . . haec subiicit: „Non tacendum, quod iuxta positis Ungaris nunc nuncios suos misit, nunc scipsum obtulit, quibus etiam ab errore suo parum mutatis umbram, christianitatis impressit“. Error iste quem biographus attingit, a Ditmaro, post quam de Geisa loqui coepisset, hunc in modum refertur: „Hic Deo

Случилося сесе около л. 940, як говорить Балудянскій¹⁾ и додає, що многѣ покрестилися. Сей спорный вопрос вирішити мы тепер не маємо ани дяки, ани часу, зато лиш то замѣчаємо, що греческѣ писателѣ: Скилитцес, Кедрен, Зонарас и Куропалатес на кѣнцѣ XI. столѣтя споминають се. Но се опроверечи видѣвся Константин Багрянородный, якій при серединѣ X. вѣка як сучасник называє околицю малярску некрещенною, слѣдовательно поганскою. Позад се знатнѣ писателѣ, як Катона,²⁾ Фейер заперечали правду цѣлого оповѣданя. Но супротив сих новѣйше Сабов провказав, що и Константин Багрянородный якось споминає се.³⁾ Пѣслѣ сего зачалися новѣ выслѣдованя критико-историчнѣ, яким удалося становити, що оповѣданє о князях Булку и Дюли, и о Іероѣѣ одповѣдають правдоподобно историческѣй правдѣ, но додають, що миссія Іероѣея и єго греческих священникѣвъ была майже безуспѣшна.⁴⁾ Признають, що в

vero variisque deorum vanitatibus inscruicns, quum ab antistite suo (cui per visionem morem gerere iussus est) ob hoc argueretur, inquit, diuitiae mihi habundant, et ad haec agenda libera facultas et ampla potestas est". Hinc apparet quam imperfecta fuerit, Geysae conuersio, qui posse coniungi veri numinis et falsorum deorum cultum existimauerit".

1) Балудянскій *Op. cit.* Исторія, II, 189.

2) Katona, *Op. cit.* Historia... Ducum, p. 416. „Ego vero, Hierotheum numquam in Hungariam venisse censeo; Gyulam enim cum quo profectum illum Graeci tradunt, Turcorum quidem, seu Hungarorum, in sola tamen Transilvania, fuisse ducem, ex Anonimo docuimus. In Transilvaniam igitur adductus Hierotheus, si quod opere pretium fecit, illud non tam in Hungaris, quam Valachis apud quos Graecus ritus hodieque manet factam esse suspicor...“ *Срѣвн.* p. 402. 395.

3) Багрянорожден Константин VII. (911—959) греческій императоръ в своемъ творѣ: *De administrando imperio*, cap. 40. называє дѣйстно „некрещеного“, гляди моѣ: Додатки... Ужанск. жуп. (Наук. Зборн. Просвѣты, p. 1923. стор. 7.) — Однак при кѣнцѣ тоѣ ж 40. главы споминаєся Булку и Дюла и то каже Константин, що они стали друзьями императора, що лиш тогды могло произойти, если переже приняли крещенє, замѣтивъ Карл Сабов. — Се мѣсто Константина такъ говоритъ: „Tudni való, hogy Árpád fia már mind meghaltak, de vérei Falész és Taszész és azoknak unoká testvére Takszi még élnek. Tudni valló, hogy Tebele is meghalt, az ő fia pedig az a Termatzu, ki mostanában eljöve mint szövetségesünk, Bultzuval Turkia harmadik fejedelmével és Karkhászával együtt; Tudni valló, hogy Bultzu Karkhász fia Kalé Karthásznak, a Kalé pedig tulajdonnév, a Karkhász pedig méltóság, valamint a Gúlasz is, mely főlebbvaló a Karkhásznál“. A magy. honfogl. Kutfői, *Op. cit.* p. 128. — *Срѣвн.* Szabó Károly, *Vezérek Kora*, 230—234.

4) Balics L. *Op. cit.* A rk. egyh. Tört. I., 223.—224. „A keleti egyház hitterjesztéséről csak egy író szól, s az több mint 100 évvel később élt, maga Konstantin császár hallgat; holott Piligrin passauai püspök térítéséről a pápák és császárokon kívül nagyszámu író is megemlékszik. Hierotheusz a magyarok között nem téríthetett; Konstantin császár azt mondja, hogy, a Magyarok által lakott Nagy-Moravia keresztség nélkül szükkölik. Ezen allítólagos püspökségnek semmi nyoma. Így tehát Hierotheusz működési tere legfeljebb Ótóm és Keán tartományában a Temes közben és Bulgáriában lehetett“

околицѣ Охѹма був заведений греческій обряд, но з малым успѣхом ¹⁾).

Стан христіанства пѳд володѣнем Охѹма мы переже объяснили а мало высше привелисьме и лист еппа Пилигримма, а к сим туй много нового додати не знаѣме, если не то, що за час св. Стефана туй анѣ бѳльше греческих монастырей, анѣ греческій епископ не споминаються. Подѳбно стоитъ справа и в других частях Мадярщины. Особенно що тычиться наших околицѣ до Тисы и майже до Нѣтры. Туй нашѣ предки, як Аноним передаѣ, оружіем побѣдженѣ власти Мадярѳв пѳдверженѣ, всюды рознесенѣ пѳд володѣнем поганских Мадярѳв, споилися майже в один народ з Мадярами, котрых потому назвали Палоц-ами (бѣло-жовтый) Мадярами. ²⁾ Перед заселенем Мадярѳв ту живучѣ предки наши вѣроятно были христіане, бо як еп. Пилигримм в своѣм высше сказанѳм листѣ до папы пише, в Паноніѣ и Мызіи было 7 епископств в час Римлян и Гепидѳв, из котрых 4 позостали в Моравіѣ, ³⁾ доки Мадяры не стали нападати на краину

— Сровн. Thalloczy Lajos, Adelék az ó-hit történetéhez Magyarországon. — Karácsonyi Ján. dr. Mi köze a görög egyháznak Magyarország megtérítéséhez? (Katholikus Szemle, Budapest, 1900. IV. füz. 306—310) то твердить, що греческій писатель Кедренос и по нѣм другѣ исчисленѣ, писали неправду, байку. Право так на другѳм мѣстѣ: „A keleti egyház hivei voltak-e először a magyarok?“ (Történelmi hazugságok, Irták: Haller József, Karácsonyi J. dr., Budapest, 1890) 730—735. 1.

¹⁾ Особу Іерофея за выдуману держить мадярскій историк: Karácsonyi János dr., Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtérítéséhez? (Katholikus Szemle, 1900. Budapest, 306—310). И се уиилуєся и исторично доказати.

²⁾ Karácsonyi János dr., Op. cit. Sz. István kir. élete, p. 20. „Hol laktak már most e fekete magyarok?“ Kelet felé — mondja Bruno — s mivel a Tisza jobb partján élőmagyarok „szár-ugor“ vagyis szláv nyelven „palóc“ (plavec = fakó, fehér-sárga) nevet viseltek, a velők ellentétésen „fekete-ugor“-nak nevezet magyarok, csak is a Tisza balpartján, tehát a mai Tiszántúl lakhattak...“ Ibid. p. 12. „Mikor őseink 900-ban a Dunán tult elfoglalták, s még inkább midőn 902-ben a Morva Garam közét, a dunán inneni részeket néleg hazájukhoz csatolták, oly szláv népeket találtak ott, kik magukat szlovéneknek nevezték, s a kik a msi vendékhez vagy Stájerországban és Karinthyában lakó szlovénekhez legközelebb álló nyelvet beszéltek. Ezen szlovéneket a magyarok nem irtották ki teljesen, hanem szolgálkákká tették. Át vették tőlük a Buda, Pilis, Visegrád, Komárom, Veszprém stb. helyneveket a Dunántúl, a Nyitra, Mocsonok, Galgócz, Korompa stb. neveket a Dunán innen. Sőt nemcsak kölcsönöztek tőlük, hanem őket egészen magukba olvasztották s a mostani vendek, tótok (helyesebben csehek) mind későbbi a XII. század után beköltözött népek, nem pedig a régi szlovén nép egyenes leszármazói. E régi szloven nép azonban akkor midőn a magyarok uralma alá került már rég keresztény volt...“

³⁾ Сѣ епископства суть: 1. Fauaiensis seu Viennensis, 2. Speculi — Juliensis, alias Olomucensis, 3. Nitrauiensis et 4. Vetuariensis (Ouarini). Гляд. Katona, Op. cit. Histori, . . . Ducum, p. 532—536.

баварску, як сё і сучаснікі мои знають додае еп. Пилигримм.¹⁾ Но пѣд поганским Мадярами и христіане Славяне не могли исповѣдати и держати вѣры христіанскоѣ. Як за Дунаєм межи Словѣнами, так в околицях Нѣтры онъ до Моравіѣ, Мадяры знищили церкви, монастырѣ и все, що лиш было христіанске, так и туй. И повстало повсюды поганство, як се еп. Пилигримм передае, коли так говорить, що тѣ были одиноко христіане межи Мадярами, котрых Мадяры забрали в невольничество из всѣх частей свѣта, и як еп. Пилигримм каже выразно, из сих состояло бѣльшинство народа, но николи не было дозволено дати им покрестити своѣ дѣти.²⁾ Рока 995. монахи св. Адалберта, яких ѡн в Брейновѣ быв поселив, утѣкли од переслѣдованя князя чешского, котрый выгубив майже всю фамилію (родину) св. епископа, и нашли притулок на Мадярщинѣ, власне вѣроятно коло Нѣтры поселилися на горѣ Зобор и збудовали своѣ дуже скромный монастырѣ.³⁾ Се таже первый монастырѣ славянскоѣ походженя на Мадярщинѣ, хотъ латинского чина св. Бенедикта — пѣд св. Стефаном І. королем мадярским, о котрѣм дащо исторично знаєм, як се стае явным из заосновательного листа горы Панонскоѣ⁴⁾ где кор. св. Стефан то каже, що перед сею аббацією не было в

¹⁾ „Unde quoque visum est, iam necessarium esse, quatenus Sanctitas Vestra illic aliquos iubeat ordinari episcopos; quia et quondam Romanorum Gepidarumque tempore proprios septem antistites eadem orientalis Pannonia habuit et Moesia... quorum etiam quatuor, osque dum Ungri regnam Bauariorum inuaserunt, sicut praesenti congitor est aetati; in Moravia manserunt...“ Katona, op. cit. Hist. ... Ducum, p. 518. — Szabó, op. cit. p. 115.

²⁾ Гл. зам. 2. на стор. 130. — Имя „Словѣне“ є давна форма од „Славяне“. Се указує лѣтопис Нестора „888.—897. Бѣ один язык Словенск; Словѣны, иже сѣдаху по Дунаеву, их же пріяша Угры; и Морава и Чехы, и Ляхове, и Поляне, яже нынѣ зовомая Русь. Сим бо первіе преложены книги Моравѣ, яже прозвася грамота Словѣнская, яже грамота есть в Руси и в Булгарѣх Дунайских“. Издание И. Глазунова, С.-Петербург, 1893. стор. 12. — „Christiani autem, quorum maior pars populi est, qui ex omni parte mundi illuc tracti sunt, captivi, quibus numquam solles suas licuit, nisi furtive, domino consecrare, modo certatim nullo obstante timore, offerunt eos baptizare; et gratulantur omnes, tamquam de peregrinatione sua in patriam reducti, quod christiano more oratoria audent construere...“ Katona, op. cit. Hist. ... Duc. 517. — Szabó K. Op. cit. p. 115.

³⁾ Karácsonyi János dr., Op. cit. Sz. István k. élete, p. 13. „995 végén (szpt. 27.) a cseh herceg és népe megtámádtá sz. Adalbert családi várát, bevette azt, testvéreit (Sobebor kivételével) megölte, családjukat kiirtotta. A sz Adalbertől odatelepített breunov-i szerzetesek e borzasztó vérengzés után... sz. Adalbert kedves mesterével, papjával Radlával együtt Magyarországra menekültek. Ha csak a jelek nem csalnak, Nyitra mellett a Zobori hegyen állapodtak meg először, ott építették töb az eleintén nagyon egyserű monostort...“ (p. 13.) ...utobb a pannohalmi monostor“ (p. 30.).

⁴⁾ Katona, Op. cit. Historia ... Ducum, p. 400. — Historia crit. Regum I., 95. „Needum enim episcopatus et abbatis praeter ipsum locum in regno Hungariae sitae erant“.

краинѣ Мадярськôй ни одного епископства, або аббаціѣ. Правда, що сей основательный лист не держиться нашими часами правдивым,¹⁾ всетаки сам факт и на дальше подержується²⁾, що первым монастырем був на Мадярщинѣ на горѣ Zobor, другій на горѣ Паннонскôй, и третим Пейч-варадскій.³⁾ Понеже монахи св. Адалберта были першѣ обывателѣ передреченых монастырѣв, и сяк Чехи, Славяне, се явно без супереки свѣдчить о славянскôм их початку.⁴⁾ Що тычиться монастыря на горѣ Zobor при Нѣтрѣ, давне преданя передає, що туй уже перед приходом и населенем Мадярôв, иstownав один пôд славным князем Святоплуком, где и ôн сам, коли ему жите и свѣт надоѣли, глядав притулок, при пôдножѣ горы перебив мечем коня свого, сам меч закопав в землю и незнакомо зайшов в монастырь и в покаяню скôнчив свôй живот.⁵⁾ В сѣм монастырѣ, або у звязи з ним споминається и першій святой Мадярщины в тогдашних часах св. Андрей (Зоерард) пустыножитель. Жите его списав сучасник епископ Маврус по довѣрному оповѣданю ученика его св. Бенедикта.⁶⁾ Но чрезвычайный пост его (св. Андрея) по примѣру игумена св. Зосима и неслыханѣ роды его покуты подають ту думку, що хоть

¹⁾ Pauler Gyula dr. Op. cit. A magy. nemzet története az Arp. kir. alatt. I., 103. jegyz. — II. köt. 587—590. lap.

²⁾ Karacsonyi J. dr. Op. cit. Sz. István kir. élete, p. 36. „Az egyházi szervezetnek kiegészítő részét képezték, kivált akkoriban a Benedek rendű monostorok. Ezek között keletkezésre nézve első volt, véleményünk szerint, az alább ismertetett zobori, második a pannonhalmi, harmadik a pécsváradi“. Сровн. Katona, Op. cit. Historia... Ducum p. 638.

³⁾ Pécsvárad = Montis Ferrei, prope Quinque ecclesias. Гляд. Katona, Op. cit. Hist. crit. Duc. p. 731. „Quare tria haec caenobia: S. Martini, S. Benedicti, S. Hippoliti, que tres Hungarie montes: Pannoniae, Ferreum, Zobor illustrarunt, initia S. Stephano duci debere censeo, ex quibus filii S. Benedicti Hungaris conuertendis primi suos sudores dicarunt“.

⁴⁾ Karacsonyi Ján. dr., Op. cit. Sz. Istv. k. él. p. 30., гляди выше сровн. p. 36. Впрочем св. Адалберт сам привѣв из Рима шѣсть монахôв из монастыря, где и ôн сам перебивав. Сѣ монахи стали з початком монастыря св. Адалберта в Брейновѣ, як се передає Катона [Katona, Op. cit. Hist. Duc. p. 660.] по чешскому писателю Дубравію, [Histor. Bohem. L. VI. p. 46.] — Интересно є то, що тот сам Дубравій каже о св. Стефанѣ и св. Адалбертѣ [Hist. Bohem. VI., 46.], що св. Стефан знав по славянски „praeterea lingua Slavicae haud ignarum acceperat Adalbertus, deflexit in aulam eius“, и проповѣдями наворачув его и покрестив. Отже св. Адалберт мôг со-общатися з кор. св. Стефаном по славянски и по латински. Katona, Op. cit. Hist... Duc. p. 626.

⁵⁾ Гл. Pauler, Op. cit. I, 47. и замѣт. 102. Zobor = Sobor, як Sasinek nogae.

⁶⁾ Гл. „Sz. Zoerárd vagy András hitvalló és sz. Benedek vértanu remeték élete, Maurus pécsi püspöktől. Kiad. Szabó Kár., Op. cit. Emlékiratok... p. 105—109. „A mint a böjt ideje megjött, a szerzetesi élet példájára, mely szerint Zosimas apát él

он из Польщѣ походить, як житєпись каже, однак правдоподѣбно быв греческого обряда¹⁾ и Русин, бо на Руси читаем дащо подѣбное, особенно подѣбне передає лѣтопись Нестора о житю кѣво-печерских монахѣв²⁾. Перепоною не є житєписець Маврус тым, що каже, що св. Андрей походив из польских земель, бо в малярскѣм дуже часто называються закарпатскѣ краѣ Польщею; а кромѣ того в увагу треба взяти и то, що польскій Болеслав переходово заняв и задержав быв деякѣ части сѣверо-западнѣ Малярщины з одним городом коло малых Карпат.

Се лиш межи роком 1003—1018. могло статися, но напевно початком р. 1018. вже скѣнчилося, коли кор. св. Стефан I. незамѣтно и несподѣвано напав на сей город и заняв его.³⁾ Объяснити могли бы се тогдашнѣ односины межи Уграми, Поляками и Русею, яка пѣд Володимиром В. стала сусѣдною з Малярщиною. Но о сѣм дуже мало маєм доказѣв. Лѣтопись Нестора р. 996 то каже, що Володимир „би живя с князи околними миром, с Болеславом Лядскимъ и с Стефаном Угорским и с Андрихом чешским, и би мир межи

vala, a hol ki ki 45. palmadióval huzta ki a böjtöt, ő Filep atyától a szerzetesi öltönyt kapta vala, 40 diót kapott, és ezzel az eleséggel megelégedve a szent föltámadás napját örömmel várta...” [II. fej. p. 106.]. Зосимас жив на востоцѣ, в Палестинѣ и быв современником св. Маріи Египетскоѣ, котра умерла р. 512.

¹⁾ Но житєписець wyraзно Польщу назначает. „... quasi rosa ex spinis, ortus nomine Zoerardus, hanc in patriam de terra Poloniensium aduenit, et a Philippo abbate, cuius monasterium, Zobor nominatum, in Nitriensi territorio ad honorem S. Hippoliti martyris situm erat, habitu accepto et Andreas nominatus, eremiticam vitam agere statuit...” Katona, Op. cit. Hist. ... Ducum, p. 730. Сровн. замѣтку предидущу.

²⁾ Гл. лѣтопис Нестора рока 1051, р. 1074. Изд. И. Глазунова, С.-Петербург, 1893. стор. 89—98.

³⁾ В сѣм городѣ Болеслав поставив за начальника пана Прокуйя, уйка малярского короля св. Стефана. Гляд. Karácsonyi Ján. dr. Op. cit. Sz. István kir. élete, p. 24. „Az bizonyos, hogy Procu 1015. táján sz. István ellenségének Chrabry Bogyo-szlónak szolgálatába állott s ez megtette helytartójának a Magyarországból elfoglalt városban.” De sz. István 1018. elején olyan észrevétlenül lepte meg Procu, hogy ő megfutamodott, felesége pedig a várossal együtt sz. István kezébe került.” — Сровн. Pauler, Op. cit. A magyar nemzet tört., I. 69. „A terjeszkedő hatalmas lengyelül Magyarorszag is harcba keveredett, nem mindig szerencsésen. Boleszló [1010—1018. közt lehetett] többször győzött; hadai a Dunaig nyomultak, s a lengyelek még egy század múlva is dicsekedve említék, hogy biradalmát Trencséntől lefelé Pozsonyig, Komáromig, a nagy folyóig terjeszté.” — Jegyz. 141. „... Legujabban Ketrzynski W. tárgyalta a magyarországi lengyel birtoklás kérdését a Krakai akadémia értekezéseiben (Rozprawy, Ser. II. Tom V. 1. kk. II.) Granice Polske w X. wieku, című dolgozatában... Az értekezés mellett térkép van, mely a Chronicon Mixt. szerint a Krakai püspökséget Esztergomig, Egerig, a Tiszáig, s az Ondova, Topolyáig terjeszti s abba mint keskeny földnyelv nyulik be Nyitraig — e várost beleérte — a boroszlói püspökség trencsényi része, körülbelül abban a kiterjedésben, melyet a későbbi magyar nyitrai püspökség

ними и любов.“¹⁾ Рока 1015. Володимир умер и престол его заняв найстаршій сын его Святополк, якій безчоловѣчною лютостію забити дав брата свого Бориса. При сѣм убійствѣ споминається один любимый отрок (слуга) Бориса, якім своим тѣлом защищав и закрывав его, именем Георгій, и сей бѣ родом угорскій. Як сама лѣтопись говорить: „бѣше отрок с родом Угреск, именем Георги“.²⁾ Подѣбно забив и другого брата Святослава в горах угорских бѣжучого на Угры, як пише лѣтопись Нестора.³⁾

Р. 1018. в боротьбѣ Болеслава польского и его зятя Святополка против Ярослава, в. князя кѣвского, Болеслав и Святополк мали з собою по лѣтопису Тітмара помочникѣв: Нѣмцѣв 300 и Угрѣв 500.⁴⁾ Нестор же в своѣм лѣтописѣ додає⁵⁾ що Болеслав: „побѣже с Кѣва везма имѣнье и бояры Ярославлѣ и сестрѣ его... и людей множество веде с собою и города червенская зая собѣ, и приде в свою землю“. Заняли таже Кѣв и доста довго жили там, но и отбѣжучи отвѣв велику добычу, еще заняв и червенскѣ города.

По роцѣ 1025. возросло приятельство межи королем малярским св. Стефаном и польским Болеславом Хоробрым. Стефан заручив сына свого Емерика (Heinrik, Nemerik) з донькою польского короля. Св. Емерик и лично був у тестя свого в Гнѣзнѣ, и вертаючи з тестем польовали и при сѣм случаю осмотрѣли и монастирь на Лисагорѣ, где на память сего Емерик подаровав красный крест.⁶⁾

Сякѣ доносы и доказы могли бы не за мало объяснить и тогдашнѣ религійнѣ односины Малярщины, но таких є еще за мало.

Вертаючи конечно до греческо обрядовых односин пѣд мад. королем св. Стефаном I. тым можеме заключати, що зостала бы правдивѣ третя можливѣсть, що власне самѣ латинскѣ епископы кончили отправки в знярадах греческого характера, якѣ св. Стефан даровав був сказаным церквам. Но якѣ? Греческѣ може? Но и на се

foglalt el...“ (I., 410.) — замѣчаю, що Karácsonyi о выше приведенѣм мѣстѣ (Sz. Istv. kir. élete p. 24.), выданѣм р. 1904. уже видится допустити се завойовване полякѣв между роками 1003—1018., чѣму еще рока 1890 найсильнѣйше противился. Гляд. „Melyik országhoz tartozott a felvidék a X. és XI. században?“ Op. cit. (Történelmi hazugságok. Budapest, 1890. p. 735.—742.)

¹⁾ Лѣтопись Нестора, рок 996. Op. cit. p. 57. — ²⁾ Ibid. рок 1015. Op. cit. p. 60. — ³⁾ Лѣтописѣ Нестора, рок 1015. Op. cit. 63. „Святополкѣ же окаанный, и злый уби Святослава, послав ко горѣ Угорстѣй, бѣжащу ему на Угры...“

⁴⁾ Гл. Михайло Грушевскій, Історія Укр.-Руси, Львів, 1905. II. 12. и 557—559. (Thietmar, Chronik VIII., 16.).

⁵⁾ Лѣт. Нест. рока 1018. Op. cit. p. 65.

⁶⁾ Гляд. Karácsonyi J., dr., Op. cit. Sz. Istv. k. élete. p. 26. (Századok 1902. 107—110).

треба бы нам деякѣ формальнѣ, выразнѣ доказы, як дозвол папы римского, або щось подѣбного, но на жаль до теперь и такого не є.

в) Доказ о трьох монастирях.

Исчисленѣ три монастырѣ руського походження и руського характера указують на заселеня Русинѣвъ, бо в Мадярщинѣ на се не находиме достаточнѣ основы, щобы з сего мож потолковати се явище, позаяк в Мадярщинѣ не было священникѣвъ, ани найпотрѣбнѣйших проповѣдателѣвъ. Сила же доказа еще возросте тым, єсли до уваги приймеме житє и обставины короля Андрѣя I. Еще за житя кор. св. Стефана, и се перед смертію польского князя Мечислава, Андрій и братья єго Адалберт (Бейла) и Левента примушенѣ были утѣкати и спасатися у Чехію, отси же позад великій голод, якіи спустошив краину, перейшли до Польщѣ к князю Мечиславу, котрый их приняв з честію и любовію. Коли же мало потому Поморяне отказалися отдавати рѣчну дань, яку до теперь платили князю польскому, сей же оружем хотѣвъ вымушовати од них, но Поморяне противостали и так прийшло до вѣйны межи ними. Тогды здалися Поморяне з Поляками, щобы скѣнчилася война, поєдиноком межи вождями обох войск. Однак князь Мечислав и сыны єго не хотѣли принять сего поєдинка, тогды Андрѣѣвъ брат Бейла вмѣсто них взяв на себе и побѣдив и убив Поморянина. На се Поморяне пѣддалися изнова князю польскому, сей же дав доньку свою в жену Бейлѣ и всю подать Поморян, и кромѣ сего поставив єго в велике достоинство и велѣвъ подавати єму и братьям єго все потрѣбне. Но рока 1034. помер князь Мечислав II.¹⁾ По єго смерти выбухла горожанска вѣйна в Польщѣ, яка тримала за сѣм рокѣвъ. Пѣд сим Андрѣю и брату єго Левантѣ стало не подобатися, що за ласку брата Бейлы держаться при дворѣ князя польского як даякѣ придатники, зато запросили дозвола князя и залишили Бейлу в Польщѣ а двоє отишли перше на Волинь (Лодомерія), но туй не были принятѣ, по сему до Куман, но туй лиш короткій час позастали и мало хибило, що эле не походили; а посему пѣшли на Русь, где и пріятѣ и задержанѣ были, позаяк мати их походила из Руси.²⁾ Туй перебував Андрѣй

¹⁾ Katona, Op. cit. Historia tom I. p. 412. „... certum est S. Stephanum obisse A. C. 1038. ita certum etiam, hoc bellum ante mortem eius gestum esse; quum Micislaus, sub quo gestum est, obierit A. Ch. 1034.“

²⁾ Katona, op. cit. Historia t. I. p. 415. „Turotzius tamen diserte tradit, Andream cum Leuentha primum in Lodomeriam, tum in Cumaniam, demum in Russiam concessisse. Sic enim ille scribit (Chronic. P. II. c. 39.): Displacuit autem Endrae et Leuentae, quod per Belam apud ducem Poloniae, quasi appendices degerent; dedignatique sunt, occasione sui nominis in ducis curia permanere; et accepta a duce licentia, Bela fratre

з братом Левантом за около 10 (або 12) роко̀в,¹⁾ и по̀д сим часом и одружився, взявши за жону Анастасію дочку великого князя Яро̀слава перше володимирского, потѣмже київского, як се дотеперь исторично доказано.²⁾ Рока 1046 Мадяры послали посло̀в особисто к ним, щобы навернулися до Мадярщины. Андрѣй забоявся однак якогось лукавства, або интриги и зато потайком по̀слав тайных посло̀в и дав высло̀дити ними народну волю Мадярщины, и коли вернувшѣся послы обезпечили єго о сѣм, лиш тогды одѣйшов до Мадярщины з початком осени рока 1046, где выбраний був за короля и торжественно вѣнчаний короною рока 1047 в городѣ Сейкешфегерварѣ (Alba—Бѣлоград).³⁾

suo ibidem relicto, euntes, iuerunt ad regem Lodomeriae, qui ipsos non recepit. Quumque non haberent ubi caput suum reclinarent; ab inde ad Cumanos perrexerunt. Videntes autem ipsos Cumanos optime personatos, arbitrati sunt, quod eorum aduenissent explorare. Et nisi captius Hungarus illos cognouisset; reuera occidissent; et sic post modum aliquo tempore ipsos tenuerunt. Abhinc deinde in Russiam sunt prefecti. Causa, cur in Russia locum quietis et quaesiuerint et inuenerint; ea fuisse videtur, quod matre Russa prognati sint; quod Turotzius his verbis innuit: „Isti filii sunt Calui Ladislai, qui uxorem de Ruthenia dicitur accepisse, exqua tres isti fratres generati.“ (Chron. II. c. 42.) — Сровн. Ibid. II., 4—6.

1) Katona, Op. cit. II. p. 7. „Andreas... demum iu Russiam profectus decem circiter annos ibidem commorabatur, dum in solium ab Hungaris factiosis euocaretur. Insidias tamen veriitus, ut cautius rem agrederetur, clanculum nuncios ad explorandam popularium voluntatem in Hungariam praemisit. Quum ab his, in Russia reuersis certiora fuisset edoctus; tum demum itineri cum Leuenta fratre se dedit, neque prius, quam auctumnus iniret, in Hungariam hoc anno peruenit.“ (1046.) Сровн. Ibid I., 416. — Мих. Грушевський, Історія України-Руси, Львів, 1905. II., 34.

2) Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt, Budapest, 1899. I., 82—86., подержує то, що Андрѣй з Левантою лиш около року 1043. поступили из Чехіѣ до Польщѣ, коли их принудив на се великій голод, опустоши́шій третину Чехіѣ. „A nagy éhség, mely 1043-ban Csehországban dúhögött és lakossága harmadrészét megemészté, Endrét és testvéreit is kényszeríté tovább bujdosni Lengyelországba.“ Сровн. замѣт. 155., 160., 178. — Но Pauler лиш догадуєся, коли мадярска лѣтопись Туровція, як приведенѣ мѣста указують, выразно передає. Оповѣданя Туровція подтверджає и польска лѣтопись Длугоша. (Dlugos, Ann. Pol. II., 186.) — Сровн. Katona, Op. cit. Hist. I., 644.

3) Ту́й возникне один дуже интересный вопрос, и се є то: яке сродство находилося между Андрѣем и братьями єго и mezi королем св. Стефаном? бо сей вопрос звязанный з миссією греческого проповѣдника Іеротея. Карачоній, знатный историк мадярскій, то держить (Karácsonyi Ján. dr. Op. cit. Sz. István kir. él. p. 98—100, 102—105. и 19.), що Андрѣй, Левента и Бейла (Бѣлый) были внуками стрыка св. Стефана, брата таже князя Гейзы, отця св. Стефана I. Сей стрый св. Стефана мав двох сынѣв: Вазоль (имя поганске) и лисого Ладислава; єсть тот сам, котрый назывався „rex Julius“ и заняв достоинство князя (Gyula) и пановав над „чорными мадярами“ од рѣки Самош до Мароша и гор Ардяльских (Ibid. p. 20). Вѣроятно на жаданя отця св. Стефана он дав покреститися и в св.

Коли кор. Андрѣй I., переживши десять або дванадцять рокѣвъ на Руси у тестя свого в.-князя Ярослава вернувся, мѣг вернутися до Мадярщини лиш з численною дружиною; само так и жена его Анастасія, як роджена руська вел.-княгиня, котра ще на Руси подаровала мужу своєму дочку Анну (Аделгайду), пѣзднѣйше супругу чеського князя Вратислава, не могла вернутися без численноѣ дружины.¹⁾ К дружинѣ же так Андрѣя, як и Анастасіѣ належали безсумнѣву численнѣ иншѣ дворяны з своїми, по всегдашньому звичаю тых часѣвъ. О сѣм не мож ани сумнѣватися. Кор. Андрѣй I. немав еще

крещенію достав имя Михаила, но сыны его позостали поганями. Се, як Karácsonyi твердить, имена его сынѣвъ доказують; Вазоль є чисто поганьке имя, Ладислав (Владислав) чеськое, яке достав, коли пустився вчужину и в Чехіи хотѣвъ оженитися з чеською, и позад се довжен був переже покреститися, тогдѣ же достав чеське имя Владислав. — Так само и братаничѣ его, як погане утѣкали од гнѣва короля св. Стефана, коли атентат отця их Вазоля и других мадярских вельмож против жия кор. св. Стефана, щобы убити его, не удався; одбѣгли таже до чехѣвъ, где один из них покрестився и достав имя Бейла (Бѣлый) в Польшѣ; Андрѣй же на Руси женився и крестився и так достав имя звичайне на Руси: Андрѣй. Третій же зѣстав и тогды поганином, сей є Левента. Дальшѣ доказы усилюется привести из лѣтописей нѣмецких, польских и мадярских, но однак сам признає, що вопрос сей дуже тяжкій и запутаний. Ци се удалося вирѣшити ему, або нѣт, укаже будучнѣсть. Я лиш одно хочу замѣтити, и се то, що если од рока 1003., коли кор. св. Стефан I. войною побѣдив и одобрав князѣвство их дѣда (позднѣйше в крещенію названого Михаила), онѣ до рока 1032. або 1033., коли примушенѣ были спасатися до Чехѣвъ (бо польскій Мечислав умер рока 1034.) жили в Мадярщинѣ пѣд св. Стефаном, як могло статися, що не покрестилися? — Се правдиво незрозумѣло!

Впрочѣм о сродствѣ Андрѣя и братѣвъ его з св. Стефаном находяться у мадярских писателѣвъ чотыри генеалогіѣ, як се предложить: Mátyás Florián, Magyar történeti problémák V. Szent István király rokonsági viszonya Endre, Béla, Levente testvérekhez (Századok, 1894. p. 399—408). Karácsonyi заступає перву, котру з третою, як подозрѣтельную, насам перед отметає Mátyás, но лѣтопис монастыря Алтаукского (Германія) найновѣйше найдена, видится потвердити, коли пише: „Stephanus, quoniam alium non habebat filium, hunc (Petrum) fecit adoptivum, ipsumque regni haeredem locavit. Filium fratris sui digniorem regno, quia hoc non consensit, cecavit, et parvulos eiusdem, exilio relegavit“. (Pertz. Font. II., 261. tom XX.) — На друкѣм мѣстѣ и Катона, видиться, держитися того, що Карачоній (Katona, Op. cit. Histor. crit. Dicum. 499).

¹⁾ Гл. Ю. И. Венелин, Нѣсколько слов о Россіянах мадярских, [выпечат. в „Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси“, Львѣвъ 1905, стор. 97.] „Андрей, как пишут Венгерцы, еще в Россіи получил от Анастасіи доч Анну, послѣ нарѣченною Аделгайдою, на которой женился в 1055. году Вратислав I., князь Богемскій“. — Сровн. Katona, Op. cit. Histor. II., 121—122., 192—194. — II. 6. Що жена Андрѣя называлася Анастасія, призываєся на Длугоша, польского лѣтописца [Libr. III., p. 236.] и на руськѣ лѣтописи, якѣ ю зовуть Настасією. — Сровн. Pauler, Op. cit. I. 426. jegyz. 203. „... Endre nejét határozottan „Gerzlef regis Russie“ leányának mondja Brémai Adám 63. scholionja. M. G. Ss. VII., 339. l.] Се имя не одповѣдає „Анастасіѣ“,

сына и наслѣдника, бо сын его Соломон народився лиш року 1053, а еще пѣзднѣйше другій сын его Давид, а понеже брат его Левента еще перед укоронованѣм помер, позад се, коли угрожала война из части нѣмецкого цѣсаря, отозвав дораз слѣдуючого 1048. другого брата своего Бейлу из Польщѣ, где он до теперъ жив, як од них розлучився. Бейла же, як мадярска лѣтопись пише,¹⁾ з всею свою родиную вернувся до короля, и од него одержав третину края з достоинством князя, т. е. около 15 жуп из тогдашних 45, где он пановав майже цѣлком самостѣйно, як се уже переже сказано.²⁾

Численно нове заселенѣ таже Русинѣвъ пѣд кор. Андрѣем до Мадярщины довольно доказується уже и сими обставинами, з другоѣ же части не може заперечатися великое число руських осадникѣвъ из огляду на высше исчисленѣ монастырѣвъ руського характера. А се тым менше, що у Мадярщинѣ не доставало священникѣвъ и монахов пѣд часами св. Стефана I., теперъ же при приходѣ Андрѣя выбухла вправдѣ страшна реакція, безчисленнѣ товпы народа пожадали: знищити христѣанство а завести знова поганство. Положеня Анрѣя было тяжке, бо и брат его Левента явно з ними держав, и заступав и спомагав их. Андрѣй принужденый був мовчати и терпѣти, що бунтовщики преслѣдовали христѣян, священникѣвъ и епископѣвъ забивали, церкви христѣянскѣ спустошили.³⁾ Лиш тогда полегшала ся его ситуація, коли при кѣнцѣ р. 1046. брат его Левента умер, и ему удалось р. 1047. укороноватися на мадярского короля трема епископами, якѣ из сего повстаня поганѣвъ спаслися и позостали, як се мадярска лѣтопись выразно каже.⁴⁾ Що повстаня поганское было и намѣряло завести стародавне поганство, выразно доказуе житєпись священомученика еп. Герарда⁵⁾, мадярскѣ лѣтописи и историки, коли кажутъ, що бунтовщики начали коньске мясо ѣсти, волося по погански носити, себе чортови посвящати, жертвы им приносити, идолам покла-

¹⁾ Katona, Op. cit. Historia, II., p. 44. „Rex autem hic Andreas, scribit Turotzius (Chron. P. II. c. 42.) orbatus, misit in Poloniam ad alterum fratrem suum Belam, cum magna dilectione vocaus eum... His itaque verbis Bela admonitus cum omni familia sua venit ad regem...”

²⁾ Гл. моѣ „Додатки... Ужанскоѣ жупы“. (Наук. Зборн. Просвѣты р. 1923., стор. 27).

³⁾ Katona, Op. cit. Histor. II., p. 11—31. Сровн. Balics L., Op. cit. A rk. egyh. tört. I., 260—273.

⁴⁾ Katona, Ibid. p. 33. „Porro dux Andreas, inquit Turotzius [Chron. P. II. c. 42] a perturbationibus hostium securus effectus, in regia ciuitate Alba regalem coronam est adeptus; a tribus tantum episcopis, qui in illa magna strage christianorum euaserant, coronatus est anno domini 1047....“

⁵⁾ Sz. Gellért csanádi püspök élete, kiadta Szabó K. Op. cit. Emlékiratok, pag. 79. s qq.

нятися и пр. А рѣшучо доказує се приказ короля Андрѣя I., який видав дораз, як по укоронованю мав сили, щоби перевести, где всѣм приказав навернутися на вѣру христіянску и пѣд карою смертельною залишити обряды давнѣ скитскѣ, поганьскѣ боги и идоли.¹⁾ Сякій поганскій бунт пѣднявся и при початку володѣня короля Бейлы I. р. 1061. з подѣбными лютостями, як лѣтопись описує,²⁾ що выразно пожадали и угрожали од него, щоби дозволив в поганствѣ жити, як отцѣ наши жили, епископѣв камѣнем побити, священникѣв вырѣзати, клерикѣв забивати, десятникѣв завѣсити, церкви низорвати, дзвоны поламати...“ И Бейлѣ I. лиш своєю мудростію и потайком собраными силами уда-лося задусити сей бунт.

Доказы сего рода скѣнчить закон кор. св. Ладислава I., выда-ный р. 1092, где становить кару на таких, котрѣ бы поганскими об-рядами приносили жертвы при кирпичях, деревьях, студнях або ка-мѣнях.³⁾ Зовсѣм подѣбный закон Володимира Великого, яким ѡн на Руси забороняє поганство и поганскѣ жертвы и обряды и передає по-ступки осудити церковным судам.⁴⁾

¹⁾ Katona, Op. cit. Hist. II., p. 35—36. — „Praecepit itaque... uniuersae genti suae, sub poena capitalis sententiae, vt, deposito paganismo, prius eis concessa, ad ueram Christi fidem reverterentur; et in omnibus secundum legem illam uiuerent, quam Sanctus rex Stephanus eos docuerat.“ — Сровн. Balics, Op. cit. I., 272—3. — Andreae I. edictum sive constitutiones [Magyar Törvénytár, I., 46.].

²⁾ Katona, Op. cit. tom II., p. 182—3. „Rem omnem Turotzius ita narrat [Chron. P. II., c. 46.]: Misit etiam rex clementissimus per totam Hungariam praecones, vt. de singulis villis vocarentur duo seniores, facundiam habentes, ad regis consilium. Quo audito, non tantum hi qui vocati fuerant; sed etiam omnes rustici et serui cum vniuersa plebe Hungarie venerunt ad regem in Albam. Rex autem et episcopi cuncti-que procures, videntes immensam multitudinem, timuerent, ne forte irruerent in eos; et intrantes ciuitatem obseruauerunt eam. Plebs autem constituit sibi praepositos, quibus preparauerunt orcistram de lignis, vnde ab hominibus possent videri et audiri. Praepo- siti autem miserunt ad regem et ad procures nuncios dicentes: concede nobis ritu patrum nostrorum in paganismo uiuere; episcopos lapidare; presbyteros exterminare; clericos strangulare; campanas confringere. His auditis contristatus et rex; et petiuit inducias trium dierum... Quum autem tertia die responsum expectarent; milites armati ex praecepto regis irruerunt super eos et aliquos ex eis obtruncauerunt... vix edomu- erunt. Postquam enim S. rex Stephanus conuertit Hungariam ad Christum; bis ad pa- ganismum versa est: semel tempore regis Andreae; secundo tempore regis Belae, sicut nunc scriptum est.“

³⁾ S. Ladislai Reg. Decret. lib. I. cap. 22. „Quicumque ritu gentium iuxta puteos sacrificauerint, vel ad arbores, et fontes et lapides obtulerint, reatum suum bove luant.“

⁴⁾ Constitutio S. Principis Wladimiri, qui Baptismo illustravit Russiam, De po- testate metropolitae... II.-do Causae autem ad Tribunal Ecclesiasticum spectantes... Si quis oraverit ad arborem, aut ad ignem, aut ad fontem. Haec omnes et similes causae concessae sunt Ecclesiis iure Divino, et constitutionibus Sanctorum Patrum et Priuilegio christianorum Regum et Principum...“ Наук. Зборник Просвѣты, р. 1924, п. 23—24.

Межи такими обставинами релігійними правдоподібно лиш то може бути, що жителі сих монастирів, заоснованих кор. Андрієм, не або ледва могли звернутися із туземних давних жителів мадярських, а лиш із нових руських осадників.

Очевидно кор. Андрій I. завинив против віри християнської, коли прийшовши до Мадярщини з виду згодився з поганськими повстанниками; правда був він примушений, бо не мав доста вооруженої сили противостати безчисленным товпам народа, котрі сфанатизовані проводником их Ваою¹⁾ уже дораз, мож казати на границі, при Новім Замку²⁾ люто пожадали од него: знищити християнство и прийняти стару віру³⁾ поганську. Андрій згодився на се и з виду и мовчанем своим дозволив преслідування и знищення християнства,

¹⁾ „Primus autem inter Hungaros, ait Turotzius, nomine Vatha, de castro Belus, dedicavit se daemonis, radens caput suum, et cincinnos dimitens sibi per tres partes ritu paganorum...“ Katona, Op. cit. Historia II., p. 12. — Сровн. Sz. Gellért csanádi püspök élete, kiadt. Szabó Kár. Op. cit. Emlékiratok p. 80: „A visszatértek között, legelsőben egy Vata nevű ajánla magát az ördögöknek és megnyirá fejét pogány módra, és mindnyájan így tőnek és az ördögöknek áldozának, és kezdenek lóhúst enni, és minden gonosz és rendetlen dolgokat tenni, a papokat és minden keresztényt öldökölni, az egyházakat lerontani, s kiáltóik kezdék Endre és Levente parancsát hirdetni hogy a püspököt a papokkal és barátokkal együtt meg kell ölni és emlékeztők is vessenek örökre, és apáink vallását viszont fel kell venni.“ — Зам. 3. „... Belus mezőváros Trencsin vármegyében esik“, или Béla-Bánya, як Катона думає, ibid. p. 13.

²⁾ „Az idősbik herczeg Endre, ki az orosz fejedelem leányát kapta nőül, örömmel fogadta a hirt, s a követekkel együtt hona felé tartott. Midőn Abaujvára érkezett már nagy tömeg várta őt. Ezen nép... Vatha vezérlete alatt Abaujvárig ment előre s a pogány szertartások helyreállítását követelte.“ Balics, Op. cit. A rk. egyh. története Magyarországon, I. 260.

³⁾ Жадно історично і основні не є сь слова толковати так, якби повстанці жадали завести не поганську віру, но як вірники греческого віровіповідання хотіли були знищити в своїм фанатизмі лиш латинський обряд, церкви и вірників. Як се мож читати в книзі греко-католических Мадярів: *A görög katolikus magyarság utolsó kálvária útja*, Budapest, 1913. p. 388—9. „... Gellértet letaszítani a szikláról, Kupa és Vatha féle vallási lázongásokat indítani csak fanatizált keresztény képes a középkorban. A pogány magyar a maga józanságával anyire nem lelkesedhetett ősi természetimádó hiteért. Ez azt sejteti, hogy ezek az n. n. óhitű lázongók már régóta keresztények voltak, de a latin egyházban német intézményt látva, nemzeti-politikai okokból támasztották azokat a lázongásokat. Éppen Koppány idejében volt legmérgezőbb a latin és görög egyház viszonya: 1054-ben megis történt a szakadás. A görög vallásu magyarságnak külföldi görögöktől eredett fanatizálása tehát nincsen ez esetekben kizárva. 36. A ó-hit név. A magyar köznyelv meg tudja különböztetni a görög szertartási keresztény népeket... csak a magyar nyelvű görög katolikusokra mondja a görög vallást óhitnek...“ Автор в своїй односторонності забув и то, що всь тогдешніх пам'ятники не по мадярськи писані, но по латинськи и слідовательно и не говорять о якомсь „ó-hit“, но лиш о „ritu patrum nostrorum in paganismo vivere.“ Мадярське слово „ó-hit“ походить из вѣка XVI. або XVII. Гляд. Op. cit. Történelmi hozugságok, p. 732.

сяк же завинив и согрѣшив против христіанства. Зато зовсѣм натурально є, що коли по корунаціи своѣй дѣстав силы и переставив повстаня поганских товп, усиловався пѣдкрѣпити вѣру Христову и церков єго, зато заосновує монастырѣ и як зовсѣм є натурально, що як межи обывательством мадярским заосновує монастырѣ чина св. Бенедикта, так правдоподѣбно межи не Мадярами заосновує греческѣ монастырѣ, котрых монахи и обывателѣ лиш из Руси могли прийти.

Межи прийшовшими Русинами до Мадярщины з Андрѣем I. и єго женою Анастасією историки исчисляють князя Дамослава, и твердятъ, що ѡн був вѣроятно из родины Анастасіѣ. Сей Дамослав украсив монастырѣ в Пейч-Варадѣ цѣнными дарами, як се свѣдчить грамота кор. Гейзы II. из р. 1161.¹⁾ Рока же 1228. кор. Андрѣй II. предреченый привилей кор. Гейзы II. и права сего монастыря знова потвердив.²⁾

Коли р. 1059. выбухла незгода межи кор. Андрѣем I. и братом єго князем Бейлою позад наслѣдства королѣвского престола и зачалася усобиця межи ними, Бейла утѣк до Польщѣ до своего шурина, польского князя, од котрого одержав численное вѣйско, три полки, и помочію сих побѣдив кор. Андрѣя I. р. 1061. и позаяк и сам кор. Андрѣй в битвѣ пораненый по пару днях умер, Бейла добився и королѣвского престола,³⁾ не може пѣдлежати и найменшому сумнѣву,

¹⁾ Гляд. Katona, Op. cit. Historia, t. I. p. 643. 647. „Dux quoque Damoslaus... idem decoravit atque dotavit monasterium, scilicet tabula argentea ante altare sancti Benedicti, et altari argenteo ad viam ecclesiae, in honorem OO. Ss. dedicatae, in qua persoluto mortis debito, sub altari corpus eius honestissime est sepultum... Duobus et idem dux praediis monasterium.“ — Сровн. Balics, Op. cit. A rk. egyh. tört. Magy. II., 2. p. 199. и замѣтка 2. где то каже: „Ezen Damoslaus herceg teljesen idegen név történetünkben, neve csak itt fordul elő. Személyével Kolleren kívül Hist. Epp. Quinque eccl. I., 203. még senki sem foglalkozott. Koller őt egész Magyarország vezérének tartja, kit Henrik császár midőn Pétert királyt visszahozta, s látta hogy a magyaroknak nem kell, az ország élére kinevezett. Szlav eredetét eléggé mutatja neve.“ — Грамоты приведе: Fejér, Cod. Diplom. II., 2. p. 147. — III., 2. p. 119. — III., 2. p. 118. — Wenzel, Cod. dipl. Arpad. cont. VI., 439. — Но Mátyás Florián приносить генеалогію, котра считає Дамослава сродником кор. св. Стефана и братаничем кор. Андрѣя I. [Századok, 1894. Magyar tört. problémák, V., Sz. István kir. rokonsági viszonya Endre Béla, Levente testvérekhez, p. 404.] послѣ лѣтописей Загребскоѣ и Варадскоѣ.

²⁾ Balics, Op. cit. A rk. egyh. tört. Magy. II., 2. p. 200. — Fejér, Cod. dipl. III., 2. p. 118.

³⁾ Лѣтопись Туповця: „Tandem sinisteris suggestionibus malorum hominum rex et dux discordaverunt. Dux autem, sicut erat sagacissimus, praecauens sibi ab insidiis regis, cum omni sua familia secessit in Poloniam ad socerum suum. (P. II. c. 44.)... Dux autem Poloniae auxiliatus est ei fideliter et efficaciter. Dux itaque Bela tribus agminibus soccri sui munitus reuersus est in Hungariam...“ Гл. Katona, Op. cit. Historia... tom II., p. 140.—142.

що не малым числом задержав из свого войска при собѣ на Мадярщинѣ и многѣ Славяне поселилися знова туй.

Иншій вопрос, якій може повстати, єсть о числѣ заселеня при Андрѣѣ. Карамзин то держить: „Вѣроятно, что сей брачный союз служил поводом для нѣкоторых Россіян переселиться в Венгрію, гдѣ в разных графствах на лѣвой сторонѣ Дуная до нынѣ многочисленное их потомство, утратив чистую вѣру отцев своих“. ¹⁾ Сѣ слова Карамзина приводить, но сучасно и поправляє Венелин ²⁾ и то каже, що Россіяне живутъ нынѣ в рѣзних графствах „не на лѣвой сторонѣ Дуная, но по обѣм сторонам Тиссы и сѣверных ей вѣтвях т. е. от Кашау ³⁾ до границъ Трансильванских, а от горъ Карпатских до Гросвардейна“; додає еще, що „послѣдователи Андрея не больше какъ с нѣсколькихъ тысячей могли состоять, а найпаче с таковыхъ русскихъ кои прилѣпившись къ свитѣ за ходотайствомъ Анастасіи надѣялись получить в чинахъ венгерскихъ“. Додає дальше еще то, що междуусобицю между Андрѣемъ и братомъ его Бейлою, причинило „излишне предпочтеніе русскихъ Венгерцевъ, яке возбудило „возмутительный духъ в Венгерцахъ противъ Андрѣя“, конечно же замѣчає, що сынъ Андрѣя Соломон, король угорскій, позбавлений корольства мадярскаго, о котораго кончинѣ и смерти и „сами венгерскіе писатели не соглашались“ но зовсѣмъ рѣжно пишутъ, „вѣроятнѣе, что для тихаго проведенія послѣднихъ дней жизни отдалился къ родственникамъ своимъ в Россію“. ⁴⁾

На сѣ подрѣбнѣ доносы, на жалѣ, жаднѣ доказы не приведєнѣ, якѣ бы намъ безумовно потребнѣ были, щобы намъ можъ прийняти сѣ деталѣ яко историчнѣ факты, позаяк о сѣмъ в лѣтописѣ Нестора ни не находимъ, но и мадярскѣ лѣтописы мовчать право такъ, якъ и мадярскѣ сучаснѣ грамоты, котрѣ выше изъ части по силѣ предложить я усилювався. Исторична критика не допустить историчныхъ фактѣвъ безъ доказѣвъ, но держить ихъ або за субективнѣ думки автора, если однакъ мають даяку основу, або за казки, если — безосновнѣ.

Лишъ тѣлько можемъ якъ правдоподѣбно выводити, що при королѣ Андрѣю I. руське заселєнє могло быти значне и доста численне и вѣроятно моглися поселити в сусѣдствѣ исчисленыхъ монастырѣвъ, иншакъ бо не было заосновалося бѣльше монастырѣвъ, особенно на околицѣхъ зовсѣмъ неоднаковѣй, но рѣжнѣй по людности. Отже вѣроятно

¹⁾ У Венелина, *Op. cit.* Нѣсколько словъ о Россіянахъ Венгерскихъ, (издано в: Матеріалы по исторіи Возрожденія Карпатской Руси), Львѣвъ, 1905. 97—98.

²⁾ Венелин, *Op. cit.* *Ibid.*

³⁾ Розумѣй: Кошицѣ. — ⁴⁾ Венелин, *Op. cit.* 98.

такъ руськѣ поселеня осѣлися при Вышеградѣ и Тормовѣ, и може коло Тихоня. А кромѣ сего еще можем додати околищѣ рѣки Толчвы, где жена кор. Андрѣя I. любила бývати, як се передає Аноним.¹⁾

г) Аббація Застѣ (Zazti)

Яко другій доказ заселеня Русинѣвъ в сих часах може привестися и основательна грамота аббаціѣ Застѣ (Zazti). Историк мадярскій Катона,²⁾ а по нѣм всѣ другѣ, приписують сю грамоту на рѣк 1067., зато, бо хотѣ и рѣк выставленя не є записаный в самѣй грамотѣ, но обставины пожадають назначити такій час, коли межи кор. Соломоном (1064—1074) и князями Гейзою и Ладиславом, сынами короля Бейлы I., умершого рока 1063., подтвердився и пановав мир и спокѣй, се же лиш около и до рока 1067. може признатися и допуститися.

Петр comes заосновав в мѣстѣ Застѣ ³⁾ аббацію для монахѣвъ, якѣ званѣ были засобляти вѣрникѣвъ околищѣ в душевных потребах, сучасно дарує аббації численнѣ маетки и забезпечить ю и єѣ монахѣвъ. Но осмотрѣм се подрѣбно и додайме свои замѣтки.

Кто був сей Петр? Катона то держить, що ѣн був из рода Гуд—Келед, якого предок був нѣмецкій рыцарь, зайшовый до Мадярщины пѣд кор. Петром (1038—1041, 1044—1046), коли другій раз заняв престол и пановав.⁴⁾ Гуд-Келеди, бо были два братя, зробили найголовнѣйшѣ услуги королю Петру и позад се достали чрезвычайну нагороду, маетки и проч. Сей Петр, як Катона держить, в межиусобищѣ кор. Соломона и князя Гейзы року 1074. 26. февр. був забитый в поединщѣ.⁵⁾ Сю гадку держить и заступає и монографія мадярска жупы Саболич (Szabolcs vmegye).⁶⁾

¹⁾ В лѣтописи сар. 15. див. при концѣ. „... кор. Андрѣй замѣнив се мѣсто... бо жена его любила бývати в сих сторонах, позаяк близше була к рѣднѣй земли, она бо була донька князя Руського...“

²⁾ Katona, Op. cit. Historia II., 231. — ³⁾ Гляд. Wenzel, Op. cit. Cod. Diplom. cont. Arpad. I., 24—27. „A Zazty-i opátság alopító levele, 1067. körül.“ — „IV. Béla király 1267-ki megeresítő leveléből.“

⁴⁾ Katona, Op. cit. Histor. I., 680—1. „Inter praecipuos eius ministros Guthkeledum fuisse, discimus ex hoc Turotztii loco (Chron. P. II. c. 16): De generatione autem Guthkeled plura enarrantur, sed pro certo per Petrum regem, dum idem fugit ad Heimicum cacsarem, in adiutorium sunt ei adducti de castro Sthoph. Sunt exorti de Suecia, vnde imperator Fridericus ortum habet.“ — Dr. Wertner Mor, A magyar nemzetségek a XIV. század végig, Temesvár, 1891. I. 234. „Kézai mondja: „Ez után Péter kir. idejében jönnek be Kelad és Guth teztvérek a svábok nemzetségéből; Stof várából erednek.“

⁵⁾ Katona, ibid. II., 265. juxta Turotzium, Chron. II., c. 13. et 28. — Pauler, Op. cit. A m. n. tört. I., 124. jegyz. 251., 203.

⁶⁾ Гл. Szabolcs vármegye, Budapest, 1900., p. 405. „Ez apátságot a Guth-Keled nemzetségből származott Péter comes 1067. körül alapította. Birtokait Sz. László ujjabb

Друга думка каже, що заоснователь Петр был из рода Аба, по-
заяк кор. Бейла IV. р. 1267. переписав оригинальный заоснова-
тельный лист и подтвердив з тою заявою, що се зробив на просьбу
Пуёда, сына Артолфа из роду Аба, як патрона сего монастыря и
так выдав привилей праотця его.¹⁾ Ся сама незгода²⁾ є доказом
того, що ани одна сторона не знає доказати рѣшучо свою правду.
Причина же сего то бо єсть, що жадна фамилія (род) из обоих не
має жадных писаных документѣвъ перед великим нападом Татарѣвъ на
Мадярщину, а лиш по сему. Як се уже напевно становлено,³⁾ першѣ
документы, где фамилія Гуд-Келед споминаєся, суть из рока 1236,
1238 и 1245.⁴⁾ Рѣд же Аба не споминаєся в документах до рокѣвъ
1228., 1234., 1235., 1240., 1243., 1246⁵⁾. За 150—200 рокѣвъ, що могло
статися, кѣлько раз могли сѣ маєтки перемѣнити своих властителѣвъ,
се ани сказати, ани зганути не мож.

В недостатку документѣвъ других в розвагу треба взяти сам
основательный лист, що ѣн каже о основателю Петрѣ. В основатель-
ном же листѣ Петро называє себе: *Petrus Dei Gracia Comes*—Петр
Божюю благодатию граф.⁶⁾ Ся формула чрезвычайна, бо всѣ пѣдданѣ
в тогдашних краях ласкою короля сталися достойниками края, яке
є туй по латински *Comes*. Тогдашний *Comes* был товаришем короля

adományokkal gyarapította, mely adományokat IV. Béla kir. 1267-ben kiadott oklevelével
megerősítette.” (Szabolcs vm. története, írta dr. ifj. Reiszig Ede, revid. dr. Borovszky
Samu). — Сровн. *ibid.* p. 410—411. Guth-Keled nemzetség. *ibid.* p. 414.

¹⁾ Wenzel, *Op. cit.* III., 155. — Balics, *Op. cit.* A rk. e. tört. I., 370.

²⁾ Павлер же то держит, що три брата были именем Гуд, котрѣ из Швабіи
пришедши были сторонниками кор. Петра, но рока 1046. якось избѣгли од гнѣва
поганов и поддалися кор. Андрѣеви I. и од него были принятѣ в ласку и достали
маєтки в жупѣ Феьер. „A jovevények, vendégek közül, kik megtudtak menekülni, el-
tuták kerülni a pogányság dühet ismét kegyelemre találtak, mint István király idejében.
Sőt még olyanok is, kik Péter királlyal jöttek az országba mint három sváb testvér,
kik a mai Fejérmegyében nyertek telepeket és alapították vagy legalább egyikük ne-
vére elnevezték Gut helységet, megmaradhottak és tekintélyre emelkedtek.” Pauler
Op. cit. A magy. nemz. tört. I., 94. l.

³⁾ Szabolcsmegye, *Op. cit.* p. 410—11. „A Guth-Keled nemzetséget tekinthetjük
tehát Szabolcs vármegye első nagy birtokosának... Első letelepedésöket a helynevek,
mint Gut, Adony stb. igazolják. E nemzetség sarja, Péter comes, 1067. körül alapította
a százszdi apátságot. Sajnos, hogy 'e nemzetség XI.—XII. századbéli birtoviszonyairól
nem nyerhetünk tájékozást, miután a tatárjárás ezen az oklevelen kívül az összes emlé-
keket megsemmisítette.

⁴⁾ Wertner, *Op. cit.* I., 245. — (1236. Wenzel, *Op. cit.* Cod. dipl. Arp. VII.,
23. — 1238. Zichi Oktr. I., 2. — 1245. Wenzel, *ibid.* VII., 187.).

⁵⁾ Wertner, *Op. cit.* I., 1. — (1234. Wenzel, *ibid.* VI., 545. — 1243. Wenzel,
VII., 136. — 1246. Fejér, Cod. dipl. IV. 1. 417.).

⁶⁾ Wenzel, *Op. cit.* I. 24. „In nomine Sancte et Indiuidue Trinitatis Petrus
Dei gracia Comes.”

в его войнах и зато называется право сяк — отже причислявся к дружинѣ короля. Сяк хосновали се имя (Comes) первоначально в Мадярщинѣ; по́зднѣйше означає жупана жуп и еще по́зднѣйше бересе слово лат. Comes за графа:¹⁾ Коли туй таже Петр себе ласкою божою называє comes, жупан, граф, сим правдоподобно изьявляє, що се достоинство не дѣстав од короля Мадярщины, но уже мав переже родом и станом своим.

Петро самостѣйно розпоряжує своим маєтком, не просить на се дозвола од князѣв Гейзы и Ладислава, но ани од короля Соломона, що однак по праву мадарскому и первѣйшѣ краины запросили. Лиш там споминає, що запросив дозвола короля Соломона и се ведно з князем Гейзою и Ладиславом, чтобы король згодився на то, абы „сѣ народы не платили десятину кромѣ двух снопов и одноѣ курки, но се парохіальному священнику за похороны и крестины“, и додаєся, що „сю просьбу король и архіепископ дозволили“.²⁾ Знати бо треба, що послѣ закона св. Стефана десятину каждый должен був платити, и десятина приходила епископу³⁾ так од каждого приватного, як еще и од самого королѣвского маєтку. Лиш вынятковово было одному або другому монастырю дозволена власне подарована десятина вмѣсто епископа,⁴⁾ туй же зовсѣмъ чрезвычайно знижена є десятина на два снопы и одну курку, а другій раз подарована парохіальнымъ священникамъ за похороны и крестины. Кто и якѣ были тѣ народы, котрѣ такимъ привилеемъ были обдарованѣ? — можемъ справедливо звѣдати. Мадярскѣ истѣрики то кажутъ: Печенѣги (bis-seni), то бо учать особенно к нашему вопросу, що по́д кор. Андрѣемъ I. нова гурта Печенѣговъ⁵⁾ заселилася в Мадярщинѣ, и ся люднѣсть

1) Гл. Századok, 1881. 516—518. Tagányi Károly: Valami a „Comes“ szóról. — Pesty Frigyes, Az eltűnt régi vármegyék, ismert. Századok, 1881. p. 346. то становлено, що: „A nádortól kezdve s falusi biróig igen sokan éltek a comes címével: a főispán, az alispán a szolgabírák.“

2) Wenzel, Op. cit. I., 27. „Tandem ego Petrus rogavi Regem cum Duce Magno et Duce Ladislao, ut hy populi decimas non darent preter duas capecias et vonam galinam, sed hoc sacerdoti parochyano pro sepultura et baptismo; quam petitionem Rex cum Archiepiscopo fieri concesserunt.“

3) S. Stephanus, Decretor I. II. c. 52. — 4) Balics, op. cit. I., 383.—385. II., 2. 423.—427.—434.

5) Szabolcs vármegye, op. cit. p. 14. „Endre uralkodása más szempontból bir fontossággal vármegye történetében. Uralkodása alatt a bessenyők egy újabb raja költözött e hazába. A nép Szabolcsban már előbb letelepedett rokonaira találván csakhamar otthonosan érezte magát. A III. Henrik elleni hadjáratban már vitézül harcoltak, a szászdi apatság alapító levele (1067. kör.) pedig az állandó lakosokhoz számítja őket. Utánok a Kunok száguldoztak. 1067-ben egész Csernigovig hatoltak, rövid idő múlva át keltek Erdély bércein s a Szamos völgyén előnyomulva, Bihart, majd egész Nyírséget

найшовши в жупѣ Саболч родину, яка уже там переже поселилася, пѣд коротким часом так привыкла и освоилася, що основательный лист называе и держить их стальными обывателями. Сама основательна грамота же говорить о невольниках, о освобожденных, рицарях, ма-
 дярских и печенѣгских. В першѣй половинѣ исчисленых числяться разом 104 телеки (грунты) невольникѣвъ, и 30 рицарѣвъ, из котрых 20 здається Мадярами а 10 Печенѣгами.¹⁾ В селѣ Цеда всѣм даруе свободу, якѣ хотять лиш як свободнѣ одѣйти, кромѣ церковноѣ фамиліѣ. Потѣм споминае освобожденных—либертинѣвъ в бѣльше мѣстах; споминае рыбарѣвъ и 5 ставѣвъ (саджавок). В деяких мѣстах роздѣляе маѣток межи монастырем и игуменом и межи донькою своєю и єѣ сыном. Межи прочими в мѣстѣ Дамарад даруе монастырю 14 фамилій, абы возили дошки до покритя монастыреви.²⁾ В маѣтках Провод и Сурук, якѣ даруе монастырю, споминае, що там суть Мадяры, котрых старшина є Михаил, и там є одна каплиця св. Мартина, люднѣсть же тамошна довжна по кождѣй хижѣ дати корчагу меду, коли же по-
 требно бѣде монастырю, вмѣсто меду дошки з возом. Даруе маѣток Зекереш и в нѣм люднѣсть, из яких по двое довжнѣ каждого мѣ-
 сяця служити з кѣньми и куды лиш иде аббат довжнѣ и они ити.³⁾ Даруе и маѣток Губач з сѣми ставами. Назначае и особенно деяких, котрѣ довжнѣ дати каждого року на одправу за усопших два вола, 4 коблы вина, кождый 4 коблы пива, 10 хлѣбѣвъ, одну курку, и по-

elpusztították. Az új király Salamon azonban, Géza és László vezérekkel... szétverte a rablóhadakat... (1070).“

1) Wencel, Op. cit. I., 25. „... Sumpma totius numeri concluditur calculo videlicet 104 mansus servorum; 30 equites, 20 Ungari et (10) Bisseni; sex lanifices et linifices; 10 vinee et ortus apium, 10 copule equorum, 100 boves, 500 oves, 200 porci. Praeterea de territorium quod postea concessit michi Salamon Rex cum Magno Duce in villa, que dicitur Ceda. Vnde ex hac die recedant, preter ecclesiasticam familiam, quicumque nomen libertatis affectant... Concedo filio filie mee Magne scilicet Heche dimidiam partem terre Fonsol, que me contingit cum duodecim mansiouiibus libertinorum, dimidia pars. Cognatis meis de terram Wenseltev ad septem aratra cum quinque piscinis et 6 mansionibus libertinorum; quarum piscinarum nomina hec sunt Wensellew towa, Pro luca; Homuser, Tehna, Ebes. Et in eadem terra remansit terra ad tria aratra ciuibus castri de Zóbolchy... De et terram in Bekech cum 12 mansionibus libertinorum.“

2) Ibid. „Do predium Damarad, et in eo 14 familias Monasterio, vt portent asseres ad choperiendum monasterium.“

3) Ibid. „Do predium Prouod cum omnibus necessariis; do et predium Suruk cum capella s. Martini. Sunt autem ibidem Hungarij, quorum maior nomine Michael; disposui eos, vt dent unusquisque de domo sua vnam idriam mellis; quo autem anno necesse erit, monasterio dent asseres vice mellis cum curru. Do et predium Zekeres, in eo populum michi pertinentem, qui bini seruiant quolibet mense, et quocumque venit Abbas, secum pergant in equis.“

два телеки (одну гуску).¹⁾ Все зраховано разом подаровав монастирю и аббату: 23 меншѣ и бôльшѣ маетки в бôльше жупах,²⁾ власне зачавши од жупы Боржава³⁾ (теперѣшнѣ Берег и Угоча) Саболч, Боршод, Земплень и Пешт.

Ôтки прийшла ся люднôсть? Печенѣги могли прийти або из Руси, або из тогдашнôх Куманіѣ (Молдавіѣ).⁴⁾ Но нѣт жадного слѣду, щобы дôйшли были из Молдавіѣ, бо пôд Андрієм I. ани раз не напали на Мадярщину, як пôзднѣйше.⁴⁾ Зостане отже друга можливôсть, що заселилися из Руси, як и другѣ осѣдки пôд кор. Андрѣем. Се саме твердять другѣ обставини, власне руськѣ назвы⁵⁾ сел и мѣст, як Сенхолм, Сырник, Пролука, Текла, Ракалют, Губач, Провод, Цѣда, Ярок, Хортѣбок (Чортѣбок), Сол, Соба, Губач, Бранка, Бойтин, Тымарѣ, Сурук, (Сорок), Душнокій и проч. Найинтереснѣйша же сама назва монастиря и аббаціѣ: З а с т ѣ. Мадярскѣ писателѣ дуже рѣжно писали се имя: Zazty, Szászd, Zázd, Zaz и усилювалися толковати. Од 14. столѣтія низводили се имя од мѣста Сасд.⁶⁾ Но в привилеѣ выразно писано: Zazty, що выразно чисто руськое є: з а с т ѣ и в старо-славянскôм и теперь хоснуєся и то значить за бôльше сто, отповѣдно кажеся в нѣмецкôм: für die Hunderte.⁷⁾ То очевидно споєно з отправами и обязанностями за душѣ (усопших), якѣ при монастирѣ становляє основатель Петро, и лиш так розумѣтися

◆ 1) Ibid. „Do ... predium Gubach cum 7 piscatoribus ... Disposui obsequiatores, quorum hoc erit servitium: Quolibet anno dent duos boues; quatuor cubulos de vino, vnus quisque quatuor cubulos cerevisie, 10 panes, 1 gallinam sed duo mansus simul vnam auferem ...“

2) Balics, Op. cit. I., 371. „Az apátság, gazdagon lett alapitva, 23 kisebb-nagyobb birtoka a mostani felosztás szerint hat vármegyére: Békés, Borsod, Hajdu, Pest, Szabolcs és Zemplén vármegyékre terjedt ki.“

3) Споминає привилей „a villa Petri ad quam Petái“, дале „Wensellow“, Timár, et ...“ якѣ суть в жупах зачавши од Угочи (Боржава) и сусѣдоих од неѣ даже до Пешту и Дуная.

4) Гляд. Katoča, Op. cit. Historia, II., 1.—150. — 5) Wenzel, Op. cit. I., 24—27. Seenholtz, Soba, Scyrnik, Bubach, Branka, Proluca, Tehna, Rakamoz, Gubach, Prouod, Ceda, Aruk, Chartybak Solu, Branka, Boytyn, Tymar, Suruk, Dusnoki.

6) Szabolcs vmegye, Op. cit. p. 405. и замѣтка — Csanki Dezső dr., Magyarország történ. földrajza a Huny. kor. Budapest, 1890. I., 179. Szászd-Monostora, Zazd-monostora, Zaz-Monostora poss.

7) Гляд. Szabó Eumén, Egyházi Szlav nyelvtan, Ungvár, 1894. p. 91. — З а с т ѣ право так хоснуєся туй, як наприклад читаем в лѣтописѣ Киѣвскôй рока 1152. „Изяслав же приде на Сан рѣку, яже идет под Перемышль, и ту пригна его посол од короля в ѣ с т ѣ дружины и рек Изяславу ...“ У Hodinka Antal, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, Budapest, 1916. p. 170. По мадярски: „És itt fogadta a király követét, ki száz ember kíséretében jött és mondá: sógorod a király tiszteltet és üzeni ...“ p. 171.

може, що бôльше сто из них упало в битвѣ або битвах, за которѣ заосновує сей монастырь.¹⁾ Се саме доказує, що та люднôсть уже и переже была христiанска, и сяк не могли прийти из Молдавіѣ (Румуніѣ), бо туй еще поганство процвѣтало и се так, що и по двох вѣках пôзднѣйше, коли Мадярщина припустила Куманôв, утѣкаючих перед Татарами, поселитися у себе, еще и тогды отверечи из себе поганство зовсѣм и не хотѣли и не знали. То саме твердить то обстоятельство, що або сучасно з ними, або мало пôзднѣйше идуть и приходять и монахи, а се о поганских Печенѣгах, або Куманах, а сѣ назвы Катона держить за синонимы²⁾, за 2—3 роки порозумѣти и припустити дуже тяжко. И дѣйсно бôльше часу не мож припустити од смерти кор. Бейлы I. († 1063) до заоснованя аббаціѣ Застѣ рока ок. 1067., бо тѣ осадники мусѣли зайти при кор. Соломонѣ и князях Гейзѣ и Ладиславѣ, як се высше уже сказано. Сяк же то є правдоподôбно, що были христiане. Що Петро зайшов з своїми пôд кор. Соломоном и пôд князями Гейзою и Ладиславом, указує привилей, где Петро замѣчає пôвторительно, що сей маѣток король подаровав князю Гейзѣ, ôн же єму.³⁾ Петро comes таже мав великѣ заслуги у князя Гейзы, якѣ лиш по року 1063. мôг зробити, позаяк перед сим роком Гейза не був еще князем самостôйным, и єму Петро жадных послуг сякого роду зробити не мôг.⁴⁾ Отже из сего слѣдує,

¹⁾ Wenzel, *ibid.* p. I., 24—27. *Disposui obsequiatores, quorum hoc erit servitium: Quolibet anno dent duos boues, quatuor cubulos de vino, quam dedi vineam cum vunitore, vnusquisque quatuor cubulus cerevisie, 10 panes, 1 gallinam, sed duo mansus simul vnam anserem. Disposuit et mea filia Magna in eadem villa, que dicitur Dusnuky sex mansus cum sua pecunia, quorum nomina sunt hec, Ivan... Sed per annum isti simul dant unum bovem, 100 panes, tres cubulos medonis, per domum duos cubulos cerevisie, unam gallinam, duo mansus simul unam anserem. Sed hy duo populi simul 10 pensas denariorum, ecclesie emere ceram.* — Balics, *Op. cit.* I., 399. — II., 2. 444. „Ily dusnikok majdnem minden vagyonosabb egyén végrendeletében előfordulnak.“ — Jegyz. I. „A váradi regestrumban számos ily hagyomány fordul elő...“

²⁾ Katona, *Op. cit.* Historia, I., 279. „Quamuis autem cum el. Praio censeam, hos Bessos ex Bosnia non venisse; Bessos iten et Bissenos, a nostris non raro pro Cumanis et Patzinacitis accipi: quod iam in historia ducum professus sum; nondum certo constituere possum, an ex Moldavia hi Bessivenerint.“ (Се каже о нападѣ Куманôв рока 1070.).

³⁾ Wenzel, *Op. cit.* I., 24. „Possessionem in Scenholm, quam Dux michi, ego monasterio subdidī... Ipsi autem predio dedi mansus numero 10, sed plus invenitur; de ipsis vero inter me et Dersynum fuit contencio, sed Ducis gracia eos mee parti attribuit; ibidem... Fonsol Fenerie predium, quod vocatur Bubach, Dux michi et ego monasterio... cetera vero pratis et in pascuis in feno secundo, et in cumulo colligendo, vnde Dux habuit, inde monasterio permisi habere... Preterea do territorium 'quod postea concessit michi Salamon Rex cum Magno Duce in villa que dicitur Ceda... Hanc terram Dux Magnus dedit et ego monasterio...“ — ⁴⁾ Гл. и зам. 1. и 2. на стор. 145.

що при смерті кор. Бейлы І. рока 1063., коли по приходѣ Соломона князѣ Гейза з братом Ладиславом принужденѣ были спасатися в Польщѣ и в Руси, тогды мѡг з ними прийти Петро comes з своїми рицарями и людьми, и при тѡм в боротьбѣ з Соломоном, якѣсь сто из дружины Петра полягли, доки настала згода мѣжи ними и сродником их кор. польским Болеславом, котрый проводив их з половиною свого вѡйска, залишивши другу половину на Руси, где провадив вѡйну. Згода же повстала посередництвом епископѡв, особливо же Десидерія,¹⁾ якій и записаний в привилеѣ. Се зовсѣм є правдоподѡбно, а кромѣ того згодиться и з оповѣданѣм исторіѣ, як се передає Катона, по лѣтопису Туровція.²⁾ В наслѣдок бо сеѣ згоды був торжественно корунований король Соломон руками самого князя Гейзы р. 1064.³⁾ в самый день Великодня и покѡй и мир и любов пановали мѣжи ними пару рокѡв. Що тычиться имен Куманѡв и Мадярѡв, в самѡм привилеѣ є писано *Bissenī*, кромѣ сего споминаються еще *puteum Bissenorum* = студня Кум. и *sepulurae Bissenorum* = могили Кум. и уже в высшенаведенѡй части исчисляються 30 рицарѣв и се 20 Мадярѡв и 10 Куманѡв, на се замѣтити треба, що сѣ числа подаються лиш на ма маетку Хортѣбок, из других нѣт.

Що тычиться назвы *Bissenī* и *Bissenorum*, знати треба, що мадярскѣ писателѣ се строго розумѣють, и то кажуть, що в жупѣ Гевеш (Heves) деякѣ села Бешенев (Besenyő) и сусѣднѣ лиш суть заоснованѣ.⁴⁾ Но се позад великій напад Татарѡв р. 1241. и цѣлковите спустошенѣ всеѣ Мадярщины анѣ допустити анѣ доказати не мож; по нападѣ Татар из нова заосновалися мѣста и села, якѣ и теперь стоятъ. Дотычно сих Куманѡв, як перших осадникѡв, я уже высше подав мои гадки. Може и туй то сталося, що Годинка споминає, що нераз и найновѣйшѣ писателѣ из грамот вычитали *Bissenī* вмѣсто *Ruthenī*.⁵⁾ Но хоть як стоитъ дѣло, мы уже становили,

¹⁾ Гляд. зам. 3. стор. 148. — А при концѣ привилея подписанѣ суть: „*Vt autem hoc mee concessionis donum sequenti euo inconuulsum permaneat testimonio aliquorum nominibus attestari feci. Rex Salamon; Dux Magnus, Dux Ladislaus, Archiepiscopus Dersy, Episcopus Ieronimus...*“ Wenzel, Op. cit. I. 27.

²⁾ Katona, Op. cit. Historia, II., 207—212.

³⁾ Katona, ibid. 213—214.

⁴⁾ Széll Farkas, A nagybesenyői Bessenyeysalád. „Ez a Besenyő (Heves m. Tarna járásában népes község)... úgy beszélő helynév mivolta, valamint az okiratok tanúsága szerint besenyő telep; már a Zásty apátság XI. századi alapító levelében „*puteum Bissenorum...*“ „*ad sepulturam Bissenorum*“ kifejezésekkel meg határolt földterületet eme helyen találta fel az oknyomazó buvárlat.“ „Századok 1870. 434. l.“ — Turul, A magy. Heraldikai és Genealogiai Társaság közlönye, Budapest, 1889. VII. köt. 1. l.

⁵⁾ Hodinka Ant., A munkácsi gkat. püspökség történ. Budapest, 1909. p. 64. уябб ірѡінк іс Erdélyben bessenyőket (bissenī) olvastak okleveleinkben rutének

що осѣдок Петра Comesa є дѣйстно руського характера, з руськими селами и мѣстами, таже руською мовою и из Руси..., се студія привелея аббаціѣ Застѣ напевно доказує. Се перемѣнити не годнѣ тяжести, повставшѣ из назвы Bissenі або Ungari. Дѣйстно може быти, были там и деякѣ Куманы, або що ошибочно, вмѣсто rutheni читалося Bissenі. Само так могли быти там и Ungari (Мадяры)¹⁾ або и то може, що зато называлися сяк, бо самым осѣдком рѣзнилися од Руси и стали в Мадярщинѣ причислятися Мадярами. Се саме видиться указовати и друга обставина в самѣм привилеѣ, где кромѣ Хортѣбока лиш в маєтку Сурук (Сорок) именується еще Мадяры з старшиною своєю Михайлом и з одною каплицею св. Мартина.²⁾ Назва мѣста чисто руська Сурук—Сорок, и однак тамошнѣ жителѣ здаються быти Мадярами.

Що тычиться самого мѣста аббаціѣ Застѣ, замѣтити можу слѣдуюче. Катона р. 1779. писав свою критичну исторію и то каже, що сю аббацію перед ним Пазман анѣ не споминає, анѣ жадный географ не замѣчує сего мѣста.³⁾ Не знали анѣ мѣста, не пѣзнавали анѣ самоѣ аббаціѣ. В минувшѣм столѣтї почали студійовати основательну грамоту.⁴⁾ И дотеперѣшнѣ выслѣды усилюються установити мѣсто аббаціѣ, но згоды ту нема. Чанкїй в своѣй историчнѣй географіи то каже, що она лежала в жупѣ Боршод коло теперѣшного маєтку Сасд (Szászd puszta), позад що ошибочно называється Застѣ, но треба бы называтися ѣй монастыр Сасд або Зазд,⁵⁾ призываєся на

(rutheni) helyett...“ То замѣчає и Грушевський, *Op. cit.* I., 198. зам. 3. „Ще письменники минулого віка (як Бенке, Eger) высловляють здогад, що Bissenі то Русин; Кочубинскій догадувавсь, що ся назва в актах XIII.—XIV. в. означає Русинів (с. 63.), хоч се імя значить властиво Печенігів; Філевич переконався, що в оригіналі грамоти 1324. р. замість Bissenі стоїть Rutheni, з того виходилоб, що сі імена уживались без ріжницї (грамота у Філевича Отчет с. 27. тв. про неї тамже с. 9—10., 12—13.)“.

¹⁾ Szabolcs vmegye, *Op. cit.* Monog. подає привилей аббаціѣ Застѣ и в мадярскѣм переводѣ, где дотычно сеѣ sprawy то говорить: „Chartybak határa... Ebben összesen foglaltatik 104 jobbágy telek, 30 lovas (20 magyar, 10 bessenyő) 6 gyapju és vászon készítő, 10 szőlő és méhes, 10 par ló, 100 ökör, 500 bárány és 200 sertés.“ p. 409.

²⁾ Wenzel, *Op. cit.* I. p. 26. „... do et predium Suruk cum capella Sancti Martini. Sunt autem ibi Hungarij quorum maior nomine Michael...“

³⁾ Katona, *Op. cit.* Historia, II., 221. „Nec enim vel Pazmanus abbatis huius meminit, vel ullus geographus loci Zazty mentionem aliquam facit.“

⁴⁾ Споминає: Pray, Katona, Fuxhoffer-Czinár. Видав же Wenzel, *Op. cit.* I., 24.—27. Гляд. Balics, *Op. cit.* A rk. egyház tört. Magyarorsz. I., 370—1.

⁵⁾ Csánki D. dr. Magyarország történ. földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1890. I. k. 179. „Szászd-Monostora, Zazdmonostora (1368. Egri kápt. llt. Num. 13. div. 3. fasc. 1. fr. 1., 1400: Adatok az egri egyházmegye tört. II., 213. l.). Zaz Monostora poss. (1404: Egri Kápt. el. IV. 17.). A Csát melletti mai Szász p. értendő. Péter ispán

документы архива епархіѣ егерскоѣ из року 1368, 1400, и 1404. Фолтин Иван, якій написав окрему студію о сѣм основательнѣм листѣ, то думає, що аббація Застѣ стояла в жупѣ Саболч в селѣ Нодь-Галас (Nagy Halász).¹⁾ Мало же выше спомянулисьме, що другѣ означають за мѣсто аббаціѣ Застѣ сусѣдство села Бешенев (жупа Гевеш).²⁾

Так указуєся, що правдоподѣбно аббація Застѣ лежала в жупѣ Саболч и се в теперѣшнѣм селѣ Галас, як се предложив Фолтин. Се бо твердить то, що назвы дѣльницѣ Chartybak (Чортѣбок) еще и днесѣ там находится, но розумѣєся в малярскѣм переводѣ: ördög-árka hegy и розвалины якогось монастыря позостали до днесѣ, дальше в сѣй жупѣ и днесѣ находятся села Бешенев, (Nagy és Kis Besenyő), другѣ же села майже всѣ суть в Саболчу, як Зоболч, Тѣмар, Венчелев³⁾ або в Угочѣ: Петрово село, Петровброд (villa Petri et aqua Petri), або в жупѣ Сукмарскѣй, як Секереш (Zekeres), або в жупѣ Гайду (Hajdu), як Провод (Pród) и проч. Правда, що если бы тѣ документы, на якѣ призываєся Чанкій были рѣшучѣ, наш вывод могли бы опроверечи, но они суть дуже много пѣзднѣйшѣ а то из рока 1368., 1400 и 1404, а кромѣ того так ся видить, що выразных доказѣв не подають о аббаціѣ Застѣ, бо тогды не позостала была

által 1067 körül a B. Szűz tiszteletére alapított apátsággal: „Monasterium Sancte Marie, quod dicitur Zasty.“ (Arp. új okmt. I., 24. l. — Tévesen zásztyi apátságnak szokták nevezni, s Foltin János egy értekezésében szintén tévesen a szabolcs megyei Nagy-Halászra helyezi.“).

¹⁾ Szabolcs vármegye, Op. cit. p. 46—47. „Nagy-Halász . . . , tiszamenti nagy község, . . . vasuti állomása Kemecse. Nagy-Halász az Árpádkori új okmánytár szerint már 1283-ban szerepel. Ekkor egyszerűen „Halász“ volt a neve, 1372-ben pedig „Halásztelek . . .“ 1454-ben ismét „Poss. Nagyhalaz . . .“ A községben „Pusztá-templom“ elnevezés alatt egy klastromnak a romjai láthatók, melyet Foltiny a századi apátság romjainak tart. A község határában már több izben találtak érdekes régiségeket, melyeket Szabolcs megyei muzeumban helyeztek el. A ref. egyház birtokában van egy XVII. századbeli, érdekes áldozó kehely és egy terítő. Dülő nevei közt sok az érdekes. Így Orkoláb . . . Bóje — Eger-utó . . . Királyhegy dülő . . . ördögarka hegy . . . Tótszer . . .“ — Так ся видить, що назвы деяких дѣльницѣ одповѣдають назвам привилея аббаціѣ Застѣ: area equorum Regis: Királyhegy dülő; Egur: Eger-utó; особенно: Ördögarka hegy, Чортѣбѣк“.

²⁾ Гляд. стор. 149. замѣтка 4. „Szél. f. A nagybesseneyői Besseney család . . .“ Вѣроятно о сѣм говорить: Balássy Ferencz, A zámi és óhádi apátságok, ismerteti Petrovay Gyögy, Századok, 1881. p. 704—706. „ . . . A Tisza vidéke nem is volt lakatlan pusztaság az Árpádok korában, eléggé bizonyítja ezt az itt volt apátságok felmaradt emlékei. Ohat-tól északra a Tisza jobb partján T.-Keszi határában állott a századi [Zasty] apátság, nevét egy dülő föld, emlékét egyetlen okmány tartatta fel napjainkig . . .“

³⁾ Сяк еще: Rakamaz, Zsurk [Suruk, Surk, Zurk], Mező-v., Tisza-Ladany [Ladany], Tokaj [Kunrew], Levelek [Leveluky], Bashalom [acervus Basi] etc.

так незнана за бoльше столbтiй аж до нашого вbка и часoв, як то видbлисьме.¹⁾

Если еще то додам, що цbла околиця є сусbдня околицb около Токаю, где королbвна Анастазiя, жена кор. Андрbя I., любила пребывати, як се зазначив Аноним²⁾ и мы уже упомянули, тогда сим рbшучо и конечно доказанный є руськiй характер аббациb Застb.

Якb монахи были в монастырb Застb? — на се треба нам еще одповbсти. В заосновательнoм листb не є се сказано, но не є сказано анb потому в привилеb кор. Бейлы IV., выданoм 1267 р. В том же вbцb в Мадярщинb были або Бенедиктины або Василияне, отже понеже аббация Застb є доказано руського характера, позад се твердиме, що в нbй были монахи греческо-руськb, якb жили и в недалекoм Вышеградb и богослужене кoнчили по своему обычаю т. є. по старославянски. Доки то позостало, се сказати не можеме, но на певно як в всbх других греческо-руських монастырях з початку XIII. в. и в Застb настав упадок, матерiально и духовно знищився и вbроятно и сю аббацию перебрави чорнb Бенедиктины, як се выразно зазначено видbлисьме о Вышеградb. Однак о аббации Застb не маеме о сbм жадного документа, або якогонибудь доказа.

В регестрах Варадских³⁾ мабуть споминаеся аббас застbйскiй. Се вbроятно можу казати, но не можу напевно твердити. Сей регеструм сягає од рока 1209 — 1235, и позад се в период упадка мабуть и знищення аббациb и монастыря. А то уже выше видbлисьме, що Петро Comes подаровав один маєток Зекереш⁴⁾ аббациb з тою обовязанностiю, що его обыватель по двое мbсячно довжнb лично и кoньми служити аббату, куды лиш иде, т. є. по теперbшньoму дає припряги (подводы). Отже може по сему, що припряж была из Зекерешу, назвали и самого аббата от сего имени и по латински — бо записки всb писалися по латински — записали: *abbas de curru*, бо се одповbдає мадярскому, понеже *szekér* (*zekér*) в мадярскoм в латинскoм є

¹⁾ Выше стор. 150. и зам. 3.

²⁾ Лbтопись Аюнима cap. 15. „Et postea dux Arpad per gratiam suam totam terram cum habitatoribus suis eidem Ketel a Saturholm usque ad fluvium Tulsuo condonavit... rex Andreas de posteris Ketel cambivit illum locum duabus de causis, unum quia utilis erat regibus ad venationes, secundum quia diligebat partes illas habitare uxor sua, eo quod prior ad natale solum esset, quia erat filia ducis Ruthenorum, et timebat adventum imperatoris Theotonicorum...“ A magy. honfoglalás kutfői. Op. cit. p. 413—414. v

³⁾ Regestrum Varadiense. = A váradi Regestrum. Budapest, 1898. [Sz. István Tarsulat].

⁴⁾ Wenzel, Op. cit. I. p. 26. „Do et predium Zekeres, in eo populum michi pertinentem, qui bini serviant quolibet mense, et quocumque vadit Abbas, secum pergant in equis.“

currus. Споминаєся же сей аббат de curru бôльшераз. Сяк пôд ч. 4. стор. 104. споминаєся Василий аббат de curru, що деяких завдав и запоносовав за крадѣж, и понеже обвиненѣ не явилися перед варадским судом божим (Istenitélet), суть осужденѣ. Межи сими споминаєся из Чеке¹⁾, Девечер, Горз (орос) и Ладан, якѣ принадлежали або сусѣднѣ были з маетками аббаціѣ. Подôбно в ч. 50., 51., 129. и 140. споминаєся еще аббат de curru²⁾, якій в перших трех случаях называєся Василий, в послѣднôм же Григорій. Всѣ же случаѣ то указують, що крали и насильно одбирали маетки аббаціѣ, против котрых аббаты усиловалися боронитися.

Конецъ аббаціѣ принѣс великій напад Татарôв, яким все знищено по цѣлôй Мадярщинѣ. Коли р. 1267. иде слово о подтвержденю аббаціѣ Застѣ, се уже лиш о обновленнôй аббаціѣ може розумѣтися, но и на се жадных доказôв не маєме, кромѣ згаданого привилея кор. Бейлы IV., котрый хотѣ и выдає, переписавши старый привилей, свою грамоту р. 1267., но выразно и то не каже, що монастырь дѣйстно стояв³⁾ уже, лиш то примѣчає, що выдає привилей, абы

1) A váradi Regestrum, Op. cit. num. 4. p. 104. „Basilus abbas de curru impeciit quosdam pro furto, scilicet Parthu de Peles... Bencu de Vecher, ... de villa Cheke, itam Homodoy de villa Horz, qui dum a Nicolao comite palatino facta discussione ad iudiciûm ferri candentis Varadinum essent... per pristaldum nomine Chepanum de uilla Ladan directi, non uenerunt...“ Интересантна є и замѣтка 5. к сему: „Curru. Az 50., 51., 129. és 140. sz. okleveleink érintik ezen apátságot, melynek neve és fekvésére nézve a kibékithetlenségig elágazók a tudósok véleményei. Balásy egészen a kegyelet terén áll, midôn azt a Sz. László szekérének legendájával hozva kapcsolathat, Nagy-Kerekiben vél az apátságnak s a benne fenntartott legendai jelenetnek emlékesetôre bukkani. (Mutatványok a várradi Regestruból: A Kereki apátságról 57. l.) Csakhogy ha a történeti kritikának nem szabad mód felett hiszékenynek lenni méltán kérdezhetjük az érdeemes tudóstól: miért lett a hely Kerekinek és nem Szekerinek elnevezve; honnan lehet tudni, hogy megörökített legendás csemény nem Kis-Kereki, hanem nagy Kereki táján csett meg...“

2) A váradi Regestrum, Op. cit. num. 50. 51. 129. 140. p. 160., 162., 246., 260—2. Интересантнѣ суть замѣтки, якими издатель Kandra Kabos обороняє, що туй не иде слово о якôмсь аббатѣ de Kereki або de Kürüi, но о аббатѣ de Körös. Зам. 2. „de Kuru. Hogy ez sem nem Kürüi, sem nem Kereki apátság, hanem Körösi immár vitatuk... Kevés indok szol a mellett, hogy Bunyitayval Herpályi határában keressük e monostor romjait (II., 361.), ellenben... „Мы же то твердиме, що туй є слово о аббаціѣ Застѣ. — Споминаєся в сих регестрах и село Душуник, що згадує и привилей аббаціѣ Застѣ в нум. 274. in domo Vnice de villa Dusunic...“ Теперь же и жадного слѣда сего села не знати. Гляд. Reg. p. 398. jeg. 6—7.

3) Wenzel, Op. cit. III., 155. „IV. Béla király megerősíti a Zazty-i kolostor birtokát. 1267., — „Bela Dei gracia Hungarie... Rex... quod Comes Puded filius Artolphi de genere Aba priuilegium S. Regis Ladislai progenitoris nostri super possessionibus Monasterii de Zazty, cuius idem Comes Puded est patronus... exhibendo, idem priuilegium cum per nimiam vetustatem et temporis diuturnitatem esset quasi penitus con-

права т. є. маєтки аббаціѣ якось даяку шкоду не потерпѣли. Однаку судьбу мала таже аббація Застѣ з другими греческо-руськими монастырями в Мадярщинѣ.

К сим монастырям можуть причислятися монастырь от Топлиць не далеко города Мѣшковца, и монастырь Пазтух, якѣ споминаються також в регестрах Варадских¹⁾ и о котрых не сказано, що были заснованѣ для монахов латинских чина св. Бенедикта²⁾. Споминається аббація в Пастовѣ рока 1138. в грамотѣ кор. Бейлы II., где у порядкує препозитуру Демеш³⁾. Пѣзднѣйше аббацію Пазтух перебрали Цистерциты, но рока 1138. еще их не было, бо тогды не было Цистерцитѣвъ, як добрѣ замѣчає Балич⁴⁾.

К доказу сих монастырѣвъ приходитъ еще свѣдоцтво, яке подають законы Мадярщины, принесенѣ на соборах соболчскѣм и острихомскѣм, котрыми низше будемо занимати⁵⁾

III. Найдавніѣйшѣ слѣды жупы Угоча.

а) Пѣд корол. Арпадовѣчами.

Аноним споминає при заселеню Мадярѣвъ в Паноніѣ при Тисѣ и Угочу и єѣ замок Боршоа. Он каже: „Рока 903. по Рожд. Христ.

sumptum, ne dicto Monasterio cum processu temporis periculum exim provenire possit... confirmare petierit stb. (Következik sz. László privilegiuma, melyet okmánytárunk I. köt. a 24. l. közöltünk és melyet IV. Béla király megerősít.) Datum... anno Domini Millesimo ducentesimo sexagesimo, Regni autem nostri anno tricesimo secundo.“

¹⁾ Regestr. Op. cit. num. 41. yobagiones monasterii de Taplucia pertinentis ad genus Mizidaczy de eadem villa.“ (p. 148.) И нум. 221. seruum monasterii de Toplucia... Misociei...“ (p. 342.) — А нум. 80. именуєся м. Пазтух. „Egidius abbas et curialis comes eius scilicet Nicolaus de Paztuh impecierunt Dezmer Viotestig de uilla Vogoluptuan, quod essent selliterri agazones ecclesie de Paztuh, qui respanderunt se esse iobagiones bellatores predictae Ecclesie.“ (p. 190.) Подѣбно нум. 88. (p. 200.).

²⁾ Balics, Op. cit. II., 2. p. 209. „Sz. Péter és Pál apostolok tapolcai apátsága... Az apátságot Misidach alapította a magyarok megtérésének idejében, s 1217-ben virágzott“, и замѣтка 1.

³⁾ Fejér, Cod. diplom. II., 103. „In Ubadi est vivazium, quod est commune Abbate Pastuhiensi.“ Balics, Op. cit. II., 2. p. 199. jegy. 2.

⁴⁾ Balics, Op. cit. II., 2. p. 199. „A páztói benczés apátságról egyetlen adatunk van, s ez II. Béla királynak 1138. évi a dömösi prépostságot rendező levelében fordul elő; ezen apátság később cisterciélt, de hogy e korban nem volt, az onnan is bizonyos, mert II. Béla idejében még nem voltak nálunk cisterciták.“ — Но менѣ видиться вѣроятнѣйше, що греческо-руській м. був, бо и цистерци. i — бенедиктины, лиш реפורиованѣ.

Balics причисляє обѣ аббаціѣ к латинским чина св. Бенедикта, що од початку XIII. вѣка, особенно по татарскѣм нападѣ на певно одповѣдає правдѣ, но перед тым се не доказано. — Право так причисляє и аббацію Застѣ, но яким правом? коли справа так стоить, як и выше предложили^{сь}ме, що и мѣсто єѣ не зналося?!

⁵⁾ Гляд. мало низше.

князь заняв посланным вѣйском всю землю межи Тисою и Будругом аж до Вгоши (Vgosa) з всѣми жителями и обляг крѣпость Боршоа, и на третій день завоював и зорвав мурѣ еѣ и вѣйнѣв князя Салана туй найденых велѣв одвезти закованых в кайданы в табор Гунг. И за бѣльше дней туй жувучи князь и его дружина, видѣвши плодovitѣсть землѣ и множество всѣх звѣрѣв, и богатство рыб в рѣках Тисы и Будруг, полюбили они сю землю лѣпше, як и сказати мож¹⁾. Одтак в часѣ Анонима т. е. при кѣнцѣ 12. вѣка и найменше одно сто роками уже перед ним, як се уже выше становилисьме²⁾, пѣзнавали в Мадярщинѣ коло Тисы и Будруга, Угочѣ и еѣ крѣпость Боршоа, и пѣзнавали землю сеѣ околицѣ плодovitѣю, лѣсы же повнѣ всѣлякими звѣрями, а рѣки богатѣ рыбами. И се потверждаютъ другѣ жерела. Сяк лѣтописи мадарскѣ при часах мад. кор. св. Ладислава (1077. — 1095.) споминають провинцію крѣпостей Унг и Боршуа³⁾. Велико-варадскѣ регестры, таже в часах кор. Андрѣя II. (1205 — 1235), споминають в сих околицях еѣе и зубрѣв, и се не лиш поодинокѣ, бо не лиш ловцѣ зубрѣв, но и предстатель (comes) их споминаеться⁴⁾. Из початку ся цѣла околиця составляла, т. е. жупы Угоча и Берег в одно, выключно маѣток королѣвскѣй, ловчѣ округи королѣв. Сяк называются в грамотѣ кор. Стефана V. сѣ околицѣ ловчѣими округами святых королѣв, т. е. св. Стефана I. и св. Ладислава I., где жили найвысше побережники (гаѣвики), стрѣльцѣ, рыбарѣ, сокольники и подѣбнѣ служащѣ польованю, якѣ без сумнѣву были славянскаго рода, як се держать мадарскѣ писателѣ⁵⁾. Однак

¹⁾ Anonym, cap. 14. „Anno dominice Incarnationis 903. Arpad dux missis exercitibus suis; totam terram, que est inter Thisciam et Budrug usque ad Vgosam, sibi eum omnibus habitatoribus suis preoccupavit, et castrum Borsoa obsedit, et tertio die pugnando apprehendit, muros eius destruxit, et milites Salani ducis, quos ibi invenit catenis ligatos in castrum Hung duci precepit. Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui videntes fertilitatem terre et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus Thiscie et Budrug, terram ultra quam dici postest dux Arpad et sui dilexerunt.“ A magy. honfogl. Kutfői, Op. cit. p. 411—412.

²⁾ Додатки к истор. Русинѣв и руських цѣрк. в Ужанск. ж. Наук. Зборник „Просвѣты“ рѣк 1923. p. 21. 22., зам. 5.

³⁾ Mátyás Florián, Fontes domestici II., 194. III., 95. (Quinqueecclesiis 1883.): „in provinciam castrorum Ung et Borsua.“ (Привед. A magy. honfogl. Kutfői, Op. cit. p. 412. j. 1.).

⁴⁾ A váradi Regestrum, Op. cit. num. 167. „Andream venatorem bubali... iudice Paulo comite venatorum bubalinorum...“ Num. 330. „Uenatores bubalorum de villa Ypu citoverunt filios Gunter... ante regem Andream dicentes, quod terra nomine Deudas...“ Jegy. 1. terra Deudas... krasznamegyei és pedig nem más, mint a nyoma-vezett Dédács (Dedach), mely Csánky tr. szerint (I. 582.) a bihari határ felé fektetett.“

⁵⁾ Fejér, Cod. diplom. V., 1. 157. „... comitatus scilicet Ugocha et Beregh fuerunt forestae sanctorum Regum...“ Гляд. Komáromy Andr., Ugocsa vármegye keletkezése, Budapest 1896. p. 14.

и в сѣй порѣ не мож держати, як бы сѣ округи цѣлком безлюднѣ и без жадного населеня або сел находилися, бо документы споминають такѣ, як се мало потому увидиме¹⁾.

Звѣдатися мож, коли повстала жупа Угоча? — То можемо одповѣсти, що кѣнцем XII. столѣтя уже жупа Угоча была не лиш организована, но и населеня на тѣлько умножилось, що егерскій епископ упередивши ардяльського, выпросив десятину (*decimae*) всѣх сих околиць од кор. Бейлы III. (1172 — 1196). Ся грамота правда не перейшла на наш вѣк, но року 1261. кор. Бейла IV. призываеся на сей привилей и так признае го в своѣй грамотѣ формально²⁾. Но уже перед кор. Бейлою III. можемо казати, що жупа Угоча была zorganizована хоть на тѣлько, що люднѣсть еѣ пѣд окремим прапором участвовала в военных походах короля Гейзы II. (1141 — 1161) на Русь в оборону союзника, своего шурина, великого князя киввского Изяслава (1116 — 1154). Лѣтопись бо киввска рока 1152. выразно то каже, що король Гейза мав 73 полки³⁾, що малярскѣ историки розумѣють на 73 жупы, бо кожда жупа ишла з королем у войну пѣд окремим прапором своего жупана⁴⁾. К сим жупам уже зарахована е и Угоча, иншак бо число не выходить. В регестрах варадских споминаеся и жупан Угочѣ Павел⁵⁾, Исав⁶⁾, перед привилеем же Севлюша кор. Стефан V. споминае р. 1261. жупана Угочѣ и Ердевда: Воча⁷⁾, пѣд кор. же Ладиславом IV. споминаються Николай, сын Петра, яко

¹⁾ Гл. мою статью в часопись: Подкарпатска Русь, 1925. Севлюш, особенно пѣд королями Арпадовичами (р. 1301.). Нум. 1.—4.

²⁾ Fejér, *Cod. dipl.* IV. 3. p. 43. „Item Bela proavus noster et Endre pater noster carissimus, feliciū recordationum reges decimas omnium forestarum nostrorum et novalium praediorum nostrorum fundatorum et funbandorum servitorum, ac villarum nobilium et nostrorum servitorum universaliter in Comitatus Ugocha et de Berek existentium Ecclesiae Agriensi applicarunt et condonarunt ...“ Приведе Komáromy, *Op. cit.* Ugocsa vmegyē kelet. p. 11. jegy. 1.

³⁾ бѣ же в корѣя полков ѿ и ѣ, полци проче Изяслави полковѣ и проче поводны конии и товарных...“ Лѣтопись Киввска, издав. Hodinka, *Op. cit.* Az orosz évkönyvek p. 172.

⁴⁾ Pauler, *Op. cit.* Magy. n. tört. I., 250—1. „Szathmártól északra pedig a felső Tisza mentében, keletre a rengeteg erdőségekre dűlv, melyek innét az ország határáig vonultak s mintegy belőlük kihatva, keletkezett Ugocsa vármegye...“ Гляд. 253—254. и замѣт. 448. (р. 481.).

⁵⁾ Vár. Regestr. num. 52. „... iudice Paulo comite de Ogocha...“

⁶⁾ A váradi Regestrum. *Op. cit.* num. 31. „... Iudex autem huius causae Isou comes de Vgosa...“ Num. 243. „Esau comes de Hugusa ex precepto regis discuciens...“

⁷⁾ В привилеѣ Сукмар-Нѣмецкого р. 1264 у Szirmai Ant., Szathmár vármegye fekvése, tört. Budán, 1809. I., 146—148. „Mivel pedig erdőkre szükségek volna, a mint nekünk panasz képen jelentették, parancsolánk Wochnok Ugochai és Herdeudi Ispánnak: hogy nekik szükségekhez képest az Erdeudi erdőt által adgya...“

жупан¹⁾), а року же 1290. д. 18. юнія мало перед смертію выименовав Стефана, сына Михайла, жупаном Угочанскої жупы и сучасно воззываетъ всѣ версты жупы, сяк нямешѣв, замковыхъ йоббадѣв, осадникѣв свободныхъ мѣст и взагалѣ всѣхъ прочихъ жителѣв цѣлої жупы, щобы прийняли з сынами его в жупана²⁾).

Из початку жупа Угоча аж до початку XIV. столѣтя, доки Мараморош не сформулювався в самостійный комитат, розширялася и на Мараморош, особливо же околиця Вишк з самою крѣпостою року 1300. вырвана из Угочѣ и причислена до нової Мараморошскої жупы³⁾).

В Угочѣ находим слѣдуючѣ села и мѣста зазначенѣ, из бѣльшой части в грамотахъ королѣвскихъ пѣдъ королями Арпадовичами:

1. Найдавнійшѣ згадки находимо о селахъ Петрово село и Петров брод, а се в заосновательнѣмъ привилею аббаціѣ Застѣйскої, котрымъ переже, и мало выще, обширно и подрѣбно занималисьмеся⁴⁾. Туй в сѣмъ привилеѣ выразно приведуться з селами жупы Саболч и Петрово село⁵⁾. Находимъ спомины о селѣ Петрово село и в варадскихъ регестрахъ, где особливо в ч. 52. без сумнѣву є слово о Петровоселѣ в жупѣ Угоча, позаяк судією є жупан Угочѣ Павел⁶⁾. Кромѣ сего споминається еще пѣдъ ч. 3., 214.⁷⁾ и 221., но о сихъ не в

¹⁾ Wenzel, Op. cit. XII. 291. quendam villam nostram Regalem in Comitatu Wgatha existentem Zeuleus vocatam, prefato Comiti Nicolao . . . contulimus . . . a. D. 1280.

²⁾ Wenzel, Op. cit. IX., 564. „... vniuersis nobilibus, iobagionibus castri, castrensibus, et aliis omnibus, tam hospitibus liberarum villarum, quam aliis cuiuscumque condicionibus hominibus in Comitatu de Ugacha constitutis salutem . . . firmiter precipiendo mandamus, quatenus eundem Michaelum et filios suos predictos, tamquam parochialem comitem vestrum non obstantibus quibuslibet litteris nostris, reverenter recipere debeatis . . . Datum in Chanad . . .“ Wenzel без рока передає грамоту, рѣк становить. Pauler, Op. cit. II., p. 413. — Рока же 1303. Угоча и Мараморош одного жупана мають: „Nicolaus voyvoda comes de Ugocsa et Marmarusio“. Fejér, Cod. diplom. VIII., 1. 147. — Приведе Грушевський Михайло, Історія України-Руси, Львів, 1905. II. 489. замѣтка 5.

³⁾ Гл. грамоту кор. Андрѣя III., p. 1300. Fejér, Op. cit. Cod. dipl. VI., 2. 253. — Komáromy, Op. cit. Ugocsa vm. kelet. 35—36.

⁴⁾ Гл. стор. 143. sqq. — ⁵⁾ Wenzel, Op. cit. I., 25. „Scyrmik marchia incipit ab oriente de tumulo Branka . . . deinde recta via dirigitur usque ad semitam, que flectitur in dextram, a villa Petri ad aquam petri . . . Marchia chartybak . . .“ — ⁶⁾ A vár. Registr., Op. cit. num. 52. „Vitum de villa Petur impeciit convillanum suum scilicet Crisium pro furto, iudice Paulo comite de Ogocha . . .“ (p. 164.).

⁷⁾ A váradi Reg., Op. cit. num. 214. „Cempruvinciales de Zobolch et horum specialiter Tump de villa Petur . . .“ p. 336. на се замѣчає выдавець [зам. 1.]: „... Szabolcs megye északi részén jelenleg nincsen hasonló nevű helység vagy puszta, kivévén. „Szent-Péter“ vagy Péterteleket Kótaj határában. Szent-Péter (Zenthpether) a középkorban sokáig község és parochia volt. Nyilván ez azon „villa Petri“ mely a

певно, чи мож розумѣти угочское Петрово село. Подѣбно споминає Петровоброд¹⁾ грамота кор. Бейлы IV. р. 1247. коло Тисы и Боршавы.

2. Севлюш споминаєся уже як село (villa) кор. св. Ладислава I. (1077 — 1095) в привилеѣ аббаціѣ горы Панноскоѣ, що потвердив пѣздиѣйше кор. Андрѣй II. рока 1213. и повторительно Бейла IV. Подѣбно споминаєся Севлюш и в буллах римских пап, где одобряються привилеѣ и маетки аббаціѣ горы Паннонскоѣ и других монастырѣв²⁾. Кромѣ сего споминаєся Севлюш в грамотѣ короля Стефана III. (1161—1173), котрый за вѣрнѣ услуги своего слуги Деке пѣдняв єго на шляхотство и подаровв єму одну часть села Севлюш в сусѣдствѣ Чепы³⁾. Также р. 1232. споминає Севлюш кор. Андрѣй II., даруючи жупану Николаю знатнѣ маетки: село Тѣмар в сусѣдствѣ Севлюша⁴⁾. Вѣроятно споминаєся он и в варадских регестрах⁵⁾. По великомъ нападѣ Татарѣв р. 1241. Севлюш був наново заоснований и рока 1262. привилеєм короля Стефана V.⁶⁾ обдареный був великими свободами. Од сего часу Севлюшане стали свободными королѣвскими горожонами. Сей привилей потвердив р. 1294. король Андрѣй III., в наслѣдок сего Севлюш став розвиватися так, що осадники свободных королѣвских мѣст в Мараморошѣ, коли свободы просять, та просять такѣ, як мав Севлюш. Король Карл I. называє Севлюш уже город наш (civitas nostra), а од року 1396. называєся уже выразно городом королѣвским. Року же 1454. к Севлюшу принадлежали: Копаня, Нижня и Вышня Чингава, Н. и В. Шарад. Замѣтити можу конечно то, що Севлюш споминаєся и як

százdi arátság 1067-ki alapító levelében is előfordul...“ Можє, що се розумѣєся и не Угочанскѣ, но тогдѣ єще хотарѣ жуп, особенно Угочѣ, Боржавы (Берєг) и Саболч, не были точно и строго становленѣ.

¹⁾ Wenzel, Op. cit. VII., 244. item villam Halasz, que est ibi, ubi aqua Harangud cadit in Morothwa venientem de Peturreu... a. D. 1247.“

²⁾ Гл. мою статью: Севлюш, особенно пѣд королями Арпадовичами (1301.), в часописѣ Подкарпатска Русь, 1925. ст. 7—13, 25—28, 41—43 и 52—57, где сей вопрос подробно выясненый.

³⁾ Wenzel, Op. cit. XI., 37—38. приведен. в „Подкарп. Русь“, 1925. стор. 10. и замѣт. 2. и 3.

⁴⁾ Wenzel, Op. cit. VI., 504. привед. в „Подкарпатска Русь“, 1925. стор. 25. и зам. 3.

⁵⁾ Vár. Registr. num. 272. „Quidol de uilla Gyan impeciit Tumpam conuillanum suum de furto. Iudicibus Mica comite de Bichor et Teca biloto pristaldo Halalus de villa Sceuleus...“ Вѣроятно в Угочѣ, бо в жупѣ Бихор лиш од вѣка XIV. XV. встрѣчаєме Севлюш. (Csánki dezső dr., Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. I. p. 625. (Szöllös). — Мика же був жунаном Бихора 1212—1221. Гл. Reg. ib. зам. 8.

⁶⁾ Гл. Wenzel, Op. cit. VIII. 33. прив. в „Подкарп. Русь“ 1925. стор. 28. 41—43.

замок (крѣпость) р. 1279.¹⁾ и р. 1291.²⁾, а по вымертю Арпадовичѣв кор. Карл I. р. 1307. подарує майстрови Беке, сынови Оомы, од него же одобравши, подаровав королѣвнѣ з городом, якій из нова став процвѣтати³⁾, но знищений замок лиш много позднѣйше, хотѣв Петро Переній знова збудовати, но доставши замок Киральгазу од короля Сигизмунда р. 1405., якій належав переже до воєводи Драга, одступив од своєѣ думки⁴⁾.

Горожане Севлюша в силѣ привилея кор. Стефана V. из р. 1262. самѣ выбирали священника, якій був церковно пѣдчиненый прямо самому остригомскому митрополиту⁵⁾.

3. Село Ботар споминає р. 1216. кор. Андрѣй II. в своѣй грамотѣ, где подаруючи село Миколу в жупѣ Сукмарскѣй в описѣ меж як село сусѣдне именуєся Ботар⁶⁾. Сей Ботар споминає и варадск. регеструм ч. 243., где Павел из села Белтук заскаржив всѣх фламских из Ботара позад убійства брата свого. Справу кѣнчить при-судком Исав, высше помянутый⁷⁾ жупан из Гугуша (Угоча).

1) Wenzel, Op. cit. XII. 277—8. „... Henche jobagio Castri de villa Zeleus... Datum ab Incarn. Domini 1279...” — 2) Wenzel, Op. cit. X., 17. „Andreas Dei gracia Rex Hungarie... E. conuerso idem Comes Batyz castrum suum Zeules, a domino Ladislao illustri Rege Hungarie... sibi traditum et donatum... Bude... a. D. 1291.” Гл. высше и грамоту кор. Ладислава IV. р. 1290. д. 18. юнѣя, где Стефана, сына Михаила, наставляє жупаном Угочи.

3) Anjoukori okm. tár, I., 132. — Сровн. з грам. I. 149. „Datum pro memoria, quod magister St. Michaelis castellanus de Sceuleus vniuersas res mobiles et immobiles quas jobagiones nostri de Luprechthaza et de Borzauara ad magistrum St. supradictum sub fide pepulerant eisdem hominibus reddidit et restituit plenariter... Datum in Luprechthaza... a. D. 1308.” — Komáromy Andr. Nyalóbvár és uradalma, (Századok, 1894.) p. 498. 502. „Károly király a Borsa Bekétől visszafoglalt Szőlőst később hitvesének ajándékozta, mely a királynék bökerüése folytán... virágzásnak indult.”

4) Komáromy A., Nyalóbvár és uradalma, Századok, 1894. p. 503—507. „Datum Bude in dominica Invocavit... A leleszi convent jelentése a statutióról u. o. 1405. jún. 24-ről. Különb hiteles másolata meg van az ország. Levéltárban is D. L. 9019.” (Зам. 3.), Гл. Komáromy, Ugocs vm. kelet. 18.

5) „... (a szőlősi plébánia már 1295-ben a kiváltságos, azaz egyedül az esztergezni érsek joghatósága alá tartozó plébániák egyike volt.” Rupp Jak. Magyarország helyrajzi története II., 391. Гл. Komáromy Andr. Ugocsa vámegeye keletkezése, 26. jegyz. 2. — А на crop. 29. зам. 1. „Tamásváralyát Pázmány Péter, Szőlőssel együtt, az esztergomi érsekség hatósága alá tartozó kiváltságos egyházak közzé soroza. (Péterffy : Sacra Concilia II.).

6) Szirmai Ant., Szatmár vm. tört., Op. cit. II. 288. „... onnét Berche felé tövisses bokros között ballagván, megint Rafael grófnak fölgyével határoztatik, és ottan az Egre Nicolai helységnek marad, a honnét nap nyugotra fordulván, szomszédogatik Kozma fölgyével, ...és innét vissza fordul nap keletre a nevezett Tur vizén, melynek fele Nichola helységhez, más fele Bothar helységhez tartazandó és... Adatott... 1216. Eszt...”

7) A váradi Registr., Op. cit. num. 243. „Paul de villa Beltuk impeciit omnes Flandrenses de Botar pro occisione fratris sui... Esau comes de Hugusa ex precepto regis discuciens...”

4. Село Холмій приведеся в варадск. регестрах пѣд ч. 31., где горожанин Холмія именем Гемекей и товаришѣ обвиняють свого сограмадянина Телука о крадежѣ. Судією справы був Исав, жупан Угочѣ¹⁾. По нападѣ Татарѣвъ (р. 1241.), рока 1274. кор. Ладислав IV. подарує Холмій майстрови Өомѣ, но єще и тогды село цѣлком спустошено могло бути, бо называєся: земля²⁾.

5. Бекеня (Bökény) споминаєся в грамотѣ р. 1230. За вѣрнѣ услуги подаровав из землѣ Бекенѣ кор. Андрѣй II. на „три плуги“ великій маєток вѣрному своєму Форкошу, и роками пѣзднѣйше, щобы никто не безпокоив Форкоша, королѣвским листом потверждаєся в своѣм маєтку³⁾. Сей Форкош заосновав в той же час село од него назване 7) Форкошфалва (Farkasfalva). Бекеня споминаєся в варадск. регистрѣ ч. 52., где на скаргу Вѣтуна из Петровосела Крѣзій, громадянин єго, на присудок Павла, жупана Угочѣ, в Варадѣ носив огнене желѣзо и не испѣкся, и сяк очищенный був судом Божиим од вины крадежи. Опришком (pristaldus) же був Марк из села Бекенѣ⁴⁾.

8. З именем села Гетеня уже встрѣчаємєся у Анонима в гл. 57., где передає, що из землѣ „Бугар“ т. є. великоѣ Булгаріѣ, коло рѣки Волги, яка була сусѣдна Руси в той час пѣд князем малярским Өоксун „прийшов один первѣйшій воин именем Гетенѣ, якому князь подѣбно даровав землѣ и другѣ не малѣ маєтки“⁵⁾. Малярскѣ писателѣ то кажуть, що позаяк в Малярщинѣ є сѣм сел такого имени Гетеня (Hetény), зато не мож сказати, котре заосновав сей осадник печенѣгскій (besenyő). Но высше уже доказано нами, що осады

¹⁾ A váradi Reg. num. 31. „Uillani Holmy scilicet Hemequei, Lynthes et Bertholon impecierunt conuillanum suum nomine Teluk pro furto... Iudex autem huius cause Isou comes de Vgosa...“

²⁾ Wenzel, Cod. dipl. XII., 105. „Ladislaus Dei gracia Hungarie... Rex... Magister Thomas filius Magistri Gabrielis... petiuit a nobis... quod nos terram Holmy vocatam in Comitatu de Vgucha... terre sue Kukynus contiguam et vicinam quam eidem iam dudum contulisse noscitur... dignaremur... conferre... a. D. 1274...“

³⁾ Гл. Hazai okmánytár VII., k. 19. l. Привед. Komáromy Andr. Ugocsa vm. keletk. p. 17. j. 1.

⁴⁾ Vár. Regest. n. 52. гл. высше. „... pristaldo Marco de villa Luneu. Crisius portato ferro mundatus est.“ Jegyz. 5. „V. Luueu. Lövő, melynek betű szerinti ovrasás megfelel, nincsen Ugocsában. Helynévi tájékozódásunk szerint az nem is Lövő akar lenni, hanem Bucun = Bökény.“

⁵⁾ A magy. honfogl. kútfoi, Op. cit. p. 461—463. „Et eodem tempore de eadem regione venit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam dux terras et alias possessiones non modicas condonavit. Dux vero Thocsun genuit filium nomine Geysam quintum ducem Hungarie. Et in eodem tempore de terra Byssenorum venit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit Thouzoban pater Vrcund, a quo descendit genus Thomoy. Cui dux Thocsun dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Tisciam, ubi nunc est portus Obad.“

Печенѣгѣвъ находяться право на сѣй околицѣ, як се твердятъ самѣ малярскѣ историки. Выше помянута и грамота кор. Ладислава IV. из р. 1273., где выразно кажутся, що давно туй жили Печенѣги¹⁾. А позад се доста основы маеме держати Гетеню, заосновану в Угочѣ пѣд князем Оксунѣм од пришовшого Гетеня, що и выговором своим лѣпше отповѣдае сему, бо именуеся Гетеня, як заоснована од него, а не Гетень (Hetény). Сю околицю пожадае и то друге обстоятельство, що сам Аноним дораз додае, що по Гетеню пришов из Печенигѣ оден воин князѣвского рода именем Оонузоба и поселився в околицѣ Кемеѣ аж до Тисы, где теперь е пристань Обад, каже Аноним, бо князь Оксун сю землю дав ему для бываня²⁾. Вѣроятно таже ся Гетеня споминаеся и в варадских регестрах пѣд ч. 206³⁾. По нападѣ татарскѣм (1241) споминаеся Гетеня и Велятина, якѣ р. 1280. кор. Ладислав IV. дав в замѣну Николаю, сыну Стефана, Козмѣ и Миковѣ, сынам Оѣбора, и двѣм сынам Чебурки за их до-теперѣшнѣй маѣток в Гемеру, званый Сантов, котрѣ по их имени мож держати за Славян⁴⁾.

10. Село Ченгер споминаеся в варадских регестрах пѣд ч. 86.⁵⁾ и 203., — або 11) село Ченгва (Чѣнгава) на долинь рѣки Боршавы.

¹⁾ Гл. приведено: Biderman Herm. Ign., Die ungarischen Ruthenen, Innsbruck, 1862. II., 85. Anm. 3. „... In Jahre 1273. verlieh König Ladislaus IV. der Familie Szirmay die „terra Hethén in qua antea Bisseni de Hethén residebant.“ die Urkunde darüber steht im 9. Hefte der Kaschauer Zeitschrift F. Magyarország Minerva von 1825“.

²⁾ Гл. предидучѣ замѣтки. — Околиця Кемеу и пристань Обад (Abad) суть около теперѣшнього мѣста Tiszafüred. — Гл. Katona, Op. cit. Historia, II., 263. — Szabolcs vmegye, Op. cit. Mon. p. 414. Рока 1085. Печенѣги, пѣд князем Кутешк, веденѣ кор. Соломоном из Молдавиѣ заломилися до Мадярщины и испустишили жупы Боршову и Саболач и з ними Угочу, право так Куманы р. 1091. пѣд вождем Каполч, се указуе залюднения сих околицѣ. Гл. Szabolcs vm. töit. p. 415. „... a vad száguldó lovasok újra megjelentek a Szamos és a Felső-Tisza mentében. Szatmárból, Szabolcsból, Borsováig, Ungig terjeszkedtek. De már akkor László eléjük sietet. Valahol a nyírség északi szélén — Kis Várda táján? — rohanta meg a rablókat, kik „összetörének színe előtt és elhullott a magyar kard életől sok ezer besenyő; Salamon király és Köttesk, „mint a karvaly körmetőb meglépett ruczák, futva menekülének...“ László templomot építet a csataterre (1085). — Сравни. ibid. 124.

³⁾ A vár. Regest. n. 206. „... misit Uaradinum per pristaldum nomine Moys de villa Heten...“

⁴⁾ Вудав — talán — каже Komáromy A., Ugocsa vm. kel. p. 32. — Грамота: Fejér, Cod. dipl. V. 3. 72. l. III. Endre megerősítő adománya Mátyás királynak Budan, 1478. kelt. átiratában (Lelesz)“ ibid. jegy. 2.

⁵⁾ A vár. Reg. n. 86. „Fejer de uilla Borozlou impeciit Arvam fratrem eius Lucam de uilla Senguer... Num. 283. „Demetrius de uilla Nazalas impeciit Johancam de uilla Simonis et... dicens, quod cum gloten suam, mortuo marito suo recepisset, etiam pecuniam suam triginta marcas ualentem ei abstulissent. Quos Simeon uoiauada per pristaldum nomine Andream d'e uilla Chengu a ad iudicium ferri candentis misit Uaradinum...“ И замѣтка 2. „uilla Simonis. Varsánynak tartjuk a Registr. 298. ok-

12. Село Гудя (Gödényháza) встрѣчае́ме вѣроятно в грамотѣ кор. Андрѣя II. из рока 1231., где лѣс Кейкуш в жупѣ Сатмар подаруе жупанови Өомѣ. Сей же лѣс од востока начинае́ся од горы Гуеонгавза и берегисто розширяе́ся до Марамороша¹⁾, Буштина, що є в Мараморошѣ и в Козу. — Як же историк Комаромій передае, р. 1262. кор. Стефан V. подаровав сю землю, котра пере́же называлася Тарнате́лек (Tarnatelek), и нападом Татаро́в спустошена была, Мункачови, сыну Неда, якій там знова заосновав село теперѣ́шне Гудя²⁾.

13. Село Вербевц уже рока 1251. як давный мае́ток фами́льный достав магістер Ахиллес, єпископ в Пейчу, за услуги свои при коро́лѣвско́й канцеля́ріи од кор. Бейлы IV., так що на случай смерти своє́й свободо́но може тому лишити из ро́дины, кому хоче. Коро́лѣвска грамота о дарова́ню находится в фами́льнѣм архивѣ фами́лѣ Угочанско́й: Уйгелі́й³⁾ в оригина́лѣ. Отже село Вербевц уже стояло перед нападом Татаро́в рока 1241., и дѣ́йстно вла́стнѣсть была яко́гось Марка и сына єго Петра, як шляхотскі́й мае́ток. В су́сѣдствѣ же Вербевца рока 1260. споминаю́ться села Фе́кетепото́к, Ке́рестур, Ла́п, Кара́чонфа́лва и Оросі́й (Руська) правдо́подобно та́же и сесѣ́ стояли уже перед татарским нападом⁴⁾. Всѣ́ принадле́жали к угочанскому коро́лѣвскому мае́тку. Ро́ка 1295. поза́д ме́жовый спор обходи́ли правотя́чѣся сторо́ны всѣ́ ме́жи села Фе́кетепото́ка и конечно́ полаго́дились. Интересантны́й є ме́жовый опис,

levele következtében, melyben Simon birtokának mondatik.“ — Зам. 4. „Simeon uoiaoda. Hogy Simon vajda volt szatmári főispán, erre bizonyság kutfőnk is (102. okl.) 1214—1215. évre szokás tenni főispánságát“ — И в нум. 298. „Kelian de villa Beseneud impeciit Budam, Petrum, Vendec... de uilla Vosian predio Simonis... item Pausam de uilla Nūmen...“ — И зам. 4. „uilla Beseneud, a mai Besenyőd Szabolcs m. nyirbátorij.“ — Зам. 6. „predio Simonis. Ki volt ezen Simon, Varsányon kívül Bátyu, Botrágy, a két Lonya, Szaloka, Szolyva, Szolyva-Szent-Miklós ura, Borsva (= Bereg) előkelője, Bánk nádor veje, a királynénak egyik gyilkosa (Wenzel, VIII., 261.)“. Но не выключено, що туй не Ченгер розумѣ́ся, но село Ченгва = Ченгава на доли́нѣ рѣ́ки Боржавы. Гл. низше: Вербевц.

¹⁾ Wenzel, Cod. dipl. XI., 231. „Prima igitur meta silue Keykus secundum assercionem prenominati pristaldi Hunt. incipit a parte orientali a monte, qui Guthonchausa dicitur et vadit per berchad plagam septentrionalem in caput Maramors... hinc procedit ad locum supradictum, qui Butunhousa dicitur, qui in capite Maramors et Cozu existit... a. D. 1231.“ (Butunhousa = Bunt yaháza?).

²⁾ Szirmay, Notitia Ugochiensis, 148. l. — Knmáromy, Ugocsa vm. keletk. 32.

³⁾ Каже Комаромы András, A Hunt Pázmán nemzetség ugocsaí ága. Turul, Budapest, 1889. p. 150. jegy. 1. „Verbőcz adomány levele eredetiben az Ujhelyi család levéltárában található.“

⁴⁾ Грамоты в архивѣ фами́лѣ Уйгелі́й в Тисау́йгелю. Гл. Комаромы A. Ugocsa vm. kelet. Op. cit. p. 17. 29—30.

где споминаються: рѣка Боршва, село Ордов, рѣка Беберке, двѣ рѣки Кетченге, мѣсто Илонукев-репе, лѣс Илоуник, мѣсто Филелучка, рѣка Белва, село Вербевц, млака Кендуратлов, село Фекетевпоток, рѣка Вербевц, земля Исов, рѣка Золва, млака Пренц, земля Коазов, рѣка Батнука и Пасунча. Село же пѣдвопросне еще кор. Стефан V. даровав быв сторонам, якѣ предложѣнѣ и перечитованѣ грамоты доказовали, каже Велико-варадска капитула, яка межовый обход перевела¹⁾. Сей межовый опис є доказом того, що в сей час т. є пѣд кор. Стефаном V. зачалося и продолжалося залюдненє и долины рѣки Боршавы, где теперь стоятъ села: Илонук, Чингава, Ордов, Вербевц и течуть численнѣ рѣки.

14. Еще перед великим нападом татарским (р. 1241) споминается село Сирма близъ Севлюша²⁾. Составляло же маѣток замковых йоббадѣв и сяк королѣвскій маѣток. Сяк бо называется се село еще и рока 1270. в грамотѣ кор. Стефана V., где споминается в судѣдствѣ маѣтка воеводы Симона³⁾, Чорнавода, рѣка Зѣрма (Зѣрнуа) и земля королѣвска Зѣрнуа. Но что село Сѣрма достаточно залюднено было р. 1251., указує тот роздѣл, якій того року роздѣлили его Боѣей сын Мѣлеѣа и сыны Форкош годнодя: Діониз и Михалц⁴⁾.

15. Уже выше сказано, что околица Вишк принадлежала к жупѣ Угочѣ аж до початку XIV. столѣтя. Рока 1271. кор. Стефан V. подаровав землю Вышкова братьям епископа Ахилесса, якій достав був переже маѣток Вербевц, и в битвѣ коло Рабы и Рабцѣ умер. Братя его Миков и Чепан тогды в нагороду за проляту кров свою упростили и достали Вышково и право мыто брати на Тисѣ. Но якось нещастно потратили королѣвску диплому о дарованю. Позад се рока 1281. нову грамоту выпростили од кор. тогдашнього Ладислава IV., котрый з огляду на их заслуги так еще отцю его, як и ему провказанѣ, рока 1281. обновляє грамоту кор. Стефана V. и о сѣм выставив им

¹⁾ Wenzel, Cod. dipl. V., 135—7. — Сровн. Sztáray, Oklevéltár, I., 27. Сровн. выше при Ченгер, зам. 5.

²⁾ Гляд. мою статью: Севлюш..., в часописѣ: Подкарпатска Русь, 1925. стор. 25.

³⁾ Wenzel, Cod. dipl. VIII., 259—262. „... continuatur terre dñmini Regis Sumy vocatam... exit ad aquam Zyрма vocatam... defluit ad aquam Zyрнуа... adiungitur terre domini Regis Zyрнуа... venit ad unam aquam Chornáwoda... a. D. 1270.“ — Сровн. выше село Ченгер, зам. 5.

⁴⁾ Komáromy, Ugocsa vm. keletk. p. 17—18. Вѣроятно сей Фаркаш пѣзднѣйше став нямешом и тот сам, якій заосновав село Farkasfalva. Гл. выше. „Voluimus etiam quod singulariter serviat super terra sua nostre Curie et Comes de Ugocsa eum in aliquo molestare non presummat“, говорить кор. Бейла IV. в своѣй грамотѣ, — Hazai okmánytár, VII., k. 19. l. Komáromy, ibid.

королівській привилей¹⁾. В сьм привилею король Ладислав IV. споминає и утрату первого привилея и то каже: „привилей пограбили (забрали) Русины князя Льва, якъ тогды жупу Угочу ворожо пустошили“²⁾. Факт сам таже правда, но як се розумѣти або толковати? Комаромій³⁾ переже так викладав, що из нападу татарского рока 1285. знатнѣ руськѣ войска короля Льва галицкого уже тогды опустошовали жупы Берег и Угочу и сусѣднѣ землѣ и они отобрали и спомянутый привилей. Но як се допустити? коли напад Татарѡв случився лиш р. 1285., а король Лев лиш Татарами принуждений брав участь в сьм нападѣ Татарѡв⁴⁾. Се збачив и Комаромій, бо мало пѡзднѣйше в другѡм творѣ⁵⁾ уже иншак толкує сей припадок. То бо каже, що король Лев за своєю жоною Констанцією, донькою малярского короля Бейлы IV., вѣроятно мав сѣ околицѣ як малярскій землевладѣлецъ право так, як перед ним другій зять тогоже кор. Бейлы IV. князь Ростислав був землевладѣльцем берегским и володѣв сими околицями. Сяк, каже, могло статися, що войска Льва пустошили и грабили сѣ околицѣ и перед роком 1281. и р. 1285., коли принуждений Татарами приключився к ним. Из сего же заключає, мож порозумѣти легко и то, що в сей час славянскій елемент дуже умножився в люднѡсть сих околицѣ, бо пѡдданѣ йоббадѣ князя Льва легко могли переселитися и до жупы Угочѣ, позаяк много було землѣ незалюдненоѣ, и велика потреба была на робочѣ руки.

Грушевскій в своѣй исторіи так держить, що то не був „якійсь пограничний набѣг Львовых людей, — мусѣв то бути таки похѡд“,

¹⁾ Komáromy, A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata, Turul, 1889. p. 149. jegy. 1. Ezen oklevél eredetije nincs meg a család levéltárában, de részint egész terjedelmében, részint kivonatossan többször átiratott.

²⁾ Komáromy, Ugocsa vm. kel. 30. j. 2. „Kun László megerősítő adományának átiratát az Ujhelyi család levéltárából kiadta Horvát, Verbőczy István emlékezete II. k. 12. l. Itt olvassunk... „Privilegium receptum fuisset per Ruthenos ducis Leonis, qui tunc Comitatum de Ugocha hostiliter devastarunt.“ — Гл. Fejér, Cod. dipl. V., 3., 87.

³⁾ Komáromy, A Hunt Pazman nemzetség ugocsai ágaz. Turul, 1889. p. 149. „A tatárok 1285-iki betöréséből ismeretes Leo ruthén herczeg népei ugyanis már ebben az időben Bereget, Ugocsát s a szomszédos földeket pusztítván rablásaik közben V. Istvánnak Viskre vonatkozó adomány levelét is kérre kerítették. Hogy és mint történt a dolog, azt forrásunk nem adja elő, meg lehet hogy Mikó és Csépán éppen akkor Ugocsa vármegyében jártak, vagy fontosabb leveleiket már Viskre vitték, elég az hozzá, hogy az említett oklevél eltűnt s azt minden igyekezetük daczára sem tudták többé visszaszerezni.“

⁴⁾ Михайло Грушевський, Історія Укр.-Руси III, 99., Львів 1905. „... в поході Татар на Угорщину, що стався скоро потім (на початку 1285. р.) руські князі брали участь не радо, тільки з наказу татарского, и Лев випросився до дому з сього походу ино перейшовши угорську границу — треба думати, що односини до Угорщини тоді вже були полагоджені.“

⁵⁾ Komáromy, Op. cit. Ugocsa vm. kelet. p. 37.

но другій вопрос чи „то був ворожій похѣд, чи пріятельска подорож“? В всяком разѣ, каже он, до нападу татарского 1285. рока уже односины были полагодженѣ¹⁾. Конечно можу из моеѣ части замѣтити, що сей вопрос споеный з тым: чи належала ся часть Мадярщины в той порѣ за около 40 лѣт до Галичины? якій вопрос найновѣйше заперечно (негативно) є вирішєный²⁾.

16. Великій напад Татарѣв р. 1241. цѣлком знищив всю Мадярщину и всю жупу Угочу³⁾. Не маєме жадных анѣ найменших доказѣв на то, що в Угочѣ зѣстало было дащо из пережнього періода кромѣ розвалин, не похоронєных трупѣв и попалєных мѣст и сєл. Новє засєлєня⁴⁾ починаєся повсюду, як видѣлисьме се уже из части и в деяких изчислєнных мѣстах. И позаяк нямєшѣ мадярскѣ в первѣм рядѣ всѣ погибли в битвах и в прєслѣдованю Татарѣв, як и найбільша часть обыватєлѣв, зато лиш останки давнѣ людности, т. є. не пануюча класа, но служачій простолуд, яким удалося з крайною нуждою [спастися в непроходимых лѣсах, млаках и болотах, горах, вертепах, печерах и пропастьях гор⁴⁾. К останкам давнѣ людности, якою были Русины, Нѣмцѣ, Мадяры, кор. Бєйла IV.⁵⁾ закликав из повсюду всѣляких людей, воинѣв и сєлян. Що Русины великим числом были межи сими осадниками, указують славянскѣ назвы сєл; 2) признають се истѣрики и 3) толкують перєселєнєм руських громадян и йоббадѣв князя Льва, як мало высше право видѣлисьме.

Так заосновався Севлюш, и другѣ сєла и мѣста королѣвскѣ и прочѣ в цѣлѣй Угочѣ або сучасно, або пѣзднѣйше, якѣ изчислилисьме

¹⁾ Грушевський, *Op. cit.* III. *Ist. Ukr.-R.* 98—99. зам. 3. стор. 101. „По другє — князі мусїли на поклик татарський ставитися з своїми полками в їх походах... на Литву (1277 р.), на Угорщину (1285.), на Польщу (1286.)...“

²⁾ Гл. М. Ив. Василенков, Принадлежала-ли Подк. Русь к Галицко-Волынской державѣ с 1281. по 1321. год? явилася в газ.: *Русин, Ужгород*, 1923. ч. 155—159..

³⁾ Szirmai, *Op. cit.* Szatmár vm. tört. I., 38. „1241. Eszt... a tatárok... mint Roger váradi kanonok akker élő író írja, Bath és Kajdun vezérek alatt a Vereczkei kapun és a Máramoroson át bejövén Bereget, Ugocsát..., tűzzel, vassal pusztították... Ezt bizonyítják a sok pusztán maradt és királyaink által másoknak adatott földek is.“

⁴⁾ Гл. *Op. cit.* Севлюш, в газ. Подкарпатка Русь, р. 27—28.

⁵⁾ „de omnibus mundi partibus tam agricolas, quam milites ad repopulandum terras edicto Regio studuimus convocare“, каже кор. Бєйла IV. р. 1268. в однѣй грамотѣ. Гляд. Biedermann Herm., *die ungar. Ruthenen, Innsburek*, 1862., II., 2. 61. и зам. 1. — Komáromy, *Op. cit.* Ugocsa vm. kel. 23. „A tatár dúlás után a király mindent elkövetett, hogy a szerencsétlen ország romjaiból ismét fölépüljön. Legfőbb gondját... a népesség szaporítására fordította. Intézkedései folytán a lakatlan földekre új vendégek szállottak, akik sokféle kedvezésekben részesültek. A régi gyarmatoknak kiváltságot, szabadalmakat adott s a városi rendfejlődését mindenképen elősegítette. A hol a nemesség kipusztult, ott bőkezű adományaival új birtokososztályt teremtett. Várakat épített és másokat is buzdított, hogy példáját kövessék.“

и якъ и дотеперь стоять. Но зазначити треба, що колонизація помали йшла, доки лиш и давнѣ села повстали и задруге, що не всѣ села повстали на самом давнѣм их мѣстѣ, и що деякѣ зовсѣм счезли.

Так повстали: 1) Киральгаза (Felszász) королѣвске село, яке достало привилей од кор. Стефана V. р. 1272.¹⁾ 2) Надьсас, теперь Сасфалу (Nagyszász) кор. село²⁾, 3) Ардов (Fekete Ardó = теперѣш. Szőkös Ardó = Ардовец) кор. село³⁾. В сей час кор. Стефан V. збудовав замок в Киральгазѣ, коло Боршавы берегскій другій замок (но пѣд кор. Ладиславом IV. уже быв спустошенный)⁴⁾, на границях з Мараморошем же замок Баранка⁵⁾, коло рѣки Боршавы, як на конечном краѣ села Рокосова, розвалины котрого еще на мапѣ року 1725. были зазначенѣ коло села Бронька⁶⁾, но до днесь уже цѣлком исчезли. Так заосновалися и другѣ мѣста и села и од приватных, особенно великих землевластителей, яких не было перед великим нападом Татарѣв (1241), бо майже вся жупа была маетком короля и его гостѣ (осадники), служащѣ и воююча люднѣсть заселяли ю, и при них лиш мало-властителей нямешѣ находилися, но пѣд королем Стефаном V. повстали уже и великѣ землевладѣльцѣ. Сяк именуеся Кекеньеш⁷⁾, коло Холмія збуду-

¹⁾ Гл. Fejér, Cod. dipl. V, 1. 176. и в Архивѣ фамилии Переній; Komáromy, Op. cit. Ugocsa vm. kelet. p. 26. j. 1.

²⁾ Komáromy, Ugocsa m. kelet. p. 26. „Kétségtelen hogy a nagyszászi és (fekete) ardói vendégek is az Árpádok korában kapták legelső kiváltságaikat, de az erről szóló oklevelek nem maradtak fenn és csak azt látjuk, hogy Nagyszász 1290-ben ép oly rendezett tanáccsal birt, mint Szöllős, Ardónak pedig ebben az időben már virágzó egyháza volt, melynek ősi szabadságáról I. Lajos király 1355-ki privilegiumra is emlékezük“. Hazai okmánytár VI, 309. — Anjonkesi okmánytár VI, 407—9. „...a régi Ugocsa község, melynek az Anjou kor elején úgy látszik még nemes birtokosai voltak, később összeolvadt Nagyszász, majd Ugochaszásza, végre 1430-ban mint Szaszfalú „alio nomine Ugocha“ fordul elő, míg utoljára az Ugocsa név tökéletesen kiment a közhatalomból s csak egy dűlőre szállott“. Komáromy, Op. cit. Ugocsa... p. 21.

³⁾ „Tudnug kell, hogy az Árpádok kerában a mostani Szöllősvégardót nevezték Fekete-Ardónak...“ Komáromy, Ugocsa vm. kelet. p. 36. — „Csak a XV. század vége felé kezd divatba jönni a Szöllőz Ardó (Zeles Ardó) elnevezés, mikor a Tiszán tuli Ardót — mely régi szász telepítvény — máz Fekete Ardónak emlegetik“. Komáromy, A Huszt Pázmán nemz. ugocsai ág. p. 160.

⁴⁾ Komáromy, Nyalábvás és uradalma Százdok, 1894) p. 495. „...IV. László híveit üldözték, rabolták, gyilkolták. Borsova vára elpusztult, Huszt még fel se épült...“

⁵⁾ Komáromy, Ugocsa vm. kelet. p. 23. „Ebben az időben épült a Tisza balpartján széklás, meredek dombtetőn, az elpusztult Ugocsa vára közelében Királyháza, s feljebb a Borzsa völgyében a beregi és marmarosi határszélen pedig Baranka vára. Királyháza az oklevelekben legelőször 1262-ben fordul elő mint „domus regalis...“ Wenzel, Cod. dipl. IX., 13. n. 71., castrum Borynka [Beranka] пока 1273.

⁶⁾ Komáromy, A Huszt Pázmán nemz. ugocsai ága. p. 158. як „arx deserta“.

⁷⁾ Гл. выше при „Холмію“ привед. цитат.

еся Тамашвар (Tamásvár)¹⁾ на горѣ Бабун як крѣпость, Чорный-Поток, выше упомянутый, и в его околицѣ протягом часу повстало пять сел (М.-Кумята, Р.-Кумята, М. и В.-Зарѣча, Чорный Поток и Шаланки)²⁾. Подѣбно выше уже упомянули мы замок Вишково, який в сѣй добѣ поставили. — Подѣбно споминаеся р. 1284. село Егреш, яке выпросив од кор. Ладислава IV. и достав жупан Іоан сын Сынга³⁾. Так повстало село Фанчиково (Fanchka, Fanchuka, Fancsika)⁴⁾, и межи нею и Вербевцем Нѣр (Nyir telek) и в хотарѣ еѣ Уйгель, Уйлак и Крачуново⁵⁾ Сего самого часу заосновалися и села около Тисы: Форголань, Евсень и Тивадар, и споминаются в грамотах фамилиѣ сего имени⁶⁾. Еще доповнити треба перед сказане тым, що пѣд кор. Ладиславом IV. правдиво запановало „право пѣстука“ (пѣсти) т. е. сильнѣйшого, бо и сам король майже стало принужденый быв межиусобицю провадити з своими непрестанно

1) Komáromy, Op. cit. Ugocsa vm. kelet. p. 28. jegy. 4. „A Káta nemzetség 1284-ben kelt osztály levelében olvassuk, hogy Bábonny Tamás mesternek jutott: „cum monte in terra Babun existenti, in quo per magistrum Thomam antedictum castrum est constructum“ (Zichy, Okmánytár I., 55.)“.

2) Komáromy, Ugocsa vm. kelet. p. 29.

3) „Swngghfia János ispán“ каже Komáromy Ugocsa ivn. keletk. p. 33. jegy 1. „Az adomány levél hiteles átirata az Ujhelyi cs. levéltárában“. — „Swng comes fia János és Teke 1284-ben kapták adományául Kun Lászlótól nevezett földet s a váradi káptalan Otmár „homo regius“ közbejöttével határjárás mellett be is vezette őket annak birodalmába. Egres határai szomszédosak voltak Ardóval...“ Komáromy, A Hunt Pázm. nemz. ugocsaí ág p. 164.

4) Komáromy, Op. cit. A Hunt.-Pázm. p. 152—3. Рока 1300 замѣнили Вышково, замок и маѣток з кор. Андрѣем III., котрѣ за се дав маѣтки королѣвскѣ: Ч. Ардов, Рокосово и Нѣртелек „de bona et spontanea voluntate eorum et ad petitionem nostram ac baronum“ стоит в грамотѣ короля. Гл. Fejér, Cod. dipl. VI./2. 253. Так сталося что „Miko de genere Hund Voznap“ и молод. его брат Чепан завладѣли около на 1/3 цѣлоѣ жупи Угочи, яка тогда много больша была. Сѣ земвладѣльцѣ от серед. 14. вѣка постоянно называются Ардѣвскѣ нѣмешѣ, Ardói nemesek „nobiles de Ardow“. Komáromy, ibid. 158. 161.

Село Фанчиково р. 1303. уже роздѣлили между собою. Komáromy, ibid. 153. Само так р. 1304. роздѣляли села Уйлак, Уйгель и Крачуново. Komáromy, ibid. 153. В Уйлаку особно еще споминати треба Остров св. Гелены (Sz. Ilona sziget) гдѣ позднѣйше одну каплицу выбудовали. Kom. ibid. 155. jegy. 1. „Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában. A kápolnának ma még csak a csonka tornya a régi“. В Уйгель також стояла уже в сейчас одна каплица на повночном боку села. Тогдашня жупа Угоча много больша была „Mert az ugynevezett Tisza-Borzszaköz, — a beregi Kovászó és Vári kivételével — egészen, a Baranka vára által védett Borzsavölgye pedig nagyrésztben ugocsaí tartomány vala, és a megye természetes határát Máramaros felől sokáig a Nagyg folyó képezte“. Komáromy, Ugocsa vm. keletk. 36. А то потому як уже и Вышково и околица его оторванѣ от Угочи.

5) Гл. зам. 4.

6) Komáromy, Ugocsa vm. keletk. p. 33.

бунтуючимися підданными, и краєвым обычаем стало гасло (девиз): чия сила, того право, позад що крадежи, розбійництва и насильства сталися кождоденними, вожди же пройдисвѣто-розбійникѡв повставали из числа стало бунтуючихся нямешѡв¹⁾. Найгѡрша же доля была йоббадѣв, бо их оборонити, правдѣ и справедливости силу, защиту и вартѡсть подати не было кому; многораз ани самѣ королѣвскѣ жупаны не знали, або не хотѣли правду и законы поддерживати. Сяк сталося, що кромѣ Севлюша всѣ свободнѣ королѣвскѣ села пѡд коротким часом потратили свою самостѡйнѡсть, независимѡсть свою задержати не могли и начатком періода королѣв Анжуйских свободнѣ горожане сел Нодьсас (Сасфалу), Ардовця и Киральгазы (Felszász) стали королѣвскими слугами и йоббадами, якѣ пѡдчиненѣ были кастелану замка в Киральгазѣ (Nyaláb vár)²⁾. Що же Севлюш избѣг сю долю, уже выше спомянулисьме, коли предложили мы и причины сего, правда що и первѣ королѣ из рода Анжу приватным подаровали еще Севлюш, но потому пѡд захороною королевы сильно став розвиватися и як королѣвскій город задержав свои свободы.

Церкви споминаються: в Севлюшѣ, в Нодьсасу (Сасфалу), Киральгазѣ, Томапѡдгородѣ (Tómasváralja), якѣ, кромѣ Нодьсасовскоѣ, были церковно пѡдверженѣ митрополиту острихомскому³⁾ и двѣ каплицѣ на кѡнцѣ сеѣ добы в Тиса-Уйлаку и Уйгелю⁴⁾.

б) По вымертю королѣв Арпадовичѣв.

В періодѣ Гунядіѣв, т. е. в XV. столѣтїю, Угоча числила 76 сел и мѣст, а при кѡнцѣ тогоже вѣка находилося в нѣй мабуть 1300 хижых нумерѡв, пѡдверженных подати. Числить она два замки и має один город: Севлюш.

¹⁾ Komáromy, A Hunt Pázm. p. 150. Пѡд кор. Ладислав. IV. королѣвскѣ мастки, якими була майже вся жупа, массово розданѣ. Три же были найсильнѣйшѣ роды: Гунт-Пазмань, Гут Келад и Ката. Сей рѡд по своему походженю быв куманскій и може не без причины прилипло им имя Ката.

²⁾ Komáromy, Ugocsa vm. Kelet. 33—34.

³⁾ Komáromy, ibid. p. 25, — jegy 2, 3, p. 26. Гляд. привилей Лудовика I. p. 1355. „Ludovicus . . . rex . . . ad universorum noticiam . . . volumus pervenire, quod nos universis populis et isbagionibus nostris de Nogzaz et de Kyralhaza, de Ordov et de Vereche ad castrum nostrum Nyalab pertinentibus in districtude de Vgacha existentibus congregatis et congregandis, ad humillimam supplicationem corundem . . . hanc ex regia nobilitatis clemencia libertatis praerogativum duximus faciendam . . .“ Anjoukori okmánytár, VI, 407—9 „Tamás váralját Pázmány Péter, Szölőssel együtt, az esztergomi érsek-ség hatásága alá tartozó kiváltságos egyházak közé soroza. (Péterffy: Sacra Concilia, II“)

⁴⁾ Komáromy, Ugocsa vm. kel. p. 29. j. 1.

⁴⁾ Гл. мало выше.

Туй приведеме список всѣх сел и межи скобками додаме рѣк, коли оно в документах споминаеся. Но само собою розумѣеся, що переже сказано пѣд королями Арпадовичами, треба приложити до мѣст, якѣ уже стояли пѣд Арпадовичами и уже и туй выше суть опомянутѣ. Приведеме же мѣста и села жупы Угочи послѣ поданя историчноѣ географіѣ Др. Деэидеріѣ Чанкіѣ¹⁾.

1. Аклѣ (Akli, Akly) 1337. 2. Алмаш (Almás, Almas) 1319.
3. Нижня Чинґава (Alsó-Csongva, Chongwa, Cungua) 1351., 1454., 1458. 4. Нижній-Шард (Alsó-Sárad, Alsósarad, —od, —agh) 1454., 1471., 1458., 1351²⁾. 5. Андрашфалва (Andrásfalva, Kis-Andrásfalva) 1411. 6. Ордѣв (Ardó, Ordów, Ordw, Ordo, Ardo) 1471. Fekethe-wardó 1300., 1351.³⁾, Szöllős-Végardó, Zeles Ardó, Zewlewswe-wardó 1472., 1478. 7. Бабонь (Babon) обхѣд меж 1319. 8. Ботар (Batár, Bathaar, Bathar, Bathor) 1319. 9) Боторч (Batkorch) 1405., 1351⁴⁾. 10. Бекеня (Bekény, Bökény, Beken, Buken, Bewken) 1381.
11. Белшефелде (Belzsefelde) 1416. 12. Бодня (Bodnya, Bonnya, Banna, Bonya) 1300. 13. Чома (Csomafalva, Chamafalva, Chama) 1337.
14. Черна (Csarnatő, Chornathew, Cornatu, Chamathu) 1454., 1351⁵⁾.
15. Чатовгаза (Чатовфалва) 1332. 16. Чедрег (Csedreg, Chedrek) 1476.
17. Чена Chere al. nomine Theleky, Theleki, Theluk) 1393. 18. Чинґава (Chognwa 1351., Alsóchongwa, Felsewchongwa 1454., Cungua 1458).
19. Даболц (Dabolcz, Daboucz) 1414. 20. Дякфалва (Diakfalva, Gyakfalva, Dyakfalva) 1384. 21. Доб (Dob) 1372. 22. Дубовц (Dubouch és Kethkapulna mezew) 1351.⁶⁾. 23. Егреш (Egrus, Egres) 1386.
24. Фанчиково (Fancsika, Fanchyka) 1356. 25. Фаркашфалва (Farkasfalva) 1461. 26. Фекетепоток (Feketepatak, Feketeupotok) 1295. 27. Фелсас (Felszász, Felzaz, Kyralhaza, Királyhaza) 1272.
28. Вышній-Шард (Felső-Sárad, Felsew- és Alsosarad, —od, —agh) 1454., 1471., 1458. 29. Форгалан-фалва (Forgolánfalwa, Forgolán) 1451.
30. Герце (Alsógercze, Felsewgercze, Gerch utraque) 1405., 1471.⁷⁾.

¹⁾ Гл. Dr. Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1890. I. köt. Ugocsa megye. p. 429—436.

²⁾ Р. 1351. изчислится между селами фамиліѣ Уйгеліѣ. Csánki, ibid. p. 441. „1334-ben Farkasfalvát felosztják maguk könt; 1351-ben Sáradon, Rákoczon, Miszticsőn, Dubóczon és két kápolnamezőn valamint Csongván is földesurak; 1447-ban pedig [Szöllősvég] — Ardó, Mátyfalva, Rákocz, Rakasz, Miszticső, Lukova, Verbőcs, Ujhely, Karácsonyfalva és Ujlak helységekben...”

³⁾ Р. 1351. изчислится между селами принадлежащими к замку „Nyalábvár“. Csánki, ibid. 430. — ⁴⁾ Гляд. зам. 3. — ⁵⁾ Гляд. зам. 3.

⁶⁾ Вѣроятно коло Вербевца є по р. 1300. заосновано село Доб [Дуб], яке роздѣлено межи родом; одної сторонѣ зостало Дуб, а другої припало Дубовц. Гляд. Komáromy, A Hunt Pázmán nemz. ugocsai ág. Turul, 1889. p. 162.

⁷⁾ Днесь: Nagy- és kis Gércze.

31. Гудя (Gödényháza, Geudinhaza) 1466. 32. Гюла (Gyula, Gyuola, Gula) 1430. 33. Холмій (Halmi, Halmy, Holmy) 1244. 34. Гетеня (Heteni, Hetény, Hethen, Hetheny) 1397. 35. Карачонфалва (Karácsfalva, Karachini) 1310.¹⁾ 36. Карасло-(мезев) Karaszló-(mező), Koroschtomezew, Kyskarazlo, Nagykarazlo) обхѡд меж 1460., 1490.²⁾ 37. Керестур (Keresztur) 1351., 1296.³⁾ 38. Керев (Kérő, Körő, Kyru, Kwrew, Kerew, Kewrew) 1396. 39. Кирва (Kirva, Kyrwa) 1405.⁴⁾, 1351.⁵⁾ 40. Кумята (Komját, Komyáth, Magyarkomyath, Oroszkomyath) 1431., 1490.⁶⁾ 41. Комлуш (Komlós) 1454., 1351.⁷⁾, споминається и в варадских регестрах⁸⁾. 42. Кекенеш (Kökényesd, Kykenyes, Kukenesd, Kewkenyed) обхѡд меж р. 1319., 1351. 43. Лап (Lár, Laap) 1428. 44. Лукова (Lukova) в жупѣ Берг, 1447. 45. Матьфалва (Mátyfalva, Maghfalva) 1411. 46. Мстичево (Miszticső) в жупѣ Берг, 1351. 47. Нѣрій (Nyiri, Nyry) 1332., 1351.⁹⁾ 48. Орѡсій (Oroszi, Orozy) 1365., 1424., 1452.¹⁰⁾ 49. Евседфалва (Öszödfalva, Euzedfalva, Ewzethfalva) 1401. 50. Пашѣт (Pásit, Paasth, Pasit) обхѡд меж р. 1319. 51. Петровосело (Péterfalva, villa Petur, Petherfalwa) 1461. 52. Рокосов (Rakasz, Rakas, Rakaz) 1300. 53. Раковецъ (Rákocz, Rákolcz) 1351., 1447., 1459., днесъ Малый (Лазѣ) и Великий Раковецъ. 54. Шаланки (Salánk, Salank) 1431. 55. Шашвар (Sásvár, Saswar, Saaswar) в варадских регестрах споминається¹¹⁾ 1300., 1370. Alsó- és

¹⁾ Днесъ: Karácsfalva.

²⁾ Днесъ Зарича [Alsó-Karaszló] и Гребля [Felső-Karaszló]. Впрочем Зарича заосновано р. 1371., яке заосновав В.-Варадский крилошанин Карас [Karász] Русинами из села Дѣлок [Papfalva, жупа Берг], як приводить Szirmay Ant., Notitia Comit. Ugocsa, 1795. Гляд. Biedermann Herm. Ign., Die ungarischen Ruthenen, Innsbruck, I., 1862. 8. Amn. 2. и II. [1867.] p. 71 Anm. 1.

³⁾ Р. 1296. в маѣтком фамилиѣ „Csornavoda“. Csánki, ibid. 437.

⁴⁾ Днесъ Крива [Tisza-Kirva] коло Хуста.

⁵⁾ Р. 1351. изчислится вже межи селами, принадлежащими к замку Киральгаза [Nyalábvár]. Csánki, ibid. 430.

⁶⁾ Komáromy, Ugocsa vm. kelet. p. 29. „... mikor a vérrokon, Gacsályiak kihaltak Magyar-Komját, Orosz-Komját, Kis- és Nagy-Karaszló, Fekete-patak és Salánk osztatlanul szállott a Kunokra ...“ — ⁷⁾ Гляд. зам. 5.

⁸⁾ A váradi Reg. num. 94. „Fabianus de uilla Cumbuk“ треба розумѣти, як толкується Комлуш, бо дальше в слово: „uilla Iohannis“, що є Яношіово [Jánosii] коло Бергсасу и „uilla Oron“ = Ordo, Ardó; „uilla Beztoron“ = Remete? Végardo?

⁹⁾ Зветься и: Halászfölde. „1351-ben az Ujhelyiek panaszkodnak, hogy e birtokukat, mely soha más nevet mint „Nyry“ nem viselt, a szőlősi vendégek elfoglalván „poss. Halazfeulde“ néven használják“ Csánki, Op. cit. p. 434.

¹⁰⁾ Днесъ: Sáros-oroszi = Оросійово коло Квасова в жупѣ Берг.

¹¹⁾ A váradi Registr. num. 124. „Uztras frater Tubul de uilla Hongon impeciit ioubagiones castri Sasuar ...“ Правда, що туй як замок споминається Sasuar, но се не є перепона, бо що было знатне мѣсто, указує булаа Папы Урбана IV. д. 13. марта 1264., где то кажеться: „Archidiaconatus de Sassvar ... in ultima parte regni

Felső Sásvár, 1413. 56. Сарозпоток (Száraspatak, Zaraspathaka, Zaraspatak) 1454. 57. Сасфалу (Szászfalú) 1351., 1378. Ugachazaz 1364. 58. Сепгедь (Széphegy, Zephegh) 1405., 1351.¹⁾ 59. Сърма (Szirma, Zirna) обход меж 1251. 60. Томашваралъа (Tomásvaralja, Tomaszfalva, Thamasfalwa, Thamaswaralya, Waralya) 1364., 1323. 61. Тарна (Tarna, Thorna) 1471. Днесъ Мала и Велика Тарна. 62. Текегаза (Tekeháza, Thekeháza) 1405., 1471. 63. Теребеш (Terebes, Tőke-Terebes, Tur-Terebes, Theketerebes) 1319., 1321. 64. Тиводорфалва (Tivadarfalva, Tywadafalwa) 1459. 1300. 65. Турц (Turcz, Thwrcz) 1488. 1351.²⁾ 66. Угоча (Ugocsa, Hugacha) 1332. 67. Новоселиця (Ujfalú, Wyfalw) 1470., 1454. Днесъ в Угочъ: Новоселиця (Sós-Ujfalú) и Онък (Ilonok-Ujfalú). 68. Уйгель (Ujhely, Nyirtelek, Wyhel) 1300., 1310. 69. Уйлок (Ujlak, Wylak) 1304. Днесъ: Tisza-Ujlak. 70. Велятин (Veléte, Welehthe, Velejte)³⁾ 1325. 71. Вербевц (Verbőcz, Werbewecz, Verbeutz) 1251., обход меж 1372. 72. Веряця (Verécze, Wereecze, Wereche) 1351. 73. Велика Копаня (Veresmart, Weresmarth) 1454.

Межи сими селами деякъ в сѣй добъ означаются як волоскъ села „villa volachalis“. Сяк грамота р. 1351. причисляе до замку в Киральгазъ (Nyalab castrum), як волоскъ села: Крива, Черна, Комлуш, Сепгедь, Турч, Баторч⁴⁾, а. кромъ сего еще к ним причисляются: Герц, Саразпоток, Тарна, як каже Чанкій⁵⁾. Та к сему замѣтити треба, що Волохи (Румуны) в сих околицях можуть споминатися, коли взагалъ поселилися в Марамороши и его сусѣдных мѣстах. Се же сталося по роцѣ 1285, як се из руських лѣтописей предае Енгель и по нему Венцел⁶⁾, тогды бо кор. Ладислав IV. пришовших ему на помѣч Волохѣв поселив в Мараморошъ и коло Кевреша, як та сама лѣтопись каже⁷⁾. Од сего часу можуть таже в Угочъ споминатися

Ungariae constitutus ita, quod eum et regionem Tartarorum nulla hominum habitatio prorsus existat“, у Komáromy, Ugocsa vm. keletk. 42., якій не приймає, що там збудовав замок жупан Николай р. 1300., що твердить Сирмай Ант. Notitia Com. Ugochiensis р. 111. „Anno 1300. Nicolaus dein Comes de Ugocha in ambitu terrae Hethen alteram possessionem Zyrma aedificavit... ac castrum in insula Tybisci natura firmum inter cariceta exstruxit, quod dein Sásvár vocatum.“ — Всетаки пред нападом татарѣв р. 1241. мѣг замок быти в Шашвару.

¹⁾ Р. 1351. изчисляется вже между селами замка „Nyalábvár“. Csánki, ibid. 430. — ²⁾ Там же.

³⁾ Днесъ принадлежит до Марамороша. — ⁴⁾ Csánki, ibid. р. 430. — ⁵⁾ Csánki, ibid. р. 431—436.

⁶⁾ Engel, Geschichte des ungarischen Reichs und s. Nebenländer, Hala 1797. I., 430. Перебрав же из Енгеля Венцел в своѣм творѣ: Wenzel Gúsztv, Kritikai fejtegetések Maramaros vm. történetéhez, Pest 1857. р. 326—327.

⁷⁾ Wenzel, ibid. р. 327. „Annuit rogatis benevolentissime Rex Vladislav, terramque iis assignat in Maramarusza, fluvios nter. Moresz et Tica; Krishi loco nomen est

Волохи. Но еще и туй замѣтити треба, що однак майже до половини XIV. вѣка не чути и не видѣти в грамотах о Волохах, если пѣд сим именем „Румунѣв“ хочеме розумѣти. И се натурально, бо на примѣр найновѣйше доказалося, що войводу Богдана, якій пѣзднѣйше заосновав князѣвство Молдавске, межи роками 1334.—1335. малярскій кор. Карл I. поселив¹⁾ быв в Малярщинѣ, а прийшов вѣн из Сербіѣ²⁾. Пѣд малярским кор. Лудовиком I. сей войвода Богдан з своими сынами и численными Волохами тайком, без дозволу короля оставив маетки свои в Мараморошѣ и переселився до Молдавіѣ. За сю невѣрнѣсть к королю маетки єго припали на короля. А понеже примѣром своим все бѣльше и бѣльше Волохѣв притягали и вывели из Марамороша до Молдавіѣ, кор. Лудовик войском пустився за ними, щобы их силою навернути и привести назад, и перепиняти дальше выселеня. Но се не удалось королю цѣлком, лиш одна часть пѣд проводом Балка, сына молдавинця Сааза, войводы Мараморошского, и Драга приключилася к нему, там смѣло боролися за него, потѣм же там зоставивши землѣ и власть свою, з Лудовиком вернулись на Малярщину, где достали землѣ и маетки Богдана в Мараморошѣ, в полудневѣй єго части коло рѣк Вышави (Visó) и Изы (Iza) маесток, названный Куня, з селами Йод, Бачков, Кеетвѣшѣв, Мойзе, Борш, Кеетзерсте³⁾. Богданово выселеня сталося рока 1350—1354.,

Confluebant, ibique vivebant, uxoresque sibi ducebant Ungricas, quas a Latina religione in suam Christianam fidem perduxere usque in hodiernum diem.“

¹⁾ Гл. Anjoukori okmánytár, III., 201. „Nos Karolus... rex... significamus... quod anno domini 1335. accedens ad nostram presenciam... frater Ladislaus... archiepiscopus Colocensis aule nostre cancellarius... proposuit coram nobis... quod cum ipse ex destinatione mandati nostri causa habendi tractatum de transitu et translatione Bogdan woyvode filii Mikula de terra sua in Hungaria cuius translacio per maxime tunc imminebat, per plura tempora duravit... Datum in Wysegrad... a. d. supradicto.“

²⁾ Dr. Karácsonyi Ján. Régibb lakosok-e hazánkban a rumének [vagy oláhok] a magyaroknál? Budapest 1890. [Haller József, Történelmi hazugság] p. 728—9. „Az orosz évkönyvek bizonyítják, hogy IV. László a Balkán tartományokból segítségül hívott rumeneket a hódí csata után [1280.], Mármarosban és a Fejér körös mentén [inter Mores et Ticiam] telepítette le... Bogdán Galambócztájé károl tehát a mai Szerbia keleti részéről jött hazánkba.“

³⁾ Wenzel, Kritik fejt. Marm. p. 340—1. Fejér, Cod. Dipl. IX, 3. r. 469. „Quod Balk Jilius Saaz Moldavus, wayvoda Marmarusieusis adhuc in terra Moldavana Regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, amissis servitoribus suis pro Rege sustinendo, terrasque proprias et jura ibidem relinquendo Regem in Hungariam secutus fuerit“.. позад се король Лудовик дарует „ipsi Balgh et per eum Drag, Dragomer et Stéphano fratribus uterinis possessionem Kunya vocatam, cum appertinentiis Jood, Bacskou, Keetvisou, Moyze, Bors, Keettzerste in Comitatu Marmaros exist, quae per infidelitatem et notam Bogdan wajvodae, ejusque filiorum, qui terram Regis Moldavanam occupantes in contumeliam Regis meliuntur conservare“. Из грамоты дарования короля Лудовика I. рока 1365:

як се Венцел доказує¹⁾, а грамота короля Лудовика I. односно сказаних маєткôв вѣрним своим Банк и Драгови писана є рока 1365; но уже року 1359. король Лудовик то каже, що „упорядкованє землѣ нашоѣ Молдавскоѣ, *restauracio terrae nostrae Moldavanae*“ скôнчена²⁾. Сѣ самѣ сыны войводы Сааза, Драг и братья его протягом часу сильно розширили маєтки свои в Мараморошѣ, в сусѣднôй Угочѣ и в жупѣ Сукмарскôй. Року 1378. д. 2. ноября одержав Драг од короля замок Киральгазскій з всѣми принадлежачими селами³⁾, пôд коротким часом став жупаном Угочанским, усѣвся в замку Киральгазскôм (*Nyalábvár*) и як насильный, розбишацкоѣ натуры чоловѣк управляв своими и так причинив и то, як каже *Komáromy*⁴⁾, що не смотрѣв и привилеѣв своих пôдданных, позад що громадяне королѣвских сел выселилися до Марамороша и там достали притулок в корунных городах, вмѣсто же сих землевладѣльцѣ поселяли волоску або руську люднôсть.

И дѣйсно в сѣм часѣ могли заселитися жителѣ тых волоских сел, якѣ и теперѣ суть волоскѣ, т. є. хочу казати, котрѣ перейшли и на наш вѣк як волоскѣ. Но другѣ, перейшовшѣ як руськѣ села на наш вѣк, менѣ то видиться, що руськими были уже из початку. Се доказує то, що мы не маєм доказа на то, щобы было румунське село стало руським майже пôд минувшими вѣками. Далє указує многораз и руська назва самого села. Румуны не дали бы руську назву своему селу. Позад се руськѣ села были из початку: Крива, Черна, Комлуш и проч., хоть може в грамотах и называются: *ville olahales*. Се само стоить и треба нам держати на залюдненє долины Боржавы, где в сѣй порѣ повстала „славянска колонія“, бо на сю околицю, як королѣвску власнôсть веденѣ своими войводами и кенезами приходили и усѣлися Русины. Так усѣлися, як *Комаромій* твердить, в Мараморошѣ, в Берегу, що легко ишло в сих еще майже цѣлком

¹⁾ Wencel, *ibid*.

²⁾ *Ibid*. „Lajos király t. i. 1359-ben már a „restauratio terrae nostrae Moldavanae“-ról mint befejezett tényről szól.

³⁾ Грамота дарованя в Будапештѣ: „Országos Levéltár D. L. 26566“.

⁴⁾ *Komáromy Andr.*, *Nyalábvár és uradalma*, Századok 1894. p. 504. „Drág vajda erőszakos, ragadozó ember volt, ki egy csöppet sem törődött jobbágynak királyadta *prihilegiumával*. Maramarosból Nyalábvárba tette át lakását s rövid idő múlva az ugocsai főispánságot is megszerezvén, nemcsak saját birtokain, de az egész vármegyében kénye kedve szerint uralkodott. Ugylátszik, hogy a régi királyi vendégek zöme ebben az időben el is költözködött Nyaláb tartományából és a marmarosi korona városokban talált új hazát. A földesurak részint a maguk oláh jobbágyságait, részint az akkor tájban beköltözködő ruthéneket telepítették helyükbe. Királyházát, Szászfalut; Veréczét egészen, Ardót felében, közönségesen oroszoknak nevezett ruthén népek lakják ma is“.

корольовських маєтках, а отси перейшли и д Угочь¹⁾). Б'їлецкій войвода Карасин, з синами Серечен або Сарачин, Николай, Балачин и Ругаш, вытинає л'їсы рокозовск'ї, и рока 1351. правотяться з ним нямеш'ї Ардовск'ї за села Чингава, Шард, Раковець, Имстичево, Даболц и пожадають од сын'їв б'їлецкого войводи, щоби вс'ї т'ї маєтки им вернули, позаяк суть частями маєтка их ардовского и рокозовского и они несправедливо заняли их, хоть и в них — як грамоты²⁾ кажуть — жиють волоск'ї осадники. Около р. 1373. б'їлецк'ї нямеш'ї п'од проводом Іоанна и Келемена сын'їв Максима напали на Ард'їв и спустошили и йоббад'їв купками согнали и вс'їляк'ї насильства зроби́ли, як говорять грамоты³⁾). Около р. 1385. нямеш'ї б'їлецк'ї и липецк'ї заправотили ардовских, и соб'ї пожадали села Имстичево и Раковець. Рока 1389. однак утратили право и ардовск'ї были заведен'ї в с'ї маєтки. В грамотах б'їлецк'ї и липецк'ї нямеш'ї називаються волоскими (vlachi)⁴⁾. Но в'їроятно се так стоить, як и з самими селами, котр'ї од початку мають руськ'ї назвы, и на ск'їлько знається и Русинами заселен'ї суть. Що же Волохами кажуться, то п'од панством войводи и жупана Угочского Драга, якого дозволом могли одиноко або поселитися, або поселившись переже позостати, легко порозум'їти, позаяк в т'їй пор'ї р'їд Драга од Марамороша до Сукмара

1) Komáromy, Hunt Pázm. nemz. ugocsai ágaz. Turul, 1889. p. 159. „...a máramarosi és beregi oldalon a szláv és oláh letelepedés kapuja nyílt meg... s alig pár évtized elteltével népes községekre akadunk a hegy oldalakon a Borsa folyó völgye egy egész szláv gyarmattá alakul. A királyi birtokok mindenütt vendégszeretőleg fogadják a beköltözőket... Vajdáik, kenézeik vezetése alatt megszállják Máramaros és Bereg területét, mert hiszen ott királyi birtok még csak nem az egész föld, de átjönnek Ugocsa vármegyébe is, hol Karacsin bilkei vajda, Szerecsen vagy Szaracsén, Miklós, Balacsin és Rugas nevű fiaival a rakaszi erdőségeket irtja, mert most az is a királyé, és ha a huszti várnagynak nincs a dolog ellen kifogása, a Hunt Pázmánok ugyan meg nem gátolhatják letelepedésüket. De egyszer csak a király visszaadja czekeknek elkobzott javaikat, és beletekintvén régi leveleikbe, követelik a bilkei vajdafiaktól, hogy Csongva, Sárd, Rákocz, Misticzõ, Dabócz, Kétkápolnamezõ nevű birtokaikat jogtalanul ne bitorolják tovább, mert azok — bárha oláh telepítvényesek laknak is rajta — Rakasz és Ardó tartományát képezik“.

2) „Az Ujhelyi cs. levéltárában“, каже Komáromy, ibid.

3) „Eredeti oklevelek az Ujhelyi család levéltárában“ каже Комаромії ibid. p. 162.

4) Komáromi, ibid. p. 164. „Karacsin vajda ivadéakai tehát jelesen Balint [Balacsin] a Bilkei, Szaracsén a Lipcsei család őse, kifogást emeltek a Hunt Pázmánok visszanyert főúrsági jogai ellen, s a Rakasz közelében fekvő Miszticsét és Rákoczot maguk örökének vitatták. Pörre kerülvén a dolog, Szentgyörgyi Tamás országbíró 1385. felpereseket elutasította keresetükkel s az ítélet jogerőre emekedvén, a leleszi konvent Mária királyné meghagyására már épen be akarta vezetni az arдай nemeseket a szóban forgó jószágok birodalmába, midőn a bilkei és lipcsei oláh [vlachi] nemesek megjelenvén a helyszínén, ellenmondásukkal a további eljárást megakadályozták. Ekkor az országbíró allitolagos okleveleik felmutatására határnapot rendelt... s minek utána alperesek okleveleiket előadni nem tudták... 1389. jan. 13. az arдай nemeseket... Rákocz és Miszticze birodalmába alperesek ellenmondása mellett is bevezette.“

уже всѣ значнѣйше мѣста и села одержав; его были уже тогды в Мараморошѣ пять свободнѣ коруновѣ города, его замок Густ, Киральгаза и проч.¹⁾ Се перемѣнилось лиш смертію войводы р. 1400., коли замок киральгазскій мав один город и 24 села, так що $\frac{1}{3}$ жупы Угочи была его маетком²⁾.

Кромѣ сказанного то мож замѣтити, що нигде не говорить грамота о угочанских волоских войводах або кенезах, лиш сяк называлися села або люднôсть³⁾.

Инакше доля пôдданных йоббадѣв тяжка и горька могла быти межи тыми неперестающими насильствами, якѣ провадили нямешѣ, особливо межи собою, сяк ардовскѣ нямешѣ против Перейнія и взаимно и против других. Нападають один другого, палять, знищать, йоббадѣв ôдбирають, а найособеннѣйше же то, що ôдбирають и всѣми силами усилюються одоброти грамоты од других⁴⁾. И сему не помогло, не улегчало долю их но вѣроятно еще отягчало, що од рока 1365. маѣтки ардовских нямешѣв вынятѣ из пôд власти жупана угочанского и составляют так званный „свободный жупанат“⁵⁾, бо сим простолюди быв передан повновласти своих землевладѣльцѣв и не мôг мати жадного рекурса.

Сяк перейшли сѣ угочанскѣ мѣста и села и в новѣйшій час. Односно руського характеру доста призыватися на тот факт, якій приводит кôнцем XVIII. столѣтя писатель Сърмай⁶⁾, котрый в своѣм творѣ вычислив чисто руських сел 26, а мѣшаных руських 16, ра-

¹⁾ Komáromy, ibid. p. 165.

²⁾ Komáromy Andr. dr., Nyalábvár és uradalma. Századok, 1894. p. 504—8.

³⁾ Komáromy, ibid. Nyalábvár, p. 503. „Ugocsai oláh vajdákról vagy kenézekről sohasem történik említés, sőt még annak sincs nyoma, hogy a beköltözőkôdô oláhok iradéakai földes urakká, magyar nemesekké lettek volna. Mindazon által a várszolgálaton kívül katonáskodni és tartoztak. Lajos királynak 1362. május 15-én kelt hadba szálló parancsa szerint a Nyalábvárhoz tartozó oláhfalvak fegyveresei Himfi Benedek szathmári főispán zászlója alatt vomultak a harcba.“

⁴⁾ Komáromy, Nyalábvár s urad. Száz. 1894. p. 510. „Ebben az időben Nyalábvárának elég dicstelen szerep jutott. Valóságos rabló fészek volt s várnagyok — Perényi Miklós életében Dacsó László és Fancsikay Mátyás — fegyveres szolgálkkal büntetlenül garázdálkodtak az egész vármegyében... Természetes dolog, hogy ôk sem hagyták a maguk igazságát... Rabolták, pusztították jószágaikat s legfôbb igyekeztek az volt, hogy okleveleiket hatalmukba kerítsék.“ — Ib. p. 511. jegy. 7. „... A Perényiek hatalmaskodásaira nézve a szirmai Kalós és Ujhelyi családok levéltáraiban bôséges adatok találhatók.“

⁵⁾ Komáromy, A Hunt Pázm. nemz. ugacsai ág. Turul, 1889. p. 161. 167. jegy. 1. „Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.“ 1365. maj. 30. — Той Комаромій изчислити богато насильств.

⁶⁾ Szirmai Ant., Not. Comit. Ugoch. привед. у Biederman, Op. cit. Die Ungar. Ruthenen, II. 71. Anmerk. 1. — „A. Szirmai führt in seinem vorzietirten, um das Jahr 1795. verfaszten Werke 26 ganz und 16 theilweise von Ruthenen bewohnte Ortschaften des Ugocsaer Komitats auf. Darnach scheint es als hätten in der Zeit von 1787—1795. viele hier sesshaft gewordene Ruthenen wieder zum Wanderstab gegriffen, was auch durch die Wahrnehmung, dass damals immer mehr ruthenische Gemeinden weiter gegen Süden emportauchten, bestätigt wird.“

зом 42. Хоть се число однак менше є од того числа, яке было становлено р. 1787. при народочисленю народностей, тогды бо было списано 49 руських сел¹⁾, чого причиною могло быти то, що межи роками 1787—1795., як Бидерман замѣчає²⁾, многъ из Русинѳв уже поселившихся изнова пустилися у мандрѳвку.

Що яке число є Русинѳв в Угорчѳ в найновѳйшѳй добѳ, уже из початку в вступнѳм словѳ сказано.

Конечно, що односиться к заселеню Русинѳв пѳд кор. Ладиславом IV. р. 1285., виплатилобыся заниматиcя детальнѳйше сим пытанѳм, но се теперъ неможливо, бо ани мѳста, ани часу на то, хоть сесь вопрос тым интереснѳйшѳй, що спѳеный є з боротьбою з Куманами и Татарами, и сѳак и з заселенѳм Румунѳв, що мало переже выше спомянуто, и що є писателѳ, котрѳ сих держать исключительно руськими заселенцѳми³⁾ и се из Киѳва и єго околицѳ, що поселилися в Мараморошѳ и Берегу, а останки их в других жупах Пѳдкарпатских.

Дасть Бог, другѳй раз вернемесѳ до сего!

(Продовженѳ слѳдує).

¹⁾ Biederman, *ibid.* „Bei der Nationalitäten Konscription im J. 1787. wurden im Ugocsaer Komitate bereits 49 ruthenische Gemeinden gezählt. Manche darunter waren kurz zuvor aus den Trümmern magyarischer Dörfer erstanden. So z. B. Magyar-Korjth und Heteny um das Jahr 1754. [A. Szirmay, Not. Comit. Ugocs. p. 86. und 133.] — И дальше II. стор. 79. замѣтка 3. „Csaplovics gibt in seinem 1829 erschienenen „Gemälde von Ungarn“ (I., 159—162.) die Zahl der magyarischen Gemeinden des Ugocsaer Komitats oder vielmehr derjenigen, wo hier Magyaren wohnen auf 33 an; ferner die des Beregher Komitats auf 69, die des Ungher Komitats auf 53. Es seint in dessen das Csaplovics sich im Allgemeinen an die Ergebnisse der Josephinischen Konscriptio...“

²⁾ Biedermann, *ibid.* II., 79. Anm. 3. „... Bei der Nationalitäten Konscription im Jahre 1787. wurden im Zempliner Komitate 120 vorwiegend magyarische Gemeinden gezählt neben 3 deutschen, 170 slovakischen und 158 ruthenischen; im Ungher Komitate 58 neben 65 slovakischen und 87 ruthenischen; im Marmaroscher Komitate 5 neben einer deutschen, 88 ruthenischen und 50 rumänischen; im Beregher Komitate 70 neben 5 deutschen, einer slovakischen und 190 ruthenischen. Seither haben sich Zahl und Umfang der magyarischen Gemeinden im Ruthenen Gebiete neuerdings stark vermindert.“ — Бидерман писал в р. 1862. и 1867.

³⁾ Иоан. Орлай, *Исторѳа о Карпато-Россах*, (в Матерѳалы п. п. возрожденѳа Карпатской Руси). Львов, 1905. ст. 63.—64. „Четвертое переселенѳе Россѳян было в царствованѳе Владислава, короля Венгерскаго. Владислав желая отмстити Татарам и их соперникам Куманам за обиды нанесенныя Угорской землѳ опустошенѳем оной, в 1285. году пошел войною против Татар и Куманов и взял множество из них в плѣн... Владислав возвращаясь с войском и плѣнными чрез Киеву, гдѳ по свидѣтельству писателей многѳе рускѳе, конечно съ согласѳа Правительства, соединились с ним... Сего Россѳйского народа часть поселилась в Мараморусском Графствѳ, часть с своим Воеводою в Бережском Графствѳ; а остальная часть в Ужанском, Земплинском, Аба-новогородском, Сорошском и Сепешском Графствѳ“.. — Очевидно, ошибка то, что кор. Ладислав IV. ходив на Руси у Киеву! — Другѳ писателѳ иншак изчисляют. Выше уже спомянутый Венелин. Грушевский *op. cit.* I. 199. то каже: „Миграцѳа Русинѳв в Угорщинѳ, почавши од Алма до Федора Корятовича, якѳ виказує пѳзнѳйша угорска истѳриѳграфѳа для объясненѳа руськоѳ кольонизацѳѳ, се почасти непевнѳ, по части незначнѳ факти...“ А в зам. 2. додає: „Вони вичисленѳ нпр. у Чернѳга [II. с. 146]: Русини приходѳть на Угорщину чотирми наворотами: з Уграми, за герцога Токса, з Предслагою — жѳнкою Коломана і з Федором Корятовичем“.

ЧАСТЬ ДРУГА.¹⁾

III. Стан руських церквей перед и пѣд еп. Михаилом Ман. Ольшавским: а) число Русинѣвъ загалъно и особенно; першѣ церкви, церковнѣ односины; еп. Тарасович, Де-Камелис (собор саболцкѣй р. 1092, собор острихомскѣй I. р. 1102. и собор кор. Коломана I. р. 1112 - 3). б) Протокол визиты еп. Михаила Ман. Ольшавского в жупѣ Угоча р. 1751. — IV. Стан руських церквей по епископѣ Михаилѣ Ман. Ольшавскѣм, загалъно: а) Списанѣ парохѣй року 1775. б) Упорядкованѣ парохѣй року 1797. в) Стан церквей р. 1847. и 1915. — V. Конечнѣ выслѣды²⁾.

III. Стан руських церквей перед и пѣд еписк. Михаилом Ман. Ольшавским.

Задачу нашу так исповниме, що будеме заиматися числом Русинѣвъ пѣд королями Арпадовичами, що уже и выше спомянуто, коли звѣдалисьме про число Русинѣвъ, заселившихся при королѣ Андрѣю³⁾. Посему особенно заиматися будеме станом церквей жупы Угоча и церковными односинами пѣд еп. Тарасовичем, Де-Камелисом аж до визиты еп. Ольшавского р. 1751.

а) Число Русинѣвъ загалъно и особенно, першѣ церкви, церковнѣ односины, еп. Тарасович, Де-Камелис.

Що число Русинѣвъ, або як видѣлисьме греко католикѣвъ, як грамоты указують, пѣд королями Арпадовичами з початку XIII. столѣтя

¹⁾ Перша часть появилась выпечатана в „Науковѣм Зборнику“ Товариства „Просвѣта“ в Ужгородѣ за рѣк 1925. стор. 117—176.

²⁾ Придаток: Вытяги из жерел (из лѣтописи мадярского Анонима) буде печататися в дальшѣм рѣчнику.

³⁾ Гляд. выш. I. часть, стор. 138, 142, 145 sqqs.

було велике, то уже переже становлено, mezi прочим тым, що року 1204. папа Иннокентій III., а 30 роками пѣзднѣйше папа Григорій IX. припишуть малярскому кор. Бейлѣ IV. о однѣм окремѣм епископу их¹⁾ и заоснованю епископства. Но се число уже и в XI. столѣттю було великое, особенно на концѣ вѣка сего, як се дожауе собор кор. Ладислава I. року 1092., подержаний в замку у городѣ Саболач, жупы тоѣ же Саболачскоѣ, сусѣдноѣ з нашою Угочою. Се быв королѣвскій собор (királyi zsinat), як то малярскѣ историки кажутъ, где послѣ церковных законѣв пѣд председательством короля участвовали всѣ епископы, аббаты и выбранцѣ народа, но кромѣ того притомный був и весь клир т. е. священство, даже и сам народ²⁾, и так згодою всѣх становленѣ законы, якѣ як такѣ помѣщенѣ суть mezi державными законами Малярщины³⁾. В сих бо законах суть такѣ, якѣ явно перебранѣ суть из греческих канонѣв, що лиш так можна розумѣти и потолковати, що уже переже уживалися в религійнѣм життю Малярщины. А к сему не подають довольнѣ причины або основы односины и звязѣ Малярщины з греко-восточными императорами, и з руськими князями, но безумовно допустити треба, що туй на Малярщинѣ повсюду великим числом жили вѣрники, якѣ жили и управлялися передречѣными греческими церковными законами (canones). Се явноє дѣло, явный факт⁴⁾.

1) Гляд. моѣ „Додатки к исторіѣ Русинѣв и руських церквей в Марамороши в „Науковом Зборнику Просвѣты“ р. 1922. р. 150.

2) Се явно каже вступне слово сих самых законѣв. „Regnante creatore et salvatore Dom. nostro I. Christo. Anno incarnationis ejus 1092. XIII. Kalendas junii (21. мая), in civitate Szabolch, sancta synodus habita est praesidente christianissimo ungrorum rege Ladislao, cum universis regni sui pontificibus et abbatibus, nec non cunctis optimatibus, cum testimonio totius cleri et populi. In qua sancta synodo canonice et laudabiliter haec inventa sunt decreta“. Corpus Iuris Hungarici, Budapest, 1899. I. 50.

3) Corpus Iuris Hungarici, Magyar Törvénytár. Budapest. 1899. I. 50—74. Decretorum lib I—II.

4) Karácson Imre, a XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok, Győr, 1888. p. 51. „Hazánk akkor közvetlen szomszédságban volt a görög császársággal Magyarország és Byzanc között akkor már igen sűrű volt az érintkezés... az országban megsokasodtak a görög egyház hivei. Bizonyítja azt nemcsak a fentebb már említett, sz. István korabeli veszprémi görög zárda, hanem az is, hogy évekkel utóbb Endre király is Visegrád közelében görög szerzetesek részére kolostort alapított. A görögök tehát nemcsak az ország keleti részeiben, hanem nyugat felé is el voltak terjedve, s így könnyen érthető, hogy a görög egyházban divó fegyelem és jogszokás befogadásra talált és' szélteben, elterjedt Magyarországon is. A görög' egyház canonjoga a papi házasságot bizonyos megszorítással megengedi, s azért mindön ez a magyar papság között is elterjedt, ez nem a nyugati egyházban elterjedt visszaélések terjedése volt, hanem inkább a görög egyház jogi elveinek elfogadása és életbe léptetése, elsőben csak szokás és gyakorlat képen...“

Съ законы собора саболчского относятся к женитьбѣ священникѣвъ, к розводу супружского шлюба, к постам и к приносам церковным. З огляду женитьбы священникѣвъ римскій апостольскій престол уже од пару десятилѣтъ пожадав повсюды перевести целибат священникѣвъ. Рока 1074. собор римскій выповѣвъ, що священники довжнѣ быти неженатѣ¹⁾, и папа Григорій IX. повсюды усиловався межи вѣрниками се перевести. Однак в соборѣ саболчскѣм дозволяється женитьба священникѣвъ²⁾ на час, як каже сей закон: „доки в сѣм оглядѣ дозволить воля апостольского престола“. То лиш так мож потолковати, що в Мадярщинѣ были священники, котрѣ женилися не противзаконно, но що женилися в мысли законѣвъ церковных т. е. перед посвященем. А се уже и тогды лиш на востоцѣ у Грекѣвъ и Русинѣвъ было практикою и зато доказує сильный вплив греческоѣ дисциплины и греческоѣ церкви на Мадярщину. Противзаконну женитьбу священникѣвъ, т. е. по рукоположеню, явно не признає, но неважным заявляє и собор саболчскій³⁾. Се подтвердив народный собор острихомскій пѣд кор. Коломаном рока 1101 (або 1102)⁴⁾ вѣроятно подержанный в своих канонах 31. и 32⁵⁾. Но еще

¹⁾ „ut secundum instituta canonum, presbyteri uxores non habeant, habentes aut dimittant, aut deponantur; nec quisquam ad sacerdotium admittatur, qui non in perpetuum continenciam, vitamque coelibem profiteatur“. Mansi, coll. concil. XX. col. 401. — у Karácson op. cit. 16. 49.

²⁾ S. Ladislai, Decret. lib I. can 3. „De indulgentia ad tempus facto presbyteris, ut cum uxoribus maneat. — Presbyteris autem, qui prima et legitima duxere coniugia, indulgentia ad tempus datur, propter vinculum pacis et unitatem Spiritus Sancti, quo usque nobis in hoc domini apostolici paternitas consilietur“.

³⁾ Ibid. can. 1. „Bigamos presbyteros et diaconos, et viduarum vel repudiarum maritos iubemus separari, et peracta poenitentia ad ordinem suum reverti. § 1. Et qui noluerint illicita coniugia dimittere, secundum instituta canonis debeant degradari. § 2. Separatas autem feminas parentibus reddi iubemus suis; et quia non erant legitimaе, si voluerint liceat eis maritari.“

⁴⁾ Karácson, Op. cit. p. 96. „... ez esztergomi zsinat ideje bizonyára egy vagy két évvel előbre esik, tehát 1101. 1102-re. Csakugyan ezen idő legvalószínűbbnek látszik; ezen idő előtt azért nem törthénhetett, mert az esztergomi zsinaton a II. Orbán pápa által tartott amalfü, piacenzai és római zsinatok hatását világosan látjuk, sőt az egyik helyen még a 1100 évben II. Pascal alatt tartatt poitiersi zsinatét is...“ p. 98. „... kimondhatjuk, agy az esztergomi zsinat Serafin ércek idejében tartatott, az 1101. év körül“. — Однак другѣ мадарскѣ историки кладуть сей собор на другій час. Сяк кладе деякими роками перед 1092, т. е. перед саболчскій собор: Dr Erdélyi László, Magyarország társadalma a XI. század törvényeiben, Budapest, 1907. p. 141., котрый призываєся на Dr Karacsonyi János, Magyarország egy háztörténete, який кладе на рѣк 1083.

⁵⁾ Karácson, Op. cit. p. 108. Can. 31. „A papoknak, kik a törvényes rendekben házasodtak, tekintve a gyarlóságot, megengedjük, hogy annak módja szerint feleségeiket

лѣпше зближаєся вѣн к греческѣй дисциплинѣ тым, що позволить посвятити, и в епископа, сяких женатых священникѣв, если переже згодиться на се жена их и обвязуєся на воздержаня¹⁾, и позволить, чтобы и сыны их наслѣдовали половину всего их наслѣдства в подобных случаях²⁾. Лиш по одному десятилѣтю, накопи, так указуєся, и римскій апостольскій престол заявив свое становище, и папа Пасхал II. всюду строго перевѣв пережнѣ законы церковнѣ, в послѣдних роках кор. Коломана вѣроятно р. 1112 або 1113. становлений закон, що жадному епископу не свободно посвятити никого в діякона, в высшій чин, если не приобѣцяє чистоту, и если же жену мав, и она не згодиться на се и не обѣцяє подобне³⁾, и в загаль законом заборонено, чтобы жонатый пресвитерь або діакон служив при олтарѣ, если жена му не згодиться на се, и не приобѣцяє воздержаня, в котрѣм случаю оддѣлено довжна была жити и воздержатися од мужа своего⁴⁾.

Розвѣд супружества еще сильнѣйше указує на великій вплив греческоѣ церковноѣ дисциплины на мадарске законодавство. Собор саболчскій еще задержав принцип, що супружество не разводится за прелюбодѣйство супругов, бо хоть и дозволяєся, що недовжнѣ у едно жити, но доки жие сторона виновата, доти не свобѣдно невинноѣ сторонѣ заключити нове супружество⁵⁾. Однак если муж найде жону свою в прелюбодѣйствѣ з другим мужем и убіе ю, довжен за се отвѣт дати Богу небесному, но жадноѣ кары не установить против него собор и дозволяє ему, чтобы из нова женился, если хоче⁶⁾. А

megtartásák". Can. 32. „Akik házasság nélkül vették fel a diakonatust vagy presbyterátust, azoknak nem szabad megházasodni“.

¹⁾ Ibid. p. 108. can. 11. По мыслѣ канонѣв собора Труланского.

²⁾ Ibid. can. 13. „Végeztük, hogy azon elhalt püspökök vagyonának fele, kik az egyháztól nem gondoskodtak, hanem csak fiaikat gazdagították, elvételük és az egyháznak adassék...“

³⁾ Ibid. p. 132. Can. 9. „Nullus episcopus aliquem promoveat clericorum ad diaconatum et ultra, nisi prius continentiam voverit; et si uxorem habuerit, ex ejus fiat consensu idem promittentis“. Colomani Regis, Decretorum lib. II. cap. 9. Ся глава має сякій надпис: „Bigami presbyteri beneficiis priventur“.

⁴⁾ Colomani Regis Decret. lib. II. cap. 10. „Nullus conjugatus presbyter aut diaconus altari deserviat, nisi prius uxore concedente et continentiam vovente locum separatum et necessaria vitae temporalis ei provideat; ut secundum apostolum: uxorem habens non habentem se esse intelligat“. Karácson, Op. cit. 131—132.

⁵⁾ S. Ladislai R. Decret. lib. I. cap. 20. „Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit et in iudicium statuerit secundum instituta canonum ei poenitentia imponatur: et peracta poenitentia, si maritus voluerit iterum eam recipiat; sin autem non, quamdiu vixerint, innupti permaneant“.

⁶⁾ Ibid. cap. 13. „Si quis uxorem cum altero viro adulterantem necaverit, Deo dete rationem reddat; et si voluerit aliam ducat“.

в наслѣдок сеѣ податливости уже собор острихомскій р. 1101 (або 1102) wyraзно дозволяє мужу женитися в случай прелюбодѣйства жены своѣ, если то докаже, знова, — если хоче¹⁾. Виновата же жена довжна была держати явну покуту, но знова оддатися не было ѣй позволено. Если же муж не мѡг доказати прелюбодѣйства жены своѣ, тогда муж мав покаратися тою самою карою, а жена могла знова оддатися.

Сяк же на чисто и wyraзно приняло мадярске законодательство дисциплину греческоѣ церкви и припустило розвод супружеского шлюба²⁾. Сему уже якось предишов сам кор. св. Стефан, котрый позволив, що если якійсь муж невѣрно залишить жену свою законну и залишить и краину, жена може го чекати, доки хоче, но если хоче, може на ново оддатися³⁾. Сей закон пѡзнѣйше кор. Коломан переставив, коли в своих законах и выповѣв, що в припадок прелюбодѣйства, если то докажется, прелюбодѣйця пѡдвержеся покутѣ, и если хоче муж ѣ, най помиритися з нею, иначе же другое супружество заключити им не свобѡдно⁴⁾.

З огляду поста кор. св. Стефан I. завѣв очевидно дисциплину латинскоѣ церкви, бо доки приказує потримати пѡст лиш в пятницу, як се западня церков держала, а не сучасно и в середу, як се греческа церков приймала⁵⁾, то из другоѣ части собор сабол-

¹⁾ Synod. Strigon. c. 53. „Ha valaki bebizonyítja, hogy felesége házasságtörő, ha akar vegyen el mást; a nőt pedig, ha nemes, a házasság minden reménye nélkül vereklést tartson, ha pedig a köznépből való, a szabadság minden reménye nélkül eladassék. Ha pedig bebizonyítani nem tudja, akkor a férj essék ugyanazon ítélet alá, és a nő ha akar menjen férjhez“... Karácson, op. cit. p. 110.

²⁾ Karácson, ibid. p. 110. „E törvények világosan a görög egyház elvei szerint a házasság felbonthatóságát mondják ki“.

³⁾ S. Stephan. Decret. l. II. cap. 28. „Qui extra regnum a suis aufugiunt uxoris... si quis protervitate peditus propter abominationem uxoris patriam effugerit, uxor cuncta, quae ni potestate mariti habebantur possideat dum velit expectare virum, et nemo in aliud coniugium eam cogere praesumat. § 1. Sed si sponte nubere velit, liceat sumptis congruis vestimentis, et dimissis caeteris bonis, ad connubium ire...“ Сровн. Karácson Op. cit p. 37. — Dr. Erdélyi László, Magyarország társadalma a XI. század törvényeiben. Op. cit. p. 85. „A házasság fölbonthatatlanságát szigoruan csak László utolsó törvénye (1092.) és a II. zsinat mondja ki, míg Szent István és az I. zsinat megengedték a sértett fél új házasságát a másik fél életében akkor, ha ez gyűlöletből külföldre szökött vagy önként adóssá és szolgává lett, s házasságtörése bebizonyult“.

⁴⁾ Colomani, Decr. l. II. c. 8. „Si qui uxorem suam coram legibus adulteram probaverit, ipsa poenitentiae subiaceat, et postea si voluerit reconcilietur; aliter in-nupti permaneant“.

⁵⁾ S. Stephani, Decret. lib. II. cap. 10. „Si quis in feria sexta ab omni christiānitate observata, carnem manducaverit, per unam hebdomadam inclusus jejunet“. — A в

скій то становив, що великій пѣст треба зачинати дораз по недѣли сыропустнѣй, а не лиш трема днями пѣзднѣйше, як се звичайно робилося в латинскѣй церквѣ од так званѣй попеловѣй середи¹⁾. И додає, що если на се чужоземнѣй латини, що туй означає Италіане, згодитися не хотять, най идуть, где хотять, но грошѣй туй придбанѣй туй най лишать. Впрочѣм и то не мож не замѣтити, що если пѣст в тогдашнѣй Мадярщинѣй и не згоджовався з обычаєм римскоѣй церквѣй, однак из сего еще конечно не слѣдує, що се уже из греческоѣй постноѣй дисциплины перебрано зато, бо в сей час и на других краях запада не був однакѣй, но мѣстами довшѣй або коротшѣй²⁾.

Другу таку схѣднѣсть з греческою дисциплиною указує собор саболчскѣй в главѣ 11., где повторяючи закон св. Стефана, що по десять сѣл составляли одну парохію и вѣрники их обвязанѣй були совѣстно ходити до церквѣй в недѣлю и бѣльшѣй свята, если же тѣ села отдаленѣй были, и многораз позад не добру погоду або дорогу не могли ити до церквѣй, тогды довжнѣй были одного вѣрника послати до церквѣй од имени всѣх, якѣй обвязанѣй був прийти до церквѣй з палицею и принести три хлѣбы и свѣчку на олтар³⁾. Се само повторяє и собор острихомскѣй пѣзднѣйше⁴⁾. Однак сякий обычай уже в перших вѣках находився межи христіанами, як се споминає Тер-

сар. 9. приказує Стефан постити в постѣй „quatuor temporum“ и не дозволяє через цѣлу постну добу мясоядѣня. Сей то пѣст такий и менем лиш латинска церков мала.

¹⁾ Ladislai Decr. I. c. 31. „Latini, qui ungarorum consuetudini legitimaе consentire noluerint, scilicet postquam ungari carnes dimiserint ipsi iterum in secunda et tertia feria comederint, si se nostrae consuetudini meliori non consentire dixerint, quocunque volunt eo vadant. Pecuniam vero quam hic adquisierunt hic relinquunt; nisi forte resipuerint et carnes nobiscum dimiserint“. Karácson, op. cit. p. 74. „Hogy kik voltak e latinok, kiket a zsinat emlit, teljesen bizonyosan csak annyi vehető ki a szövegből, hogy nem magyar honosak hanem külföldiek, valószínűleg olasz kereskedők vagy iparosok, kik nagy számmal tartozkodtak ekkor Magyarországon, de lehet az is, hogy az országnak őslakóit érti allatuk a törvény, mert az ezen korbéli törvény könyvek és okmányok a barbár népek által elfoglalt országok őslakóit kivétel nélkül „Latini“ névvel jelölik“. — Jegyz. 4. „Latini appellati indigenae, seu veteres incolae in iis regionibus, quae a barbaris gentibus pervasae sunt. Du Cange. Gloss. 39“.

²⁾ Hergenroether, Monumenta graeca, Ratisbonae, 1869., 64. y Karácson, Op. cit. 74. jegy. 2.

³⁾ Syn. Szabolcs. cap. 11. „Si quis in dominicis diebus, aut in maioribus festivitibus, ad ecclesiam non venerit parochialem, verberibus corripitur. Si vero villae remotae fuerint, et ad ecclesiam suam villani venire non potuerint; vnus tamen ex eis nomine omnium, cum baculo ad ecclesiam veniat, et tres panes et candelam ad altare offerat“. Decret. S. Ladisl. I. 11. — Сровн. cap. 19.

• ⁴⁾ Cap. 7. 8. 49. Karácson, Op. cit. p. 72. jegy. 4. — p. 112. — Сѣ законы подає Katona, op. cit. Historia, III. 300—330.

туліян и закон св. Стефана¹⁾), а по́зднѣйше и собора саболчского, лиш обновляють се, но коли у латинскѣм обрядѣ се од давна перестало, в греческѣм позостало и до днесь з оглядом приноса, якій и днесь приносять вѣрники до церкви на службу. Сему подобно є, що собор саболчскій в гл. 30. споминає и так званѣ душноки, т. є. тѣ невольники, котрѣ свободу достали за спасеніє душѣ якогось властителя, однак они дожи́нѣ были, если до якогось церкви привязанѣ были, служити в тѣй церкви, но лиш священнику²⁾). Сесѣ были так званѣ „либертини (libertini)“, котрѣ достали повну свободу, и лиш дожи́нѣ были кончити ту службу, на котру означенѣ были основателем, як малярѣ, винярѣ, ловцѣ и проч. або персональнѣ служащѣ епископѣв. Конечно спомянути треба и то, що в гл. 38. межи декретальними святами суть праздники и власнѣ греческого обряда, як Обрѣзаніє, на Великодни 4 дни, Воздвиженіє Ч. Креста, св. Николая³⁾).

Соборы приведенными законами указують, що число греко-каѳоликѣв в Мадярщинѣ уже при кѣнци столѣтя 11. было значне и велике, иначе бо не мож порозумѣти и потолковати сего великого розширення дисципліны греческоѣ церкви.

Се значне велике число греко-каѳоликѣв легко обясняє ту обставину, що коли и межи нашими пра-предками поширився роздор од римского престола, тогды они стали ходити из Мадярщины до краю Куманѣв в теперѣшнѣй Буковинѣ и Молдавіи к несоединеным епископам принимати тайны, позад що римськѣ папы Иннокентій III. и Грегорій IX. хотѣли поставити им окремого епископа и дѣйстно повелѣв поставити для них окремого викарія року 1234., як се доказує власне письмо папы Григорія IX. до малярского кор. Бейлы IV.⁴⁾), А се особенно стоитъ о жупѣ Угочѣ и єѣ жителях, якѣ были найближшѣ сусѣды Куманѣв.

Другѣ спомины встрѣчаєме рока 1285. в грамотѣ кор. Лади-слава IV., где иде слово о заселеню Влахѣв, що высше обговорили-

¹⁾ Decret. S. Stephani lib. II. cap. 2. 7, 8, 34.

²⁾ S. Ladislai, Decret, I. 30. „... § 2. Qui autem pro animarum salutem libertati mancipati fuerint, eo tenore tamen, ut ecclesiae serviant, ipsi nemini, nisi soli presbytero administrent“. — „Libertini sunt personae nulli domino terrestri, stricta obligatione, adstrictae, quin tamen nobiles aut cives sint“. Kelemen, Hist. Juris priv. Hung. II. 300. Привед. Karácson, Op. cit. 76. jegy.

³⁾ S. Ladislai R. Decret. I. I. cap. 38. „Istae vero festivitates servandae sunt per annum... Circumvisio Domini... in Pascha quatuor dies, s. Georgii Martivis... in Pentecoste quatuor dies, Joannis Baptistae... Exaltatio s. erneis... sancti Andreae, sancti Nicolai...“

⁴⁾ Гл. Aug. Theiner, Vetera Monumenta hist. Hung. sacram illustrantia, Romae, 1859. Tom. I. p. 331. Текст привед. в Наук. Зборнику, Просвѣты p. 1922. 150. зам. 4.

сьме¹⁾). Ся грамота зато важна, бо в нѣй король Ладислав выразно позволяе им свободу вѣры и свободу отпавы своего греческого обряда²⁾).

Знова стрѣчаеме спомины о жупѣ Угочи и єѣ жителей греческого обряда в заосновательнѣй грамотѣ аббаціѣ грушовскоѣ в Мараморошѣ из р. 1391³⁾). Патріарха константинопольскій Антоній IV. туй поставляє монастырь вынятым из пѣд власти епископѣв и подае єго игумену власть над вѣрниками и священниками греческого обряда на вычисленых околицях и межи сими вычисляется и Угоча, Боршова з проч.⁴⁾). Из сеѣ же грамоты явно и то, що пѣд властею сеѣ аббаціѣ были поставленѣ священники и церкви греческѣ в сих околицях и сяк власне то, що дѣйсно были уже тогды в сих околицях и церкви и священники, — отже и в Угочѣ и Боршовѣ. Се бо выразно каже грамота патріарха. — Се саме свѣдчить уже рока 1366. выданный розказ кор. Лудвика I. к жупам Крашов и Кеве, где приказуе, чтобы на сих околицях находячихся священникѣв поставили перед жупана Бенедикта Гімфія⁵⁾), як се передае проф. Годинка⁶⁾). Где и куды, и яким числом были сѣ греческѣ священники, где были и церкви их, на се отвѣчати не знаеме, бо до теперѣ жаднѣ документы не найдентѣ, якѣ бы объяснили сей вопрос. Найперше находиме зазначену в Шаркадю одну каплицю

¹⁾ Гл. выше I. часть главу: Найдавніѣйшѣ слѣды жупы Угоча, а по вымертю корольв Арпадовичѣв. стор. 171—176.

²⁾ „Tunc rogant Vladislavum Regem, ut in Latinam religionem eos ne traducat, sed sinat eos Christiano ritu Graeco vivere, regionemque iis ad inhabitandum concedat. Annuit rogatis benevolentissime Rex Vladislav, terramque illis assignat in Maramarusza...” як выше приведено I. часть стор. 171. зам. 7.

³⁾ Гл. Науков. Збѣр. Просвѣты р. 1922., стор. 154. и замѣт. 2.

⁴⁾ Гл. сю важну грамоту приведено по всему обему Наук. Збѣрн. Просв. р. 1924. ст. 15—17. ...concedimus ejusmodi Priori ac damus Authoritatem super omnes proventus dicti monasterii, ac Pertinentias, quae hic infra inferuntur, velut Zilagsak, Meggyes-Allya, Ugoscha, Berzava, Csicho, Bolvanus, Almaszeg et in omnibus his nominatus Pachomius Prior et Abbas plenariam Authoritatem habeat, et respectum ad omnes Sacerdotes, et ad alios omnes homines in dicto Monasterio, ac ejusdem Pertinentiis existentibus, ita ut eos ad Bona opera inducet, et erudiat, Animae et Corporis, et habeat iudicare omnes Causas ad Sedem Ecclesiasticam spectantes in dicto Monasterio et Pertinentiis ejusdem; Et qui omnes Ecclesias in Pertinentiis dicti Monasterii, ac omnes earundem et dicti Monasterii Proventus ac Sacerdos sub Potestate sua habeat et manibus...”

⁵⁾ О сѣм жупанѣ Сукмарском пише Комаромій: „Lajos királynak 1362. május 15-én kelt hadba szálló parancsa szerint a Nyaláb várához tartozó oláh falvak fegyveresei Himfy Benedek szatmári főispán zászlója alatt vonultak a harcba“, як грамота в замѣт. 2. приведена доказує. Komaromi Nyaláb vér és uradalma, Századok 1894. p. 503.

⁶⁾ Hodinka, Op. cit. Munkács e. m. Tört. p. 25. „Akkor már nagyszámú papjaiknak kellett lenniök, mert Nagy Lajos 1366-ban Krassó és Keve vármegyékhez in-

Русинѡв рока 1418. и подѡбно в Довгѡм одну капліцю деревляну Русинѡв з цинтаром и з кладбищем, як се из грамот архива Лелеского подав проф. Годинка¹⁾. Шаркадь и Довгое причислялися к жупѣ Угочѣ, як се уже из выше сказаных слѣдує. Урядовый спис парохій из р. 1775. споминає парохію в Рокосви р. 1374., в Раковцѣ и М. Копанѣ 1474. а в В. Чингавѣ, Зарѣчѣ и Кумятах 1574.; а в Ардовци и за Тисою на бѡльше селах од непамятных часѡв²⁾, як ниже изчислиме се. Но число их могло быти много бѡльше, бо се пожадає великое число сел, як выше приведено, а другій раз та обставина, що церкви латинского обряда находиме в сѣй порѣ дуже малым числом. Доказы к сему подають папскѣ десятино-списки из XIV. вѣка, где в наших теперѣшних руських околицях изчисляють лиш пару церквей и се дуже спорадично³⁾. Выше изчислилисьме такѣ церкви послѣ твора Комаромія и число в цѣлѡй тогдашнѣй великѡй Угочѣ выносило лиш чотыри церкви и двѣ капліцѣ⁴⁾ майже у серединѣ XIV. вѣка и се зазначити треба, що из них три находилися в свободных королѣвских мѣстах, якѣ без сумнѣву хосновали хоть за якійсь час и греческѣ вѣрники.

tézett azon rendelete, hogy a területükön található óhitű szakadár papokat állítsák Himty Benedek főispán elé...” Се каже о Волохах, но то саме стоить и на нас, бо в документах называются „volahi“, яких румунскѣ писателѣ держать за правдивых предков Румунѡв, но мы уже повторительно видѣли, що тѣ в лахи не были Румыны як теперѣшнѣ, но Р у с и н ы. Годинка, *ibid.* Tört. p. 73—75. p. 80. „a XIV. század eleje óta tűnnek fel Ungban, Beregben, Máramarosban okmányaink „valachus“-ai, a régi gyepű alsó szélén, ahol ma blyáchoknak nevezett ruthének laknak“. Сровн. *ibid.* 203—205. — Biedermann, *Op. cit.* I. 9. зам 1. — II. 1. p. 84. „Die im Westen des Ungarischen Ruthenengebietes hie und da vor Zeiten wahrgenommenen. „Walachen“ waren keine Rumänen, sondern Schafhirten slavischer Nationalität, vornemlich Ruthenen, welche nach ihrem Berufe so genannt wurden. Denn „Wlach“ hiess schon im 11. Jahrhunderte bei den Donau-Slaven so viel als „nomadisirende Hirte“ und die Karpathen Bewohner verbanden frühzeitig mit dem Worte den nämlichen Sinn, so dass selbst der Ausdruck „villae olahales“ als eine die Nationalität ausser Acht lassende Bezeichnung blosser Hirten Ansiedlungen gedeutet werden könnte, wenn nicht villa für sich ein Dorf bedeuten würde und Hirten eo ipso keine Dorfbewohner wären...”

¹⁾ Hodinka, *Op. cit.* Tört. p. 80. jegyz. Гляд. привед. Наук. Зборник Просвѣт. рока 1922. с. 155—6. Из Архива в Лелессу, Actor. 1418. прог. 24. В списках конфискованных маєткѡв Іоанна Долгай.

²⁾ Гляд. ниже: Список парохій р. 1775.

³⁾ Hodinka, *Op. cit.* Tört. p. 80. „... hogyha pápai tizedlajstromokban felsorolt latin szertartásu plébániákon végig tekintünk e területen alig találunk egy-kettőt, mintha csak teljesen lakatlan területekkel volna még dolgunk“. Гл. *Rationes collectorum Pontificiorum in Hungaria* (Monumenta Vaticana. Ser. I. Tom I.).

⁴⁾ Гл. Найдавнішѣ слѣды жупы Угоча, а) пѡд Арпадовичами..., на концѣ стор. 168. Сровн. Komáromy, *Op. cit.* Ugocsa várm. keletk. p. 19—20. 25.

В 15. вѣцѣ епископы мукачевскѣ жадають для себе церковноѣ власти над всѣми греческими вѣрниками аж до самого Марамороша, отже и над жупою Угоча. Доказом сего є грамота кор. Владислава II. из рока 1498.¹⁾, где споминавсѣя, що еп. мукачевскій Іоанн жадає по́дати од всѣх вѣрникѣвъ монастыря грушовского з шкодою тамошнього монастыря и аббата Гелазія, и зато уповномочить жупана мараморошского, чтобы боронив монастырь, если треба, доки сю справу лично вѣн сам (король) не упорядкує. Сей сам кор. Владислав II. р. 1494. д. 14. мая, вѣроятно перебуваючи в Кошицях подтвердив привилей патріархи Конст. Антонія IV., данный р. 1390., якій выше привелисьме²⁾. А знати треба, що в подтверждающѣй клавзурѣ сам король замѣчає, що аббат монастыря должен еппу мукачевскому из того же чина монашеского подати почитанє, митрополиту же ардяльскому повиноватися. Однако епископ Іоанн не лиш жадав почитаня, но и по́дати, що и сам король не заборонив ему в выше сказанѣй грамотѣ р. 1498.

Еп. Тарасович р. 1643. дня 26. юнія в своѣм протестѣ против ново именованого Іоанна Юска, данѣм в Лелесѣ, то изъявляє, що вѣн управляє греческими вѣрниками из десяти жуп, котрых тепер злобно извести усилуєтьсѣя Юско³⁾, а межи сими десять жупами выразно вычислѣясѣя и жупа Угоча (Vgochia). Рока 1659, дня 23. октября кор. Леополд I. выименує Петра Партенія в епископа всѣх священникѣвъ и вѣрникѣвъ Русинѣвъ в жупѣ Берег и у всѣх других находячихсѣя⁴⁾. В самѣй же дипломѣ выименованя не лиш изчислѣются всѣ жупы, но еще и то додаєтьсѣя, що вѣн є епископом и всѣх Русинѣвъ еще и

¹⁾ Гл. Hodinka, Op. cit. Tört. 208. — Грамоту подає Hodinka, op. cit. Okmánytár, p. 9—10., Hintz, Gesch. des Bisthums des gr. nichtun. Glaubensgenoss. in Siebenbürgen. p. 68—69.

²⁾ Hodinka, Op. cit. Tört. p. 208., sqq. 218. „János püspök az apátnak adott, 1494-i oklevél értelmében az ott leirt területen mintegy csak „tiszteletbeli“ püspökségre ítéltelett, ő azonban mint az 1498-i oklevélben látható, ezzel nem törődve tovább is püspökként fungált ott... A püspök ettől nem volt eltiltva, csak a hatóságokat utasította a király, hogy a püspököt ne segítsék követeléseit behajtása körül“. И обширно розбирає сей вопрос. Сровн. ibid. p. 544 — sqq.

³⁾ Гляд. Hodinka Ant. dr. A munkácsi gk. püspökség okmánytára, Ungvar, 1911. p. 149—151. „... Basilius Tarasovich ecclesiarum Graecae religionis in cottibus Beregh, Ungh, Zabolch, Vgöchia, Zatmar, Maramaros, Zemplin, Saros, Szepes et Abaujwar existentium habitantium episcopus...“ Подобно стор. 134—136., где король Фердинанд III. называє еппа Тарасовича епископом мукачевским всѣх греческих вѣрникѣвъ в всѣх жупах Мадярщины и частей к ней принадлежащих и приказує всѣ права его признати и защищати. Гляд. Hodinka, Ibid. Tört. 301.

⁴⁾ Hodinka, Op. cit. Okmt. p. 183—5, „... quocumque nomine vocatis ecclesiis et clero in cottibus Beregh et aliis quibuscumque residentibus Ruthenis...“

в других жупах живучих¹⁾. Межи изчисленими жупами же там уменуться и Угоча. Од сего же часу всѣ слѣдуючѣ епископы мукачевскѣ выименуются сему подобно²⁾. Сяк же и Угоча з другими жупами нараз приняла и унію, т. е. соединеніе з римским апостольским престолом, бо як уже переже видѣлисьме р. 1646. (1652), и р. 1664. кромѣ Марамораша всѣ другѣ жупы, т. е. греческѣ вѣрники, соединились³⁾. Так же слѣдує, що меморіал рока 1652, где священничество епархіѣ мукачевскоѣ, списане по жупах, заявляє римскому апостольскому престолу свое соединеніе, пѣдписали священники и жупы Угочанскоѣ. На жаль жупных списков не маємо, и зато не пѣзнаємо имен священников, но правдоподобно тѣ можуть быти, котрых споминає архіепископ Липпай и каже що 400 их приняло св. унію⁴⁾. Однак так указуєся, що даякій час посему, власне пѣд епископом шизматичким Зейканем, який 1669. р. оставивши Мукачево переселився до Имстичова в Угочу (або Берег) и отти управляв своими вѣрниками и церквами в Мараморошѣ онѣ до смерти своєѣ р. 1686⁵⁾, приключилися к нему и деякѣ части Угочѣ. Но пѣд еп. Де-Камелисом уже Угоча постоянно прираховуєтся к соединеным и лиш Мараморош сам позостав быв в шизмѣ⁶⁾. Сяк же угочанскѣ Русины на певно

1) Ibid. Okmt. p. 186—188. „...signanter vero in cottibus Beregh, Szabolcs, Ugocsa, Szakmár, Zemplén, Ungh, Abaujvár, Sáros, Torna, Szepes et de Gömör, ut eundem Petrum Parthenium pro vero et legitimo Eppo Munkacsiensi cognoscere... signanter vero bajtkonibus seu gr. r. sacerdotibus, omnibus ecclticiis et clericis quocumque nomine ejus modi gr. r. in praedictis cottibus ac aliis ubicumque residentibus Ruthenis... mandamus, ut neminem alium pro vestro legitimo eppo ac praelato recognoscere debitis... 10 Nov. 1659.“

2) Но уже и перед Тарасовичем. Гляд. Hodinka, Op. cit. Tört. p. 228., 242., 355. sqq.

3) Hodinka, Op. cit. Tört. 549—543. „... a makoviczai, homonai és ungvari krajnák papsága 1646-ban letette a hitvallást. Munkács és Marmaros ekkor megmaradtak a szakadárságban. Munkács ugyan egyesült 1664-ben, de addig 1646-tól fogva a szakadárság révén is összetartottak“. Мараморош приняв унію р. 1716. i 1722. Гляд. Найк. Збор. Просвѣты р. 1923. р. 55.

4) Сей меморіал подає Hodinka, Op. cit, Okmtr. p. 163. „... Nos sacerdotes sacri ritus Graeci incltyti et apostolici regni incolae per comitatus in catalogo nominum nostrorum specificatos siti compertum habentes... Ungvarino a. 1652. Ianuarii 15 die. Sanctitatis v. servi humillimi gr. r. sacerdotes. — Alexius Ladomirski mpr. archidiaconus Macovicensis, Steph. Andreae mpr. archidiaconus Scepusiensis, Gregorius Hostoviczki mpr. archidiac. Homonnensis, Stephanus archidiac. Strenansis, Daniel Ivanovich mpr. archidiac. Uzaniensis, Alexius Philipovitz mpr. archidiac. Stropcoviensis“. — Листы архієппа Липпая до папы. Гляд. ibid. p. 157. 160. — Hodinka, Op. cit. Tört. p. 313. „Sajnos ez a jegyzék nincs meg; különben névszerint ismernők az unionális okmány aláíróit“.

5) Hodinka, Op. cit. Tört. p. 549.

6) Се доказують письма еп. Де-Камелисса. Сяк просьба его до короля Лео-

участвовали в tych соборах церковных, якъ еп. Де-Камелис майже дораз по приходъ своѣм держав в епархіѣ своѣй, особенно же котрѣ поддержанѣ были в сусѣдных мѣстах, як Мукачово, Сукмар, Гуменное, Строкѣвъ, Зборѣвъ и проч. И отѣтак на певно перебрали сяк становленѣ законы и приписы, якими пѣднѣлося духовне жите наших Русинѣвъ повсюды.¹⁾ Епископ Де-Камелис за три роки поддержав 12 соборѣвъ и на них давав важнѣ розказы, як се указують закони собора сукмарского, поддержаного в Сукмарѣ р. 1690. 1. мая, якъ майже дословно и цѣломъ обемѣ подае Годинка в переводѣ мадярскѣм²⁾. Кромѣ сего еп. Де-Камелис и лично бѣвъ в Угочи межѣ вѣрниками и посѣтив поодинокѣ парохіѣ, бо як вѣн сам признае, перейшов всю епархію посѣщаючи поодинокѣ парохіѣ од Угочѣ до Спишу³⁾. На жаль не позостали о сих визитах ани жаднѣ протоколы, ани иншакѣ деталнѣйшѣ записки, якъ бы могли освѣтити стан и обставины и жите наших тогдашних парохій, церквей и парохіан⁴⁾.

По еп. Де-Камелису лиш еп. Мих. Ман. Ольшавшскій бѣвъ одним, котрый на волю корол. Маріѣ Терезіѣ посѣтив всю мукачевску епархію и всѣ еѣ парохіѣ, майже без вынятку посмотрив, поддержав так звану „визиту“, и о сѣм записав деталнѣ протоколы. Из жупы Сукмарскоѣ идучи зачинае визиту свою парохією Турц и

полда I. р. 1692., где предложить, що од своих Русинѣвъ в жупѣ Угоча до минувшого рока спокѣйно доставав десятину, но понеже калвинскѣ проповѣдники стали пожадати од Русинѣвъ десятину, просить короля подтвердить епископске право. — Окремо в сѣм листѣ ниже просить защищати епископскѣ права и на Мараморощ. Гляд. Hodinka, Op. cit. Okmt. 345—7. „... Io. Ios. De Camillis eppus Sebastiensis et Mukaczienensis vicarius aptlicus in Hungaria... exponit, qualiter a prima anno sui in Hung. adventus rescuens., quod praedicantes calvinistae incollis Ugocziensi exigebant decimas a quibusdam Ruthenis, procuravit pro se habere et de facto obtinuit favente illo supr. comite totoque i. cottu et decimas a suis Ruthenis-diecesanis pacifice collegit usque ad proxime elapsum annum, Ut autem haec res sit firmior et pro futuris temporibus, rogat v. Mattis approbationem... Praeterea supplicat, humme idem orator v. ss. matti quatenus dignetur non permittere, ut cottus Marmatiae a sua jurisdictione spirituali avellatur...“ Сровн. Hodinka, Tört. Op. cit. 549.

¹⁾ Гляд. Hodinka, Op. cit. Tört. 415—420.

²⁾ Ibid. — Оригинал же латинскій подае Hodinka, Op. cit. Okmt. p. 300—302.

³⁾ Hodinka, Op. cit. Tört. 420, „... az első időben végig járta az egész püspökséget, meglátogatva az egyes parochiákat Ugocsától kezdve a Szepességig...“

⁴⁾ Hodinka, Op. cit. Tört. p. 413. „De Camellis 16 évi (1690—1706) püspöksége idejéből, az első tíz évet, az 1690—1700-ig terjedő működését ismerjük. Az utolsó hat évről alig maradt valamelyes okmányunk, az is éppen élete utolsó évéből való. Az első tíz évről elég számos okleveleünk van, közte néhány Kolonicscsal váltott levele; azonfelül fennmaradtak 1690—1693. Között vezetett naplószerű följegyzései. De mindez kevés arra, hogy csak e tíz évi működését is megismerjük részletesen“.

кѣнчить Велятиною. Сей протокол подаю в слѣдующих из латинского оригинала вѣрно переведеный.

б) Протокол визиты еппа Михаила Мануила Ольшавского в жупѣ Угочѣ р. 1751.

На приказ царицѣ Маріѣ Терезіѣ из року 1750. д. 21. апрѣля епископ Мих. Ман. Ольшавскій посѣтив и нащивив всю епархію мукачевску, розширену по десять комитатах. Року 1751. нащивив и жупу Угочанску. О сѣй визитѣ записаный протокол помѣщаеме туй ниже, переклавши из латинского оригиналу в нашу руську мову¹⁾. Подаеме лиш сей деталный протокол, позаяк загальнѣ замѣтки уже переже поданѣ при додатках жупы Мараморошскоѣ²⁾.

В славнѣй жупѣ Угочанскоѣ:

Парохія **Турц** (Turcz). Один парох Никита Папп, рукоположенный и облеченку одержав на сую парохію од прощѣн. еппа Бизанція. Телек парохіальный около три кобликовъ землѣ, без будинка, з загородичкою. Луг на два возы сѣна. Парох бывае на своѣм телеку. Спосѣбнѣ к сповѣди: 447, всѣ исповѣдалися. Газдѣв: 106, каждый должен одно вѣко мелаю, що многѣ не хотѣли дати пароху. Матрики не має. Священу воду хоронить в склѣ³⁾. Баба є присяжена. Никто не умер без тайн. Никого не повѣнчав без тройных оголосок и потребноѣ науки, власне, що треба знати спасенія ради и приказа. Церков не має жадноѣ проповѣдноѣ книги. Парох має Євангеліє толковане. Іоани Попп з дѣвицею Калиною, дочкою Симеона Беркеш, потайком викраденою через запертого Поппа, у архи-пресвитера Биксадского повѣнчався. Парох одповѣдує своєму уряду, як приходить пароху. Дяк жадного церковного телека з принадлежностями не має, як и жадноѣ платнѣ не має. Церковник не був до теперъ свободный, як не было ани звонѣня на: Богородице Дѣво! Суть, якѣ од многих лѣт ани до церкви, ани к сповѣди не ходили. Один стався одступником.

Церков деревляна шинглами покрита, з малою вежою, добра, благословена од епископа Бизанція, з образами посередньо заосмотрена. Антиминс од Бизанція. Киборія деревляна, з покрывалом. Евхаристія чисто хорониться. Чаша циняна з принадлежащими. Воз-

¹⁾ Епархіальн. Архив в Ужгородѣ. Visitae Canon. 21.

²⁾ Додатки к исторіи Русинѣв и руськихъ церквей в Мараморошѣ, выпечатанѣ в „Наук. Збѣрнику“ Просвѣты р. 1922. стор. 165—171

³⁾ Вѣроятно из недостатку иншоѣ судины. (Зам. писат.).

дух и покровцѣ шовковѣ. Илитіон, лентіон, обрусy и жертвенник чисто держаться. Два свѣчники деревлянѣ, один скляняный. Фелоны два, один червоный из остриженоѣ¹⁾, села; другій чорный подобно из остриженоѣ, пароха, з епитрахилями. Книги церковнѣ кромѣ Евангелія пароха всѣ суть церковнѣ. Посвячена св. еппу и Исповѣднику Николаю. Цинтарь паланком загороджений, звонь два, теперѣ благословенѣ. Перед трема годами цинтарь оскверненный був пролитем крови из пораненія, и один тогды убитый чоловѣк внѣ циндаря, цинтарь примиреный мѣстным парохом и архи-діаконом.

Парохія: **Великій Гірц** (Nagy Gircz). Ся парохія од 9 лѣт по смерти пароха не має пароха. Администрує ю Турчанскій. Телек парохіальный є свободный з землями на шѣсть кобликов. Луг на два возы сѣна. Способнѣ к сповѣди 121, всѣ исповѣдалися. Газдов є 33, нич не платять, кромѣ що один день роботу робили. Явных грѣшников нѣт. Дяк ниякій, но телек и бываня было бы для него. Баба присяжена не є. Проповѣдна книга не є. Звонено не было.

Церков: деревляна, стара, шинглами покрита, благословена не знати од кого. Образами малыми заосмотрена. Антиминс од Бизанція. Евхаристія хорониться в деревлянѣй коробцѣ. Чашѣ жадноѣ не є, ани принадлежащих, ани воздуха, ани покровцѣв, ани фелона, ани епитрахиля, ани стихаря. Обрусy из товщого полотна еще чистѣ, свѣчники ниякѣ. Книги потрѣбнѣ церков всѣ має. Посвячена св. Архангелу Михаилу. Звѣн один...²⁾ Цинтарь паланком загороженный.

Парохія: **Батарч** (Batarcs). Сю парохію од 14. рокѣв, не маючи пароха, администрує архи-діакон Турчанскій Никита Попп. На сю парохію Яков Попп посвященный сего року на діаконство теперѣшним преосв. паном еппом. Телек парохіальный є з принадлежащими землями в двох частях, кожда вмѣстити годна 5 кобликов. Луги же на три возы сѣна. Способнѣ к сповѣди: 244, всѣ исповѣдалися. Газдов є: 77, каждый дає пароху одно вѣко пшеницѣ рѣчно. Явных грѣшников нѣт. Церков жадноѣ проповѣдноѣ книги не має. Крестительницѣ не є, ани бабы присяженоѣ. Матрика не є. Дяк на телеку и в хижѣ парохіальнѣй, нич єму не платилося. Звонарь не свободный, ани не звонилося до теперѣ рано и вечером.

Церков: деревляна з вежою, шинглами покрита, одповѣдна. Мѣсцевыми образами доста украшена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Евхаристія в судинѣ попсована, нечисто хорониться. Чаша з принадлежащими циняна, кромѣ ложички восковоѣ.

¹⁾ Доповни: матеріѣ. (Зам. писат.).

²⁾ Хибить в рукописѣ. (Зам. писат.).

Илитіон и лентіон має, обрусы, стихарѣ два, жертвенник доста чистѣ. Фелон з епитрахилем вовнянѣ, червенѣ. Свѣчник ниякій...¹⁾ Звѣн один, теперѣ благословеный. Посвячена Успенію преч. Дѣвы Маріѣ. Доходки ниякѣ. Цинтарѣ не є загородженный.

Парохія: **Комлуш** (Komlós) Сю парохію засобляє по смерти Петра Попп од 9 рокѣв Даніил Киш, бываючий в Великій Тарнѣ, посвяченный в Мармаціи од еппа Стойки, облеченку має на сю парохію од архи-діакона севлюшского Георгія Росій. Телек парохіальный, выданный бароном Гавріилом Перейніем, без жадных принадлежачих. Спосѣбнѣ к сповѣди: 84, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є: 42, зовсѣм нич не платять ани пароху, ани дякови, бо дуже рѣдко ходить, прецѣнѣ если бы частѣйше ходив, приобѣцяли єму один день работы. Явнѣ грѣшники не суть. Против пароха нич не мають, кромѣ того, що найрѣдше, власне ани раз не служить им. Проповѣдник церкви ниякій, Никто без св. Тайн не умер. В хижах крестив, коли зимно. Бабы не мають присяженоѣ, ани крестительницѣ, ани матрики. Дяк быває на парохіальном телеку, доходкѣв же не має нияких, як выше сказано. Церковник не свободный, звонѣня до теперѣ не было, бо жупа освободити єго не хоче²⁾, и не приобѣцяє.

Церков: деревляна, соломою крыта, посередньо добра, без вежѣ, благословена не знати ким. Маленькими образами заостмотрена. Антиминс Бизанція. Евхаристія не хорониться. Чаша з принадлежащими циняна, кромѣ дискаса деревляного. Илитіона и лентіона нѣт. Обрусы из товщого полотна. Жертвенник не чистый. Свѣчники два деревлянѣ. Фелон из картона, червеный без стихаря, епитрахилѣ из вовны. Воздух и покровцѣ из нечистого полотна. Книги церковнѣ всѣ, кромѣ Апостола и Тріоди постноѣ. Замок деревляный. Звѣн один теперѣ благословеный. Посвячена св. Михаилу Архангелу. Цинтарѣ паланком загородженный.

Парохія: **Сароз-Поток** (Száráz-Patak). Се село заосмотряв по смерти Иліѣ Урсія од 14 рокѣв Стефан Киш, дѣйственный парох мѣста Великоѣ Тарны. Телек парохіальный є з принадлежащими землями, в одной части три кобликова. Луг один, три возы сѣна приносячий. Спосѣбнѣ к сповѣди 40, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є: 13, з желяром, кромѣ один день работы нич дають. Явнѣ грѣшники не суть. Никто без св. Тайн не умер. Против пароха нич не має, кромѣ того, що на Великдень туй не служив св. Службы. Церков не має проповѣдника³⁾. Матрики не має. Бабы присяженоѣ нѣт, ани

¹⁾ Нечитко. Вѣроятно: одповѣдный. (Зам. писат.).

²⁾ Од панцины. (Зам. писат.).

³⁾ Дополни: книги. (Зам. писат.).

крестительницѣ. Дяк буває на парохіальнѣм ґрунтѣ и єму зовсѣм нич не платять парохіане. Звонарь не є свободный, до теперь не было звонено на Богородице Дѣво.

Церков: деревляна, соломою крыта, одповѣдна велика, не знати од кого благословена. Антиминс Бизанція. Евхаристія не хорониться. Чаша з диском из скла, звѣзда з ложницею цинянь. Илитіон и лентіон ниякий. Обрусы из товщого полотна. Жертвеник нечистый и маленькій. Свѣчник один, деревляной. Фелон из бѣлого полотна. Стихарь дуже подертый, один епитрахиль из похоснованого картоня. Книг церковных кромѣ Евангелія, Апостола, Октоиха и малого Службеника нѣт. Воздух и покровцѣ из полотна дуже нечистого. Замок деревляной. Звѣн один теперь благословеный. Доходки ниякѣ. Св. Михаил Архангелу¹). Цинтарь паланком загорожденый. Не оскверненый.

Парохія: **Бочков** (Boskó). И се село засобляє Даниил Киш, який то каже, що на се село и на друге Комлош заведений був архи-діаконом Георгієм Россій, но не хоче мешкати (бывати) ани в однѣм, ани в другѣм селѣ, ани поселитися туды, но буває в Тарнѣ на своѣм ґрунтѣ з двома сынами священниками. Телек парохіальный був выдѣлений фамилією Перейнѣ, но потѣм взятый назад. Спосѣбнѣ к сповѣди 41, парох каже, що всѣ исповѣдалися, но вѣн не знав однак сказати числа их, и селяне уповѣли. Газдѣв є: 13, кромѣ одного дня работы нич не дають пароху. Явных грѣшникѣв нѣт. Не є ани проповѣдника²) церковного, ани матрики, ани крестительницѣ, ани бабы присяженоѣ. Церков не має ґрунту и из ласки села на улицѣ є збудована, нич вѣй не дають. Звонарь не свободный, и не потреба, звонено не было.

Церков: деревляна, соломою крыта, затишна, благословена архи-діаконом Никитою Попп. Антиминс св. од Де-Камелиса. Илитіон и лентіон ниякий. Евхаристія не хорониться. Обрусы из грубого полотна. Чаша з принадлежащими циняня. Свѣчники два деревлянѣ. Фелон и епитрахиль из картоня, стихарь из чистого полотна. Воздух и покровцѣ из картоня, спотребленѣ. Книги церковнѣ: Октоих, Апостол, Тріодь, писане Евангеліе, Требник дяка, другѣ ниякѣ. Звѣн один теперь благословеный. Посвящена св. Михаилу Анхангелу. Цинтарь загорожденый.

Парохія: **Тарна** (Tarna). Парох один Стефан Киш, рукоположенный од бл. п. еппа Бизанція, заведений в парохію Мала-Тарна,

¹) Доповни: посвящена (Зам. писат.).

²) Розумѣй: книгу (Зам. писат.).

на сію не має обличенки од нікого. Другій Іоанн Киш, брат выше помянутого, рукоположений в Молдавіи од еппа Варлаама з писаним свѣдѣтельством, где печать горѣ на краю є положена, голова спущена долу и хибить, сумнѣвається, ци она владычня. Третій Даниил Киш, отець сих, посвяченый в Марамаціи од еппа Стойки, поставлений администратором предреченых парохій Бочков, Комловш дочасно од превел. п. архи-діакона Георгія Росій. В сѣй матери способнѣ к сповѣди суть около 120, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 35, кромѣ работы одного дня нич не даютъ. Явнѣ грѣшники не суть. Церков не має проповѣдника кромѣ толкованого Евангелія. Матрики нѣтъ, ани крестительницѣ и бабы присяженоѣ. Никто без тайн не умер. Против парохѣв громада нич не заявила, хотѣ другѣ их держать за преступникѣв а головно архи-діакон. Телек для дяка ниякій. Дяковство провадить Іоанн Киш выше помянутый пресвитер, котрому до теперь нич не платили. Звонарь не є назначеный, подобно не было звонѣня на Богородице Дѣво.

Церков: деревляна, соломою крыта, з вежою, шинглами покрытою, в слабѣм станѣ. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться чисто в деревлянѣй коробцѣ. Илитіон и лентіон є. Чаша циняна з принадлежачими. Свѣчники 4 деревлянѣ. Воздух и покровцѣ из картона. Фелоны два. из картона з епитрахилими. Стихарѣ два, чистѣ. Книги церковнѣ всѣ церкви. Замок деревляной. Звоны два. Посвячена св. Параскевѣ мученицѣ. Доходкѣв нияких не має. Цинтарь паланком загороджений.

Парохія: **Мала-Тарна** (Kis-Tarna). Се село засобляє Стефан Киш, парох мѣста Велика-Тарна. Телек парохіальный з принадлежачими ниякій. Способнѣ к сповѣди 55, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 16, каждый одно вѣко мелаю и один день работы подає. Явный грѣшник никто не открытый. Крестительницѣ не є, ани бабы присяженоѣ. Дяк на власнѣм грунтѣ мешкає, из доходкѣв пароха достає третину. Звонаря не є, звонѣня¹⁾. Н. В.²⁾ В давнѣм парохійнѣм телеку бывають сыны пресвитеря названого Попик, теперь пѣдданѣ барона Емерика Перейнія, перед тым Гавріила.

Церков: деревляна, соломою покрыта, в слабѣм состоянью. Малыми образами заосмотрена. Антиминс Бизанція. Евхаристія держиться в деревлянѣй коробцѣ. Чаша скажена, циняна. Дискос, ложичка, звѣзда цинянѣ. Воздуха и покровцѣв нѣтъ. Илитіон и лентіон бридкѣ. Обрус один. Жертвенник не доста чистый. Свѣчники два

¹⁾ Доповни: не было. (Зам. пис.).

²⁾ Н. В. Добрѣ позначи, т. є. замѣтка. (Зам. пѣдат.).

деревлянь. Фелон з епитрах. подертъ. Стихарь бѣдный из товщого полотна. Замок деревяный. Звѣн один, теперь поблагословеный. Доходки ниякъ. Посвячена св. Димитрію. Цинтарь паланком огороженный.

Парохія: **Новесело** (Ujfalú). Парох один, вдовецъ Θεодор Свѣтлик, посвяченый од бл. п. Бизанція, облеченку достав од бл. п. еппа Симеона Ольшавского. Телек парохіальный выдѣленный селянами перед 100¹⁾, як коли заосновалося сего, котрый и хосновали парохіи предки, пресвитер Андрей Свитяк, свободно; сей в час переслѣдованя разбѣйникѣвъ, щобы обороненый був од панѣвъ жупанских, пообѣцяв²⁾ Франциску Перейнію, а по смерти сего сыну Гавріилу Перейнію. Тот сам пресвитер потому не хотѣвъ исповнити становлене и зато прогнали его, якій, щобы мог позостати на тѣм телеку, пану барону Сигисмунду Перейнію, сыну Гавріила (як се из договорных писем лѣпше видно) зложив з контрактом 30 флор. вонаш. Парох теперь бывае на телеку купленѣм власными грѣшми. Спосѣбнѣ к сповѣди 55, всѣ исповѣдалися. Газдѣвъ є 16, каждый подае одно вѣко мелаю и один день работы. Явнѣ грѣшники ниякъ не суть. Против пароха громада нич не має, катикизує и учитъ. 1) Георгій Товт 2) Іоанн Свѣтлик, 3) Василій Черевко рѣдко ходять до церкви. Евангеліє толковане має церков. Матрика є крещеных. Крестительницѣ нѣтъ, ани бабы присяженоѣ не є. Никто без тайн не умер. Дяк мешкає на грунтѣ вышше сказанѣм, як сын Андрея Свѣтляка, котрому до теперь нич не платили. Звонарь не свободный. Звонѣня на Богородице Дѣво не было.

Церков: деревяна, шинглами крыта з вежою, в добрѣм станѣ. Образами всѣми красными заосмотрена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Киборія деревяна. Евхаристія доста чисто держиться. Чаша з принадлежащими циняна. Илитіон и лентіон є. Обрусы, стихарь и жертвенник чистѣ. Фелон з вовняным епитрах. червеный и бѣлый. Воздух, покровцѣ из подобноѣ матеріѣ, як фелон. Цинтарь паланком огороженный. Посвячена Успенію Преч. Дѣвы Маріѣ. Книги церковнѣ всѣ. Свѣчники два деревянѣ.

Парохія: **Веряця** (Verécze). Парох один, Іоанн Максимович посвященный од еппа Ородского; принятый и выименованный од в Бозѣ усопш. еппа Блажовского. Телека парохіального з принадлежащими не має. Хата же, где быває, є бѣднѣйша и збудована громадою на улицѣ. Землѣ и луги своими грѣшми купив, купив же од селян

¹⁾ Доповни: роками. (Зам. писат.)

²⁾ Доповни: отдати панщину. (Зам. писат.)

и десятину платить панам землевладѣльцям. Спосѣбнѣ к сповѣди: 90, всѣ исповѣдались, кромѣ двохъ газдѣв: Оомы Боднар, Павла Ленъор. Газдѣв є 31. Каждый одно вѣко мелаю и пѣв дня работы дає. Лаючѣ суть из бѣльшой части туй пѣдданѣ фамилиѣ Перейнѣйскоѣ, Гавріила, Антонія и прочих из сеѣ фамилиѣ. Церков не має проповѣдника¹⁾, парох має так званый Ключ. Матрику має, крестительницѣ не має. Никто без тайн не умер. Баба не є присяжена. Вѣроодступник никто. Парохіяне не люблять ходити до церкви. Дяк мешкає на улицѣ в своѣй хижѣ, яку своими выдатками збудовав, нич ему не платять. Церковник не свободный, звонѣня не было.

Церков: деревляна, шинглами крыта з вежою, в добромъ станѣ²⁾. Образами доста красными заосмотрена, кромѣ великого олтаря, од архи-діакона Григорія Копянскаго³⁾. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться в малѣй вежочцѣ из дерева зробленѣй. Чаша з дискомъ цинянѣ, позолоченѣ. Ложичка и звѣзда подѣбно цинянѣ. Воздух шовковый, покровцѣ вовнянѣ. Илитіон и лентіон из полотна доста красного. Свѣчники 5 деревлянѣ. Обрусы, жертвенник и стихарь чисто найденѣ. Фелоны два, один из картона з епитрахилем, другій подѣбно из картона з епитрах. пѣвшовковымъ. Замок деревляной. Звоны теперѣ благословенѣ. Доходкѣв нияких не має. Посвячена Рождеству Пр. Д. Маріѣ. Кладбище слабо огорожено.

Парохія: **Черна** (Cserna). Се село администрує парох Новосѣльскій, где пресвитер Іоанн Горзов є в Молдавіи од Варлаама почину діаконата посвяченый⁴⁾, котрый має свѣдѣтельство, як сам говорить. Телека з принадлежащими своими не є. Спосѣбнѣ к сповѣди 80, не знати ци всѣ исповѣдались. Газдѣв є 16, дають по вѣку мелаю и один день работы роблять. Явныхъ грѣшникѣв нѣт. Против администратора нич не мають. Баба присяжена є. Крестительницѣ нѣт. Апостата⁵⁾. Дяк подѣбно не має жадного телека, нич ему не платять. Церковник не є свободный, звонѣня не было. Село Сигисмунда Перейнія.

Церков: деревляна, шинглами крыта, з вежою. Мѣстными образами доста красно заосмотрена, благословена не знати од кого, в станѣ выгодномъ. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться в деревлянѣй коробцѣ доста чисто. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из матеріѣ вовняноѣ. Илитіон и лентіон из красного

¹⁾ Доповни: книгу. (Зам. писат.).

²⁾ Не зазначена якѣсть, ци добра ци нѣт. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни: благословена. (Зам. писат.).

⁴⁾ Рукопись дуже густа и не ясна.

⁵⁾ Доповни вѣроятно: не є. (Зам. писат.).

полотна. Обрусы, стихарь и жертвеник доста чистѣ. Фелон з епитрахилем из червеного полотна. Замок деревяный. Свѣчники два, один из глины¹⁾, другій деревяный. Звоны два, теперь благословенѣ. Доходкѣв нияких не мае. Посвячена св. Михаилу Архангелу. Цинтарь паланком загородженный. Книги церковнѣ всѣ.

Парохія: **Крива** (Kriva). Се село засобляє парох Новосѣльскій од тогды, як одышов Іоанн Чордаш у Кикинь²⁾. Телек з хижою свободный, з принадлежащими землями два коблики вмѣстачими, где мелай сѣется. Луги около 2 возы сѣна приносячѣ. Способнѣ к сповѣди 18, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 7, по вѣку жита и оден день работы подають. Явнѣ грѣшники не суть. Против администратора нич не мають. Крестительница не є, ани баба присяжена. Дяка не мають назначеного, но хижу для дяка мають на церковномъ грунтѣ збудовану. Церковника не є, анѣ звонѣня.

Церков: деревяна, соломою покрыта. Маленькими образками заосмотрена, в добромъ станѣ, перед 30 роками будована. Благословена од архи-діакона Копяньского. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться в деревяной коробцѣ. Чашѣ нѣт. Дискос из звѣздоу цинянѣ. Илтион и лентіон из синястого полотна. Воздух и покровцѣ из матеріѣ не знати якоѣ. Фелон з епитрахилем из картона. Стихарь, обрусы и жертвеник не зовсѣм чистѣ. Замок деревяный. Звѣн один, кажутъ, що благословеный в Мукачовѣ од Бизанція. Церковнѣ книги всѣ³⁾. Посвячена св. Николаю еппу. Цинтарь паланком огороженный.

Парохія: **Киральгаза** (Királyhaza). Парох один Іоанн Слюсар, посвященный в Польщѣ од митрополита Шептицкого⁴⁾, принятый и облеченкою обдареный од теперѣшнього преосв. Михаила Мануила Ольшавского, еппа мукачевского. Телек парохіальный свободный з маленькою загородою, без принадлежащихъ земель и лугѣв, од землевладѣлця Емерика Перейнія. Способнѣ к сповѣди 112, всѣ исповѣдалися, кромѣ одного слуги высокородн Панѣ Маріѣ Перейній, котрый и до церкви нигда не ходить. Газдѣв є 30, по вѣку мелаю дають, а кромѣ сего оден день работы. Церков не мае проповѣдника⁵⁾, ани парох. Против пароха громада нич не мае. Явнѣ грѣшники другѣ не суть, як богохульники. Матрику мае. Крестительница не є. Баба присяжена. Никто без тайн не умер. Вѣроодступника нѣт.

¹⁾ Не читко є писано. (Зам. писат.).

²⁾ Кекенюшь. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни вѣроятно: суть. (Зам. писат.).

⁴⁾ Вѣроятно митрополит Аѳаназій Шептицкій (1715—1746). Но може митроп. Лев Шептицкій (1749—1779). Оба были епископы львовскѣ.

⁵⁾ Розумѣй: Книгу. (Зам. писат.).

Парохіальну хижу громада поставила. Дяк з хислою має телек без принадлежащих, котрому дають третину вѣка. Церковник не є свободный, звонѣня не было.

Церков: деревляна, соломою покрыта, в посереднѣм станѣ. Малыми образами украшена, благословена не знати од кого. Евхаристія хорониться в чашѣ скляннѣй. Антиминс Бизанція. Илитіон и лентіон из посереднього полотна. Чаша з диском циняня, позолочена. Звѣзда и ложечка циняня. Воздух и покровцѣ из картона. Фелон и епитрахиль вовняня, червень. Свѣчники два деревляня. Стихарь, обрусы и жертвеник не одповѣдно составленѣ и зарядженѣ. Книги церковня всѣ, кромѣ Тріодіона. Замок деревляный. Звѣн один, благословенный од еппа Бизанція. Доходкѣв нияких не має. Цинтарь слабо загородженный.

Парохія: **Текигаза** (Tekihaza). Парох один Михаил Остапп, посвященный од еппа Досиѣея, принятый и облеченку достав од тепѣрѣшнього преосв. пана еппа мукачевского. Телек парохіальный має купленный громадою, без жадных принадлежащих. Спосѣбнѣ к сповѣди 89, всѣ исповѣдались, кромѣ одного газды Іоанна Гырнешій. Газдѣв є 24. Одно вѣко мелаю и пѣв дня работы подають. Явных грѣшникѣв нѣт. Церков не має проповѣдника¹⁾, парох же має толкованого Евангелія. Матрика є, но лиш крещеных. Крестительницѣ нѣт, ани баба присяжена. Вѣроодступники не суть. Дяк не має телека, кромѣ мѣста, власне часть телека парохіального, где хижу поставив власными выдатками. Дякови приобѣцають пѣв вѣка, но не дають. Церковник не є назначенный, звонѣня не было на Богородице Дѣво. Против пароха громада нич не має.

Церков: деревляна, соломою крыта, в станѣ не выгнѣм. Образами, кромѣ великого олтаря, якось знаряджена, благословена од архи-пресвитера Салитрея из Велятины. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться нечистотно, в деревлянѣй коробцѣ. Чаша з диском, звѣздою и ложичкою циняня. Воздух и покровцѣ из картона. Илитіон и лентіон из посереднього полотна. Стихарь, обрусы и жертвеник зноснѣ. Фелон и епитрахиль, крест и середина их червена, из вовняноѣ матеріѣ. Свѣчники два деревляня. Замок деревляный. Звѣн один тепѣрь благословенный. Книги церковня: Евангеліе, Литургикон, Шестодник, Тріодь постна, Полустав; пароха: Минея, Апостол, Требник, Псалтирь. Доходкѣв нияких не має. Посвячена св. Михаилу Архангелу. Цинтарь паланком огороженный.

Парохія: **Гудя** иншак **Гевдѣгаза** (Gugya, Gödiháza). Се село засобляє парох высше названный. Туї є один второбрачный

¹⁾ Розумѣй: Книгу. (Зам. писат.).

Маеѣй Гриньо, рукоположенный в Молдавіи. Телек парохіальный свободный є без хижѣ, из котрого доходки достає второбрачный Гидин, як дяк мѣсцевый. Половину сего телека сусѣд калвиниста Іоанн все дальше и дальше залѣзши, заняв и дѣйстно має. Спосѣбнѣ к сповѣди 32, всѣ исповѣдалися. Газдѣв 8, платять вѣко мелаю и роблять один день работы. Явнѣ грѣшники не суть. Баба не є присяжена. Дяк мешкає на власнѣм грунтѣ, якому пѣв вѣка мелаю¹⁾. Звонаря нѣт, звонѣня не было. Вѣроодступники сталися двое: Петро и Александер Углярь, вже посповѣдавшись и причащавшись, дале: Іоанн Данило, жона Франциска Гедиш, яка уже один раз навернулася на наш живот, а теперь знов одступила.

Церковь: сѣломою крыта, в станѣ бѣднѣм и не выгоднѣм. Старыми образами знаряджена, не знати од кого благословена. Антиминс Бизанція, впрочѣм всѣми принадлежащими книгами и знарядями, кромѣ книг обрядовых деяких писаных и одного звона не благословенного, найбѣднѣйше заосмотрена. Доходки ниякѣ. Кладбище паланком огорожено.

Парохія: **Малый-Гірц** (Kis-Gircz). Парох один Яков Попп, посвященный и выименованный од в Бозѣ упок. еппа Бизанція. Парохіальный телек свободный, выдѣленный од фамиліѣ Перейнѣй з принадлежащими землями около 6 кобликовѣ вмѣстячими. Луки жадноѣ не має. Спосѣбнѣ к сповѣди 161, всѣ исповѣдалися кромѣ 6, в єдно з дѣтьми суть 300. Газдѣв є 60. Каждый платить пароху одно вѣко жита. Церков має проповѣдника: Евангеліє толкованое. Парох жадного не має. Против пароха громада нич не має. Матрики не має, анѣ крестительницѣ. Баба присяжена. Младенцѣв новокрещеных причащає. Теодор Молнар и Георгій Селемен не ходять до церкви. Дяк не має анѣ грунта, анѣ хижѣ од громады, но власными выдатками приобрѣв, и парох на грунтѣ церковнѣм поставив собѣ хижу своими выдатками. Церковник свободный, сын пароха. Один подаровав одну корову якомусь бѣдному чоловіку, про що узнавши жупан, взяв ю собѣ.

Церков: деревляна, шинглами крыта, в добрѣм станѣ, благословена од архи-діакона Николая Поппа. Образами заосмотрена выгодно. Антиминс Бизанція. Евхаристія чисто сохранено найдена. Чаша з диском цинянѣ. Звѣзда и ложия мѣдянѣ. Воздух и покровцѣ новѣ, шовковѣ. Илитіон, лентіон, обрусы, жертвенник, стихар чисто держаться. Фелон из картона з епитрахилем. Свѣчники два цинянѣ. Книги обрядовѣ²⁾: Евангеліє, Трефолой, Тріодь, двѣ, Октоих, Псал-

¹⁾ Доповни: дають. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

тирь, Служебник и Требник. Замок деревляный. Звоны два, не знати од кого благословенѣ. Посвячена св. Параскевѣ. Кладбище жердиною загорожено.

Парохія: **Бекеня** (Bekennya). Парох один Павел Мондич, посвященный и облеченку достав на сю парохію од теперѣшнього преосв. госп. еппа Михаила Мануила Ольшавского. Телек парохіальный, або мѣсто, где бывае, з двориком и маленькою загородою має од пана землевладѣлця видѣленѣ. Пароху каждый газда одно вѣко жита и один день работы подае. Филіал є к сей парохіи: **Фаркашфалва**. Спосѣбнѣ к сповѣди 22, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 7. Платять одно вѣко жита. **Петерфалва**, где спосѣбнѣ к сповѣди 20, всѣ исповѣдалися. Газдѣв 7, подѣбно отдають, як пережнѣ. **Кивадар**¹⁾, где спосѣбнѣ к сповѣди 18, всѣ исповѣдалися, платять як пережнѣ. Одна особа, оставивши мужа на **Верховинѣ** в **Верецках**, туй служить у дворѣ **Байя**. Є один паниця, и позад напѣй оставляє богослуженє, и через рѣк не ходить до церкви, **Іоанн Калмак**. Парох своѣ повинности выповняе прилѣжно. Нѣт крестительницѣ, анѣ матрики. Сеѣ зимы один вѣроодступник стався, из руснака став кальвинистом, в **Ковчѣ** повѣнчанный з кальвинкою, **Іоанн**, слуга пана **Мервай**. Деякѣ оскверняютъ свята. **Стефан Бірош** од трех рокѣв анѣ не сповѣдався, анѣ до церкви не ходить. Церковник є свободный. Дяк на телеку церковнѣм бывае свободно, но без принадлежащих²⁾. Платять ему пѣв вѣка жита.

Церков: деревляна, соломою крыта, в слабѣм положеню. Образами бѣдно заосмотрена, благословена од **Іоанна** архи-діакона **Копанского**. Антиминс **Бизанція**. Евхаристія хорониться чисто в деревлянѣй коробцѣ. Чаша циняна з принадлежащими. Воздух и покровцѣ из вовнянѣ матеріѣ. Илитіон, лентіон, обрусы, стихарь, жертвенник чисто держаться. Фелон з епитрахилем из картона. Свѣчники два цинянѣ. Книги церковнѣ всѣ³⁾. Посвячена св. **Михаилу Архангелу**. Доходкѣв нияких не має. Замок деревляный. Звоны два, не знати од кого благословенѣ. Кладбище жердиною загороджено.

Парохія: **Гетеня** (Heteny). Се село не має дѣйстнаго пароха. Засобляє **Чаповскій**. Церковный телек для пароха є свободный, видѣленный од п. **Сентай** з ораницями в двох частях, кожда вмѣститъ два возы, и з луками на один вѣз сѣна. Спосѣбнѣ к сповѣди 45, всѣ исповѣдалися, кромѣ одного **Теодора Олаг**. Газдѣв є 17, кож-

¹⁾ Читай: Тивадар = Тивадарфалва. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: ораницѣ. (Зам. писат.).

³⁾ Розумѣй: має. (Зам. писат.).

дый платить пароху по вѣку мелаю и один день работы. Явных грѣшникѡв не є нияких. Крестительницѣ, анѣ проповѣдника ¹⁾ жадного нема. Баба є присяжена. Дяк мешкає на грунтѣ шѣсть флор ²⁾. Церков на заставленѡм ³⁾ без ораницѣ и лук, кромѣ того, що она на мелай выкорѣньовала. Хижа парохіальна розпадаєся. Дяк же поставив сам собѣ; платиться пѡв вѣка жита. Звонаря не є. Прев. п. Росій межи двоима особами ⁴⁾, не знати за що и муж уже уженився з другою и живе з нею.

Церков: деревляна, в бѣднѡм станѣ, соломною крыта, потребує нового покритя, бо дождь многораз на олтарь протѣкає и обрусы, и илитіон помочить; благословена од теперѣшнього еппа, як викарія генерального. Образами бѣдно заосмотрена. Антиминс Блажовского. Евхаристія хорониться єще якомь чисто в деревлянѡй коробцѣ. Чаша циняна з принадлежащими. Воздух и покровцѣ из червеного полотна. Илитіон, лентіон, оскверненѣ з обрусами. Стихарь, фелон з епитрахилем из картона. Свѣчники два цинянѣ. Книги церковнѣ ⁵⁾ всѣ, кромѣ Апостола. Посвящена св. Михаилу Архангелу. Доходкѡв нияких не має. Замок деревляний. Кладбище жердиною загороджено. Звѡн один не знати од кого благословеный.

Парохія: Чєпа (Csep). Парох один Андрей Микитович, посвященный од еппа Досоєея, принятый од Бизанція, и на сию парохію облеченку достав од теперѣшнього преосв. г. еппа мукачевского. Телек має свободный од пан. землевладѣльцѣв Золтана Фогарашій и Сигизмунда Перейній видѣлений, ораницѣ має на два коблики в єднѡй части и луку заставлену на 9 маріашѡв, около два возы сѣна приносячу. Способнѣ к сповѣди 62, всѣ исповѣдолися. Газдѡв є 27. Каждый платить одно вѣко мелаю и пѡв дня работы, пред тым робили за весь день. Филіал має Чома, где способнѣ к сповѣди 10, всѣ исповѣдалися. Газдѡв є 5, платять як другѣ, кромѣ работы. Церков не має жадных проповѣдникѡв ⁶⁾. Матрика є. Баба не є присяжена; анѣ крестительниця. Дяк быває на церковнѡм, свободнѡм ⁷⁾ з загородою, но без ораницѣ и лук. Церковник не є свободный. Дякови платять пѡв вѣка жита. Туй пресбитер побив дячиху и поламав скла в пянствѣ и лаяв душу.

¹⁾ Доповни: книги. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: панцины, або таксы має платити. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни: телеку (грунтѣ). (Зам. писат.).

⁴⁾ Доповни: розвод здѣлав. (Зам. писат.).

⁵⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

⁶⁾ Розумѣй: книг. (Зам. писат.).

⁷⁾ Доповни: грунтѣ (телеку). (Зам. писат.).

Церков: деревляна, в бѣднѣм станѣ, наскоро розпаде, соломою крыта. Друга ставиться, доста выгѣдна, яка лиш даху єще не має. Образы ледвы суть 3 в старѣй. Антиминс Бизанція. Евхаристія нечисто в деревлянѣм сосудѣ хоронена найдена. Чаша циняна з принадлежачими. Воздух и покровцѣ из бавовны червеноѣ тканѣ. Илїтїон чистый. Стихарь грубый. Обрусы и жертвенник потребовали бы чистоты, фелон з епитрахилем из картона. Свѣчник один деревляной. Книги церковнѣ¹⁾, Октоих, Служебник и Часослов печатанѣ, другѣ же писанѣ. Трїоди двѣ и Трефологїон потребнѣ. Посвячена Благовѣщеню Пр. Д. Марїѣ. Доходки ниякѣ. Кладбище жердиною загороджено. Звѣн один, од никого не благословеный.

Парохїя: Чорный-Ардов (Fekete-Ardó). Парох один Іоанн Исаак, посвяченый и облеченку достав на сю парохїю од усопш. еппа Бизанція. Телек купила громада на церков за 16 флор. вонаш, од высокородн. пана Стефана Перейнього, без принадлежащих ораницѣ и лук. Способнѣ к сповѣди около 60, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 20. Каждый газда платить одно вѣко пшеницѣ и одно мелаю и пѣв дня работы. Василїя Канюха лишила жена его, и вѣн глядає ю. Яков Кондаш має жену у Севлюши, и сам служить туй, не знати позад яку причину. Хульники и другѣ преслѣдуются пан. землевладѣльцями, головно Сигисмундом. Против пароха нич не поносовали. Богослуженя лиш тогды оставиться, если не є просфоры. Матрика є. Крестительницѣ нѣт. Баба присяжена є. Дяк быває на телеку панскѣм. Хижу парохїальну громада поставила. Церковник не є свободный.

Церков: деревляна, шинглами покрыта з вежою. Образами посередно заосмотрена, в выгѣднѣм станѣ, не знати ким благословена. Антиминс Бизанція. Евхаристія чисто хоронена найдена в деревлянѣй судинѣ з покрывалом. Чаша з принадлежачими цинянѣ, золотым дымом зятягнена. Воздух бавовняный, покровцѣ из бѣлого полотна. Обрусы, стихарь и жертвенник, илїтїон и лентїон якось чистѣ. Свѣчники два, цинянѣ. Фелон з епитрахилем из картона. Книги церковнѣ всѣ²⁾. Посвящена Вознесенїю Госп. нашего І. Христа. Доходкѣв нияких не має. Замок деревляной. Кладбище паланком загороджено. Хижу пароха и дяка поставила громада (село).

Парохїя: Сас-фалу (Szász-falú). Парох один Іоанн Цицей, посвяченый од побожно усопш. еппа Блажовского, облеченку достав од теперѣшнього преосв. г. Михаила Мануила Ольшавского, еппа мучачевского. Телек парохїальный є свободный з малым двором и за-

¹⁾ Доповни: суть. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: суть. (Зам. писат.).

городкою, без ораниць и лук, од фамиліѣ Перейній видѣлений, якіи покойно хоснуєся. Способных к сповѣди є 123, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 30, каждый платитъ вѣко пшеницѣ и другое мелаю. Деякіи пѣдчас св. службы напиватися звыкли, а коли каратися бы довшнѣ, панами землевладѣльцами обороняються. Против пароха нич не заявили, но кажутъ, що прилѣжный є в своих повинностях. Проповѣдника¹⁾ церков жадного не має, но и парох нѣтъ. Матрику має. Крестительницѣ и бабы не ма. Дяк быває на телеку церковнѣм, до теперь третиною пѣддержованный быв парохом. В Гуд стали два руснаки кальвинистами: сыны Александра Пал: Алексій и Петр. Церковник не є свободный.

Церков: Деревляна шинглами крыта з вежою. Образами маленькими заосмотрена, благословена од Никиты, архи-дїакона Турцанского, в добрѣм станѣ. Антиминс Бизанція. Евхаристія чисто хоронитъся в деревлянѣй коробцѣ. Чаша з диском золотом є закурена, звѣзда и ложичка цинянѣ. Илитіон, лентіон, обрусы, стихарь и жертвенник чистѣ. Свѣчники три, мѣдянѣ. Фелон з епитрахилем из картона. Воздух шовковый, покровець из картона. Книги церковнѣ всѣ²⁾. Посвячена св. Михаилу Архангелу. Доходки ниякѣ. Замок желѣзный. Цинтарь паланком загородженный. Звоны два.

Парохія: **Тур-Теребеш** (Tur-Terebess). Парох один³⁾, посвященный в Молдавіѣ, принятый од теперѣшнього преосв. г. еппа. Телек парохіальный має свободный, од высород. фамиліѣ Перенійскоѣ видѣлений, одиноко на мешканя, без принадлежащих ораниць и лук. Высород. же граф рѣшив залишенѣ и корчами зарослѣ землѣ выкорѣньовати, що парохіане можуть зроби. Способнѣ к сповѣди 169. Трое не сповѣдалися уже од 7 рокѣв: Θεодор Госсу, Θεодор Оросс, Анна Пофовка. Газдове 24, каждый платитъ одно вѣко, кто пшеницѣ, кто мелаю, кто овса, и один день работы подають. Одна жена є, якоѣ муж не добрѣ жив з нею в Ботизу, она же оставивши єго туй при матери жив. Іоанн Лендѣл, многобрачный, быв туй один мѣсяць, но не знати куда отишов. Проти пароха нѣякого поносу не завдали. Матрику має. Один без сповѣди умер без вины пароха. Баба є присяжена. Дяк мешкає на маленькѣм грунтѣ церковнѣм, без принадлежащих. Церковник не свободный.

Церков: деревляна. половина з вежою крыта шинглами, другая же половина соломою, если дождь паде, и на самый олтарь паде.

¹⁾ Т. є. книгу. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

³⁾ Имя пароха не выпи́сано. (Зам. писат.).

Образами маленькими засмотрена, благословена од архі-діякона Копанского. Антиминс Бизанція. Евхаристія найдена в деревляно́й судинѣ з покрывалком, позад дождѣ поспута, хоть перед седмицею перемѣнялася. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ з бѣлого полотна. Илитіон, лентіон, обрусы, стихарь и жертвеник доста чисто хороняться. Фелон з епитрахилем из картона старѣ, свѣчники три цинянѣ. Книги церковнѣ всѣ¹⁾. Доходкѣв нѣяких не має. Посвячена св. Николаю. Замок деревляной. Звон один, не знати од кого благословеный. Кладбище паланком загорожено.

Парохія: **Кекенюшд** (Kekenyusd). Парох один Іоанн Локтар, рукоположенный в Молдавіи од еппа Варлаама, принятий од теперѣшного преосв. еппа, на сую парохію заведений од п. архи-діякона Роси. Телек парохіяльный ниякій не є, кромѣ мѣсточка малого на улицѣ з маленькою загородою и хаточкою. Способнѣ к сповѣди в матери 61, не всѣ исповѣдалися, бѣльше як третина зостала. Газдѣв є 18, кождый одно вѣко жита платить. В филіалу Чедрек способнѣ к сповѣди 25, исповѣдалися 6. Газдѣв є 6, платять як в матери. Одна особа Анастасія зведена. Один Андрей Неймет в Алмашу з братом своим став вѣроодступником. Другій филіал: Гельман. Способнѣ к сповѣди 15, всѣ исповѣдалися. Газдѣв 6, платять як пережнѣ. Матрики не має, ани бабы присяженоѣ. Лѣнивѣ до церкви²⁾. Дяк подобно на улицѣ маленьке мѣсточко має, без принадлежащих, звонарь не є свободный. Теодор Онуфрій около 15-рѣчну доньку має в Галбоцу, у калвиниста Гаспара Горвата, коли пожадав ю назад, побили го в жупѣ Сукмарско́й.

Церков: деревляна в дуже слабѣм станѣ, соломною крыта, без вежочки. Образами двома засмотрена, не знати од кого благословена. Антиминс од Де-Камелисса. Евхаристія хорониться в деревляно́й, нечисто́й коробцѣ з молями безчестно. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из полотна нефарбленого. Стихарь один, жертвеник, обрусы еще якость чистѣ. Илитіона и лентіона нѣт. Фелон один из матеріѣ бавовняноѣ. Свѣчники три деревлянѣ. Книги церковнѣ: Евангеліє, Миней, Шестодник писанѣ, Служебник, Апостол, Требник, Псалтир³⁾. Посвячена св. Григорію. Доходки ниякѣ. Кладбище плотом огорожено. Звѣн один, не знати од кого благословеный.

Парохія: **Ботарь** (Botary). Се село од 4 рокѣв без мѣстного пароха, засобляє Кекенюшскій. Парохіяльный телек є свободный,

¹⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: ходити. (Зам. писат.).

³⁾ Вѣроятно печатанѣ. (Зам. писат.).

видѣлений од п. землевладѣльцѣвъ, з ораницями около 4 коблики вмѣстачими, и двома луками около 6 возѣвъ сѣна приносячими. Парохіальну хижу громада поставила и содержитъ. Способнѣ к сповѣди 48, всѣ исповѣдались. Газдѣвъ є 17. Даютъ пароху по однѣмъ вѣщѣ жити и пѣвъ дня работы. Матрика, крестительница, проповѣдник ниякій. Для дяка не є другого грунта. Церковника нѣтъ назначеного.

Церков: деревляна, в посереднѣмъ станѣ, соломѣю крыта, папѣровыми образами и двома на деревѣ, дуже слабо украшена. Антиминс Де-Камелиса. Евхаристія хорониться в деревляноѣй коробцѣ, чисто. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из остриженоѣ¹⁾, попсованѣ. Илтион и лентион ниякій. Обрусы, жертвенник потребовали бы лѣпшѣ чистоты. На стихарь куплено теперь полотно. Фелон из картону, епитрахиль из синѣго полотна. Книги из части печатанѣ, из части писанѣ, не пристойнѣ. Свѣчники два деревлянѣ. Посвячена св. Михаилу. Звѣн один, не знати од кого благословенный. Кладбище плотом огорожено.

Парохія: **Город Севлюш** (Oppidum Szölös). Парох один богослов Георгій Ровса, посвященный и облеченкою заведенный на сю парохію од теперѣшного преосв. г. Михаила Ман. Ольшавского еппа мукачевского. Парохіальный телек має узкій, видѣлений од п. землевладѣльця высокор. бар. Гавріила Перейній, без принадлежащих ораницъ и лук, впрочѣмъ двѣ половинки, якѣ приєдинив собѣ парох в убѣльшене двора и загороды. Графиня Телекій пожадає або одкупити роротою, або вернути ѣй на просто. Способнѣ к сповѣди 560, всѣ исповѣдались, кромѣ Василія Кочарь, Іоанна Билинець, Феодора Верень. Газдѣвъ є 160, каждый рѣчно подає пароху одно вѣко пшеницѣ або жити або мелаю и пѣвъ дня работы. Явнѣ грѣшники не найденѣ. Лихварь є Андрей Вучак, од 6 маріашѣвъ бере 9, сей не ходитъ ани до церкви. З Александром Вереш суть и богохульники, яких громада покарати не смѣє, бо п. барон Перейній обороняє их. Декотрѣ без сповѣди умерли, а пароха не кликали. Против пароха громада нич не має. Матрику має. Крестительница є, бабы двѣ присяженѣ. Дяк на улицѣ (пяцику) має хаточку од громады поставлену з хижамы пароха, якѣ вѣн сам поставив. Платять пѣвъ вѣка жити²⁾. Церковника не ма позад то, бо освободити го не мож од припадаючѣ таксы³⁾. Звонѣня не было.

Церков: деревляна з високою вежою, шинглами крыта, благословена од архі-діякона Турчанского. Образами якось засмотрена.

¹⁾ Доповни: матеріѣ. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: дякови. (Зам. писат.).

³⁾ Т. є. панщины. (Зам. писат.).

Антиминс Бизанція, подертый. Евхаристія хорониться в деревлянôй коробцѣ. Чаша сръберна з принадлежачими. Воздух шовковый, и покровцѣ из матеріѣ вовняноѣ. Илитіон и лентіон, обрусы, стихарь, два жертвеники чисто держаться. Фелоны три, один шовковый, другѣ из картона або бавовны. Епитрахиль три шовковѣ. Свѣчники три мѣдянь. Книги церковнь всѣ. Посвячена Успенію Пр. Д. Маріѣ. Замок желѣзный. Звоны три, тепер благословенѣ. Кладбище паланком загорожено.

Парохія: **Карач-Фалва** (Karacs-Falva). Парох один, вдовець Іоанн Чярнига, посвященный и отпущеный из Польщѣ, на сю парохію для дочасноѣ администраціѣ назначеный преосв. г. еппом Михаилом Ольшавским. Телек парохіяльный є свободный од п. землевладѣльцѣвъ выдѣленный з принадлежачими в двух частях ораницѣ, кожда из них вмѣстить 12 кобликôвъ. Лука же на 4 вoзы сѣна в однôй части, на другôй же мало меньше, свободно хоснує. Способнь к сповѣди в матери 35, всѣ исповѣдалися. Газдôвъ є 14, по вѣку мелаю подають. Филіялы має: Уйгель, где способнь к сповѣди 67, не всѣ сповѣдалися, тым бороняться, що позад панскѣ работы. Газдôвъ є 30, каждый газда одно вѣко жита платить. Мадфалва, где способнь к сповѣди 28, всѣ исповѣдалися. Газдôвъ є 10, платять як другѣ и один день работы подають у всѣх селах. Явнѣ грѣшники не суть. Против пароха нич не має громада. Матрика є. Крестительницѣ нѣтъ, ани бабы присяженоѣ. Церков жадного проповѣдника¹⁾ не має, так само ани парох. Дяк мешкає на власнôм купленôм грунтѣ, платять ему по пôвъ вѣка мелаю. Церковника нѣтъ, не было ани звонѣня на Богородице Дѣво.

Церков: деревляна в выгôднôм станѣ, з вежою, соломою покрытою. Образами посередньо заосмотрена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Евхаристія чисто хорониться, найдена в деревлянôй коробцѣ. Чаша циняна з принадлежачими. Воздух и покровцѣ шовковѣ. Илитіон, лентіон, обрусы и жертвеник, стихарѣ два доста чистѣ. Фелон один старый з епитрахилем. Свѣчники два цинянь. Книги церковнь всѣ²⁾. Замок деревляный. Посвячена св. Михаилу Архангелу. Доходки ниякѣ. Кладбище паланком загорожено. Звоны два, теперь благословенѣ.

Парохія: **Мядьфалва** (Madfalva). Церков: деревляна, маленька в бѣднôм станѣ, соломою крыта. Образами ледви трьома-чотырьма заосмотрена, благословена од архи-пресвитера Георгія Копанского. Антоминс Де-Камелисса. Евхаристія хорониться в деревля-

¹⁾ Розумѣй: книгу. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

ної коробці. Чаша циняна, дискос из олова циганом зроблений, ложичка из звѣздою цинянѣ. Воздух и покровці шовковѣ. Илитіона и лентіона нѣт. Обрусы, жертвеник, стихарь грубый доста чистѣ. Фелон з епитрахилем из картона. Свѣчники два деревлянѣ, два склянянѣ. Книги церковнѣ кромѣ Трефолоя и Тріоди цвѣтноѣ всѣ¹⁾. Посвячена Покрову Пр. Д. Маріѣ. Замок деревляный. Звѣн теперѣ благословеный. Кладбище плотом огорожено.

Парохія: **Фанчика** (Fanscika). Парох один Іоанн Зеленко, посвященный од еппа Досиѣея в Мармаціи, принятий и облеченкою обдареный на сую парохію од теперѣшного преосв. г. еппа. Телек парохіальный есть свободный, выдѣленный п. землевладѣльцами з ораницями в двох частях, кожда на два коблики велика, и луками на три возы сѣна великими. Способнѣ к сповѣди 110, всѣ исповѣдалися кромѣ одного свинаря. Газдѣв 40, каждый платитъ по вѣку мелаю и пѣв дня работы подаѣ. Явных грѣшникѣв нѣт. Матрику маѣ. Крестительницѣ не є и баба присяжена²⁾. Вѣроодступникѣв нѣт. Дяк на церковнѣм телеку³⁾, якому платятъ пѣв вѣка. Церковник свободный, звонѣня не было.

Церков: деревляна, соломою крыта в выгнѣм станѣ. Образами посередно засмотрена, не знати од кого благословена. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться в деревлянѣй коробці, потребовала бы бѣльшой чистоты. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух шовковый, покровці из синього полотна. Илитіон, лентіон, обрусы, жертвеник, стихарь якось чистѣ. Фелоны два из картона, епитрахилѣ два. Свѣчники два деревлянѣ. Книги церковнѣ всѣ⁴⁾. Замок деревляный. Звоны два, то кажутъ, що один благословеный од еппа Бизанція, о другѣм же не знати, ци є и од кого благословеный. Посвячена Вознесенію Г. Нашого І. Христа. Доходки ниякѣ. Кладбище паланком огорожено.

Парохія: **Копаня** (Veres-Marteu Korán). Парох один Петр Копанскій, посвященный и облеченкою обдареный од теперѣшного преосв. п. Михаила Мануила Ольшавского, еппа мукачевского. Телек маѣ свободный, выдѣленный од землевладѣльцѣв без принадлежащих ораниць и лук. Способнѣ к сповѣди 270, всѣ исповѣдалися. Газдѣв 40. Каждый подаѣ одно вѣко мелаю и один день работы. Явных грѣшникѣв нѣт. Против пароха громада нич не маѣ, но славить у всѣх. Матрику маѣ лиш покрещеных. Церков не маѣ жадного про-

¹⁾ Доповни: маѣ (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: не є. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни: бываѣ. (Зам. писат.).

⁴⁾ Доповни: маѣ. (Зам. писат.).

повѣдника¹⁾, парох²⁾ бібліи, житіє святих и толковане Евангеліє. Баба присяжена. Крестительниця в церкви хорониться. Вѣроотступника нѣт. Дяк на улицѣ (пяцику) має хижу, яку вѣн поставив. Подѣбно и парох своїми грѣшми поставив. Церковника нѣт. До теперъ не было звонѣня, а нѣ платиѣ дяковоѣ.

Церков: деревляна з високою вежою, шинглями крыта. Образами красными украшена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться в коробцѣ из мѣдяноѣ бляхи, чисто. Чаша срѣберна з звѣздою и диском, ложичка циняна. Воздух и покровцѣ шовковѣ. Илитіон и лентіон, обрусы и жертвенник стихарѣ два чисто держанѣ. Фелоны 4, два шовковѣ, другѣ из картона з епитрахиллями одповѣдными. Свѣчники 4, цинянѣ 2 и желѣзнѣ 2. Книги церковнѣ всѣ³⁾. Посвячена св. Николаю. Замок деревляной. Кладбище паланком загороджено.

Парохія: **Раковецъ** (Rákocz)⁴⁾.

Парохія: **Рокосово** (Rákasz). Парох один Гавріил Силимиха, од Бизанція на мѣсцеву парохію и церков посвяченый, быває на телекочку богобойно в наслѣдство оставленѣм селянином без принадлежачих, но має од давна в одной части шѣсть кобликовѣй⁵⁾. Наслѣдство як и защо дано церкви, не знати, но землѣ до днесѣ покойно хоснує. Лук нѣт. Зато воздержанє бѣдѣе. Газдѣв є. 38. Желярѣ около 8. Способнѣ к сповѣди 180. До теперѣ ниякоѣ роковины не платили, од днесѣ приобѣцали и приняли одно вѣко платити. Всѣ исповѣдались. Книги церковнѣ церков має всѣ. Наукову же парох має одну. Матрику має, подѣбно и крестительницю, або баню св. воды. Дяк в свѣбодѣ, быває на власнѣм грунтѣ. Телек парохіальный дарованый од давна, но сыны пресвитерѣв неукѣ зробили го простацким, ставши пѣддаными⁶⁾.

Церков: деревляна, шинглами крыта, од непамятных часѣв поставлена, теперѣ в добрѣм станѣ находится, всѣми знарядями добре заосмотрена, власне рѣчми⁷⁾. Знаряды триякѣ має из картона. Чаша є циняна з всѣми принадлежачими, чистота добре задержиться у всѣм. Кладбище паланком загороджено. Св. елеѣ в церкви сохра-

1) Розумѣй: книгу. (Зам. писат.).

2) Доповни: має. (Зам. писат.).

3) Доповни: має. (Зам. писат.).

4) Хибить в рукописѣ один цѣлый лист. Незаписаный. (Зам. пис.). Гл. ниже.

5) Доповни: ораницѣ. (Зам. писат.).

6) Щобы задержати тѣ телеки, обовязалися отдавати за них панщину. (Зам. писат.).

7) Нечитко писано. (Зам. писат.).

няються. Замок желѣзний, ключ же у пресвитера стоить. Двараз у день звонять на Богородице Дѣво. Доходкѣв нияких не має и трудом громады содержиться. Посвящена св. Михаилу Архистратигу.

Парохія: **Мала-Копаня** (Kis-Koran). Парох один Яков Симилиха, рукоположенный и облеченкою заведений од еппа Бизанція. Телек парохіальний, видѣлений од громады перед 100 роками, без принадлежащих ораниць и лук, свобѣдно хоснується. Способнѣ к сповѣди 43, из котрых двое не сповѣдались: Васко Пешта и Півва Франц. Газдѣв є 16. Платять по одному вѣку мелаю, або вмѣсто того одповѣдну роботу подають. Пресвитер поносується, що не люблять ходити до церкви. Матрика не є. Крестительница нияка.

Церков: деревляна, шинглами крыта з вежою, через лѣннество людей залишена. Чаша з принадлежащими циняня. Воздух и покровцѣ из картона. Циборія деревляна. Свѣчники два, один мѣдяный, другій глиняный. Антиминс Бизанція. Фелон з епитрахилем один из бавовны. Стихарь один старый. Образы кромѣ Дѣвы Маріѣ, Спасителя, Св. Николая и св. Василия ниякѣ не суть. Книги церковнѣ кромѣ Тріоди, Октоиха, Трѣфологіона всѣ¹⁾. Звонѣ два, не знати од кого благословенѣ. Замок деревляный.

Парохія: **Вышній-Шард** (Felső-Sárd). Се село од многих рокѣв опорожнено, а засобляється од пароха Шардѣвского. Телек парохіальний видѣлений од громады, где дяк свобѣдно жие, без принадлежащих ораниць и лук. Газдѣв з желярами є 16, способнѣ к сповѣди 63, всѣ высповѣдались кромѣ двух: Василя и Петра Лакатош; платять пѣв вѣка жита и пѣв дня работы оддають. Анѣ крестительницѣ, анѣ матрики, анѣ бабы присяженоѣ не є.

Церков: стара, вскорѣ розпадется, з олтарем дуже бѣдным. Чаша циняня з звѣздою, ложечка желѣзна, дискос не пристойный, оловяный. Фелон з епитрахилем из картона. Стихарь один из грубого полотна. Циборія деревляна. Свѣчники два дуже бѣднѣ. Образы мѣсцевѣ. Церков травною крыта. Звѣн один. Замок деревляный. Книги лиш чотыри обрядовѣ²⁾.

Парохія: **Нижній-Шард** (Alsó-Sárd). Пресвитер Василій Луковицкій, рукоположенный од еппа Стойки. Телек парохіальний з хижою видѣлений од громады перед 100 роками, з 5 ораницями в двух частях. Луки нѣт. Газдѣв 17. Способнѣ к сповѣди 95, из котрых не сповѣдалося 9. Книг проповѣдникѣв нияких не має, анѣ крестительницѣ. Пароху платять вѣко пшеницѣ.

¹⁾ Доповнити: хиблять. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: суть (Зам. писат.).

Церков: деревляна, шинглами крыта не знати од кого благословена, в добрѣм станѣ. Чаша циняна з принадлежащими. Воздух и покровцѣ из бавовны, лентіон є. Циборія деревляна. Обрусы 4 чистѣ. Антиминс Бизанція. Фелон з епитрахилем из картона. Стихарь один из товщого полотна. Книг церковных нѣт. Образѣвъ пять, апостолѣвъ же на полотнѣ¹⁾. Звоны два, не знати од кого благословенѣ. Замок деревляной. Парох за нич держитъ чистоту в церкви.

Парохія: Влахово (Ölves). Се село засобляє Василій Луковецкій. Телека парохіального нѣт, позад се головно не має пароха. Газдѣвъ 12, пѣвъ вѣка подають и пѣвъ дня работы. Спосѣбнѣ к сповѣди 62, всѣ исповѣдалися. Явных грѣшникѣвъ нѣт. Дяк на улицѣ має свою хаточку, нич єму не платять.

Церков: деревляна, шинглами покрыта. Старыми образами из части на полотнѣ, из части на дошках заосмотрена. Чаша з принадлежащими циняна. Знаряды, якѣ суть: фелон, епитрахиль, воздух, покровцѣ из картона. Антиминс Де-Камелиса. Свѣчники два глинянѣ. Книги церковнѣ: Трифологіон, Октоих, Апостол, Евангеліе, Псалтырь, Требник²⁾. Звоны два, не знати ци и где благословенѣ. Замок деревляной. Доходок ниякій. Крестительницѣ нѣт.

Парохія: Чингава (Csengava). Парох один Михаил Лининскій, посвященный од еппа Стойки, впрочѣм второбрачный. За власть сповѣдати лиш то каже, що дѣстав од еппа Бизанція³⁾. Телек парохіальный маленькій, на якѣм дяк быває. Парох быває на своѣм. Луки и ораницѣ ниякѣ. Нич не платять пароху, кромѣ пѣвъ дня работы. Газдѣвъ є 5. Спосѣбнѣ к сповѣди около 20. Не исповѣдалося 8. Явнѣ грѣшники ниякѣ. Крестительницѣ нѣт. Проповѣдникѣвъ⁴⁾ парох має три. Дяк жадноѣ платнѣ не має. Церковника не є.

Церков: деревляна в добрѣм станѣ, шинглами крыта, благословена од архі-пресвитера Копанского. Знаряды всѣ сѣуть. Фелоны з епитрахиллями два, из остриженоѣ⁵⁾ и из картона. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из картона. Циборія деревляна. Свѣчники два. Крест циняной. Антиминс Бизанція. Илитіона не є. Олтар покрытый двома кусами грубого полотна. Образы 4 на полотнѣ. Книги трудом пароха и власными єго грошами купленѣ, а уже

¹⁾ Звычайно было на 1—2 довге и около 1 метер широке полотно вымалювати всѣх апостолѣвъ з І. Христом и сей образ завѣсити на стѣну. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

³⁾ Доп.: не знає доказати (Зам. писат.).

⁴⁾ Розумѣй: книги (Зам. писат.).

⁵⁾ Доповни: матеріѣ (Зам. писат.).

церкви подарованѣ. Звонѣ два, не знати од кого благословенѣ. Замок деревляный. Доходки ниякѣ.

Парохія: **Егреш** (Egres). Парох один Іоанн Основскій, посвяченый од теперѣшного преосв. г. еппа Михаила Ольшавского. Телек парохіальный є свободный, куплений громадою за 100 сръбных од высокород. фамиліѣ Перейній, з 12 землями и 5 луками. Газдѣв є 28. Способнѣ к сповѣди 20, всѣ исповѣдалися кромѣ двоих; кромѣ работы одного дня нич не платять. Проповѣдники має парох: Калисс¹⁾ званый. Матрику має. Крестительницѣ не має. Дяк в другѣм телеку покойно быває, платнѣ жадноѣ не має. Церковник є свободный.

Церков: деревляна в добрѣм станѣ; шинглами крыта; не знати од кого благословена. Всѣми образами красно засмотрена. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из картона. Фелон з епитрахилем подѣбно из картона; стихарѣ два из товщого полотна; обрусы якосѣ чистѣ. Циборія деревляна. Крест циняный. Свѣчники подѣбно цинянѣ. Антиминс Бизанція. Илитіон из тонкого полотна. Звонѣ два не знати од кого благословенѣ. Книги церковнѣ всѣ. Замок деревляный.

Парохія: **Ардовецъ** (Szőlös-Vég-Ardó). Парох один Іоанн Корпош, посвяченый од еппа Михаила Ольшавского. Хижу має на телеку од многих рокѣв свободно хоснованѣм, доста довгѣм и широкѣм, данѣм землевладѣльцями егрешскими Кендій и Годошій. Ораницѣ нѣт, кромѣ одноѣ луки, яка родить один вѣз сѣна. Газдѣв є 30, способнѣ к сповѣди 150, всѣ исповѣдалися кромѣ Іоанна Волошина; другій Ілій Копос не ходить до церкви. Рѣчного доходку не платять, кромѣ пѣв дня работы и вѣка пшеницѣ. Явнѣ грѣшники не суть. Проповѣдника²⁾ не має. Матрики не є, анѣ крестительницѣ. Дяк має маленькоє мѣсто, где хижѣ нѣт, платять єму пѣв вѣка мелаю.

Церков: деревляна, шинглами крыта, слабо загороджена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Олтарь тонким полотном выгѣдно украшеный. Циборія деревляна. Свѣчники три мѣдянѣ. Илитіон и лентіон, крест деревляный на олтарѣ. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ шовковѣ. Фелон з епитрахилем из картона и из шовка. Образы ново мальованѣ. Книги церковнѣ всѣ³⁾.

Парохія: **Лоза** (Loza). Сю парохію засобляє Велеб. Андрей Васкѣв. Телек парохіальный дарованый Александрѣм Бурча, мѣстным

¹⁾ Ци не Учительное Еван. Каллиста вид. еп. Гед. Баллабаном в Крилосѣ коло Галича 1606 р. (Прим. І. П.).

²⁾ Розумѣй: книгу. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

селянином перед 20 роками, для пароха є мале мѣсто. Ораницѣ ниякѣ, лиш одна лука якимсь селянином дарована, приносяча 4 возы сѣна. Газдѣв є 50, спосѣбнѣ к сповѣди 330, всѣ исповѣдалися. Платять пароху по одному вѣку мелаю и пѣв дня работы. Матрики нѣт. Дяк ниякоѣ платнѣ не має, и мешкає на своѣм телеку. Церковник не є свободный.

Церков: деревляна, шинглами крыта, в добрѣм станѣ, з вежою, благословена од архи-діакона Копанского. Чаша з принадлежачими циняна. Воздух и покровцѣ из картона. Лентіон из полотна. Циборія из бляхи здѣлана коробка. Антиминс Бизанція. Свѣчники два. Фелон и епитрахиль из картона. Стихарь из простого доста бѣлого полотна. Образами еще доста украшена. Книги церковнѣ всѣ. Проповѣдник¹⁾ ниякій. Крестительницѣ нѣт. Звоны три. Замок деревляный. Огорожа показена. Посвячена Рождеству Пр. Д. Маріѣ.

Парохія: **Шаланк** (Salánk). Парох один Михаил Попович, посвященный од еппа мармаційского Досооея, облеченку достав од еппа мукачевского Блажовского. Хижу має на телеку церковнѣм, дарованѣм графинею Баркоцій, без принадлежачих, свободно хоснує. Газдѣв є 10, способнѣ к сповѣди около 30, всѣ исповѣдалися, платять по однѣм вѣку жита и пѣв дня работы. Явных грѣшникѣв нѣт. Матрики нѣт. Дяк на телеку Єго Ексцеленціѣ Каролія має хижу, и уже рѣк минув, як нич од неѣ не платить. Од парохіан не має платнѣ. Церковник не є свободный.

Церков: деревляна, шинглами старыми²⁾, не знати од кого посвячена, в бѣднѣм и смутнѣм станѣ. Чаша мѣдяна, ложичка циняна, дискос непристойный, так и покрывала нич не стоятъ. Циборія деревляна. Свѣчники из глины, антиминс Бизанція. Обрусы 3 грубѣ, на олтарѣ. Илитіон чистый. Фелон из полотна. Образы, кромѣ Пр. Дѣвы Маріѣ, на полотнѣ. Книги церковнѣ³⁾: Евангеліє, Служебник, Октоих, Тріодь, Апостол, Псалтир, другѣ писанѣ: двѣ Минеѣ и Тріодь постна. Крестительницѣ нѣт. Звѣн один. Замок деревляный.

Парохія: **Комят** (Komjat). За пароха сего села дѣйствує Стефан Попович недавно перенесеный из Лалова, посвященный од теперѣшнього преосв. еппа Мануила Ольшавского. Телека парохіального нѣт, мешкає в арендованѣм; панѣ землевладѣличка Бічкія; к телеку принадлежать ораницѣ и луки. Газдѣв є 42, способнѣ к сповѣди 160, всѣ исповѣдалися, дають один день работы, а бѣльше нич. Явнѣ грѣшники не суть. Пресвитер похвально кончить свои

¹⁾ Розумѣй: книга. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: покрыта. (Зам. писат.).

³⁾ Доповни: має. (Зам. писат.).

дѣла. Проповѣдник¹⁾ в церкви, Ключ званый. Матрика не є. Дяк быває на власнѣм телеку, платнѣ жадноѣ не має. Церковник є свободный.

Церков: деревяна, шинглами крыта, не знати од кого благословена. Чаша циняна уже пукнута, з принадлежащими. Ложичка мѣдяна. Воздух и покровцѣ шовковѣ, старѣ. За циборію служитъ, среберна коробка. Свѣчники два глинянѣ. Антиминс Бизанція. Крест деревяный. Обрусы 3 из грубого полотна. Фелон из баволы. Образы всѣ. Книги церковнѣ всѣ²⁾, старѣ и многѣ попаскудженѣ. Крестительницѣ нѣтъ. Звоны три не знати од кого благословенѣ. Замок желѣзный. Доходкѣв нияких не має.

Парохія: **Новесело** (Ujfalú). Се село не має пароха, засобляє Кумятскій. Хижѣ парохіяльны нѣтъ, однако є мале мѣстечко выдѣлено, без ораницѣ; лука однак є, оставлена в наслѣдство, сѣна один вѣз родить. Газдѣв є 10, способнѣ к сповѣди 40, всѣ исповѣдалися, платять пѣв вѣка кукурицѣ и пѣв дня работы. Дяк мешкає в сѣльскѣй хижѣ, без платнѣ. Церковник не є свободный.

Церков: деревяна, соломѣю крыта, не знати од кого благословена. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из староѣ матеріѣ, воздух шовковый. Циборія деревяна. Свѣчники из глины и из дерева. Илитіон, стихарь, обрусы чистѣ. Фелон з епитрахилем из баволы, ряндавый. Книги туй Октоих, Трифологіон, Псалтирь, Требник, Служебник, Евангеліє, других нѣтъ. Крестительницѣ не є. Образы доста краснѣ. Замок деревяный.

Парохія: **Шашвар** (Sásvar). Парох один Маѣія Силимиха, посвяченый од еппа Ородского, принятый од архі-діякона Годермарского. Телек парохіяльный, выдѣленный од высокородн. п. Емерика Перейнія. Луки ниякѣ, ораницѣ в однѣй части трикобликовѣ. Газдѣв є з желярями 16, способнѣ к сповѣди 48, всѣ исповѣдалися. Платять по однѣм вѣку пшеницѣ и пѣв дня работы подають. Дяк має хижу на их телеку и третину того телека хоснує, и ему платять пѣв вѣка жита. Церковник є.

Церков: деревяна в посереднѣм станѣ, соломѣю крыта, благословена од архі-діякона Копанского, загорожена плотом. Чаша циняна з принадлежащими. Покрывала уже похоснованѣ, из части из баволы, воздух шовковый. Фелон з опитрахилем из картона, епитрахиль ряндавый из вовны. Стихарь, обрусы из грубого полотна, чистѣ. Антиминс Бизанція. Свѣчники склянянѣ. Илитіон чистый, лентіоны

¹⁾ Розумѣй: книга. (Зам. писат.).

²⁾ Доповни: суть. (Зам. писат.).

два. Образами якось заосмотрена. Посвячена Пр. Д. Мар ꙗКниги церковнѣ всѣ. Звоны два. Замок деревляный. Крестительницѣ з матрикою не є.

Парохія: **Велята** (Veleite). Парох один Андрей Контраш, рукоположенный в Молдавіи од еппа Варлаама, принятый од теперѣшнього преосв. еппа. Быває на власном телеку, хоть и два суть парохіяльнѣ з хижамы; в одной из сих мешкає дяк, в другой селянин и платять пароху рѣчно три маріашѣ¹⁾. Луки к сим телекам принадлежатъ на два возы сѣна великѣ, ораницѣ в одной части 8 кобликовѣ. Газдѣв є 88, способнѣ к сповѣди 342, всѣ исповѣдалися. Платять одно вѣко мелаю, и один день работы. Явных грѣшникѣв не є. Має проповѣдник²⁾ так званный Ключ и Евангеліє толкованѣ. Матрику має. Церковник свободный.

Церков: деревляна, шинглами крыта, благословена од архі-діакона Копанского, в добром станѣ. Образами всѣми заосмотрена. Чаша з принадлежачими циняна. Покрывала из картона, старѣ. На престолѣ крест деревляный. Свѣчники деревлянѣ. Дароносица деревляна. Илтион льняной, доста чистый. Антиминс Бизанція. Стихарь, обрусы и жертвенник доста чистѣ. Фелон з епитрахилем из картона. Книги церковнѣ всѣ. Звоны два. Замок желѣзный. Доходки ниякѣ. Посвячена св. Параскевѣ³⁾.

Парохія: **Раковецъ** (Rakócz)⁴⁾. Парох один Іоанн Баран, посвященный и облеченкою обдарованный од бл. п. еппа Бизанція. Телек парохіяльный свободный, є выдѣленный од громады, якій выкорѣньовала сама громада, без принадлежачих ораницѣ и лук, свободно хоснує. Газдѣв є 40, до теперѣ нич не платили, но приключаются порядочно платити. Способнѣ до сповѣди 260, всѣ исповѣдалися. Явнѣ грѣшники не найдены, кромѣ того, що до церкви не онѣ люб-

¹⁾ Маріаш, сѣбернѣ грошѣ тогдашнѣ. 3 Маріашѣ = один сѣбный.

²⁾ Розумѣй: книгу (Зам. писат.).

³⁾ Дотѣ держитъ протокол визиты еппа Мих. Ман. Ольшавского в жупѣ Угоча. Гляд. Епарх. Архив в Ужгородѣ. *Visitae Canonicae*, 21. In *Inclyto Cottu Ugocsiensi*. (Зам. писат.).

⁴⁾ Выше в приведенѣм протоколѣ браковала одна цѣла сторона при сѣй парохіи. Но записки нашлись в протоколѣ жупы Берег, бо вѣроятно из части Берегскоѣ была визита подержана, бо тут правдоподобно лѣпшѣ могли быти дороги, як и другой парохіѣ — села Зарѣча. Зато опис сих двух парохіѣ, выбравши из протокола визиты жупы Берег, туй подаєме. Гляд. Епарх. Архив в Ужгородѣ: *Visitae Canonicae*, 21, 1752 *Bereghiensis Comitatus Parochiarum et Ecclesiarum, occasione Generalis visitationis peractae Conscriptio*.

лять ходити, но лиш рѣдше. Против пароха громада нич не має. Матрику має, но лиш крещеных. Крестительницѣ не має. Никто без св. тайн не умер. Баба є присяжена. Яко дяк служити сын пароха, бывающий з отцем в парохіальнѣй хижи, яку выбудовала громада за грошѣ пароха. Церковник свободный. До теперь не было звонено.

Церков: деревляна з вежою, шинглами крыта, образами доста красными заосмотрена, в добрѣм станѣ. Благословена од еппа Іоанниція¹⁾. Антиминс Бизанція. Циборія деревляна. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из картона. Илитіон и лентіон, обрусы три, стихарѣ два и жертвенник доста чистѣ найденѣ. Два фелоны з епитрахиллями из картона. Книги церковнѣ: Евангеліе, Апостол, Тріодь цвѣтна, Служебники два, Псалтырь²⁾, другѣ пароха суть власнѣ. Замок деревляной. Посвячена Покровѣ Пр. Дѣвы Маріѣ. Доходки ниякѣ. Звоны два теперь благословенѣ. Кладбище паланком загороджено.

Друга церков: и ся деревляна, шинглами крыта, из удну красша як перша. Образами всѣми красными украшена, благословена не знати од кого. Антиминс Бизанція. Циборія из бляхи. Чаша з принадлежащими срѣберна. Воздух и покровцѣ шовковѣ. Илитіон и лентіон, обрусы три, стихарѣ два, жертвенник чистѣ. Фелоны два, один шовковый з епитрахиллем, другій из картона. Книги церковнѣ всѣ церкви. Звоны два не знати од кого благословенѣ. Доходкѣв нияких не має. Посвячена Рождеству Пр. Д. Маріѣ. Кладбище паланком загороджено. На сю церков ниякій не є телек, кромѣ ораницѣ принадлежащих церкви в двух частях, обѣ 5 кобликовѣ. Лука на два возы сѣна.

Село: **Зарѣча** (Possessio Alsó-Karaszló). Парох один вдовецъ Василій Коста, рукоположенный од еппа Мармаціѣ Досооея, принятый и облеченку достав од побожно усопшого еппа Симеона Ольшавского. Телек парохіальный свободный з принадлежащими, ораницѣ в двух частях, одна двокобликова, друга же подѣбно двокобликова. Луки ниякѣ. Способнѣ к сповѣди 166, всѣ исповѣдалися. Газдѣв є 20, желярѣв 6. По вѣку жита платять и пѣв дня работы, желярѣ же пѣв вѣка. Крестительница є. Матрику має. Баба не є присяжена. Дяк мешкає на телеку арендованѣм, нич ему не платять. Церковник не є свободный. Рано не звонилось.

Церков: деревляна з вежою, шинглами крыта, в добрѣм станѣ. Всѣми образами заосмотрена, не знати од кого благословена. Антиминс Бизанція. Евхаристія хорониться чисто в циборіи деревлянѣй. Чаша з принадлежащими циняна. Воздух и покровцѣ из картона. Или-

¹⁾ Розумѣй: Іонницій Зейкань (1654—84) несоединеный, поставленный князем Георгієм Раковцієм II.

²⁾ Доповни: власнѣсть церкви (Зам. писат.).

тіон и лентіон, стихарѣ два, обрусы, жертвенник чисто держаться. Фелоны два из картонa з епитрахіями. Свѣчники два деревлянѣ. Книги церковнѣ всѣ церкви. Посвячена Сошествію св. Духа. Замок деревляный. Звонѣ два, не знати од кого благословенѣ. Кладбище паланком загороджено¹⁾.

IV. Стан руських церковей по еппѣ Михаилѣ Ман. Ольшавскѣм.

а) Загально.

Бѣльше десятилѣтъ минуло, од коли стан церковей и парохій, як се подає список визиты еппа Мих. Ман. Ольшавского начав перемѣнятися в лѣпше. Се сталося пѣд епископом Андрієм Бачинским (1772—1809), а зачалося року 1773. и 1774., коли на представлене и просьбу епископѣв греко-католических, щобы полѣпшити долю парохій и священникѣв, цариця Марія Тerezія повелѣла списати всѣ парохіѣ з всѣми доходками и выдатками, абы так мож одповѣдну допомогу становити и подати кождѣй²⁾. Се списане однаково переведено по цѣлѣй парохіи мукачовскѣй, тыми самими правилами и способами, як се вже я предложив при Мараморошѣ³⁾. Туй тоже се повторяти не треба. Лиш то можу замѣтити, що в жупѣ Угочи пѣд патронатом ерара королѣвского не находилися парохіѣ лиш: Карачфалва и Уйлок, прочѣ же всѣ жадного патрона (*Patronus Ecclesiae*) не мали. На двѣ же спомянутѣ парохіѣ: Карачфалва и Уйлок односилися правосильнѣ постановы договорѣв заключеных межѣ кор. ераром и еп. Андр. Бачинским року 1778. и 1779.⁴⁾ Карачфалва вже приведена и именно в договорѣ Мараморошскѣм, се же розширено потѣм и на сусѣдний Уйлок, як се доказують епархіальнѣ шематизмы⁵⁾.

¹⁾ Перебрано из протокола визиты еппа Мих. Ман. Ольшавского в жупѣ Берег. Гл. Епарх. Архив в Ужгородѣ: *Visitae Canonicae* 21. Сей протокол має такой надпис: „*Liber conscriptionis in Visita Generali visitorum Parochiarum et Ecclesiarum in I. Comitatu Bereghiensis in Anno 1752. conscriptus*“. Другѣ села як Имстичово и пр. церковно причислялися к жупѣ Бережанскѣй, позад се не приведуться туй.

²⁾ Гл. ширше списано: Наук. Зборн. Просвѣты, р. 1922. ст. 212.

³⁾ *Ibid.* и Наук. Зборн. Просвѣты, р. 1924. стор. 198.

⁴⁾ Гл. съ договоры (*Concertatio Bacsinszky Festeticsiano*) в Наук. Збор. Просвѣты р. 1924. стор. 209—223).

⁵⁾ *Schematismus Anni 1847.* р. 178. „Ujlak-Tisza (Vülok) oppidum... Patronus Exc. Com. R. H. A....“ *Schematismus Anni 1915.* р. 141. „Tiszauljak opp. Camer.... Patron. Excelsa R. Camera....“ Туй уже Корачфалва придана за філіял до Уйлока, перед тым же р. 1847. філіялом была Тисса-Уйгеля.

б) Списанє парохій р. 1775.

Саме списованє в Угочѣ почалося дѣйсно не 1773. року но пѣзднѣйше, бо дѣкончено в окрузѣ При-Тисянскѣм 30. януарія 1775., а в За-Тисянскѣм 13. апрѣля р. 1775., як се доказують пѣдписы¹⁾. Позаяк дуже много интересантного содержат в собѣ сѣ списки, так пѣд оглядом парохій, як и церквей, зато на коротко в слѣдующих се изчислиме.

І. округ При-Тисянскій: 1) Город Севлюш (Nagy Szőlős). Парохія матер поставлена около р. 1674., церков деревл. збудована около р. 1744¹⁾. 2) Мала Копаня (Kis-Kupány), парохія матер поставлена около рока 1474, церков деревляна, стара, збудована року 1474. и бѣльше раз поправлена²⁾. 3) Велика Копаня (Veres-Márth), парохія матер поставлена р. 1670.³⁾, церков деревляна збудована р. 1660. 4) Рокосово (Rákosz), парохія матер поставлена около р. 1374.⁴⁾, церков деревляна, поставлена р. 1574. парохіями. 5) Раковець (Rákocz), парохія матер поставлена около р. 1474⁵⁾. Церкви

¹⁾ Гл. Епарх. Архив в Ужгородѣ, Conscriptio Parochiar. I. Cottus Ugocsa, Processus Trans-Tibiscani, — и Conscriptio Parochiar. I. Cottus Ugocsa, Processus Cis-Tibiscani. Вступне слѣдующе: „Infrascripti Praesentibus attestamur et notum facimus quod nos ad exigentiam et in conformitate Benignae Dispositionis Regiae sub 22. Iulii A. 1773. ex Consilio Letli Regio Hungarico intimatae, a Legitima Nostra Superioritate Deputati, et exmissi in Dioecesi Munkacsienſi, Comitatu Ugocsiensі G. R. Catholicorum Parochiarum et Ecclesiarum, nec non Proventuum earumdem, praevia in facie Loci Singulorum investigatione, atque oculata revisione Conſcriptionem fecerimus, ut sequitur: № 1° oppidum Nagy-Szőllős, Parochia mater est....“

¹⁾ „№ 1°. Oppidum Nagy-Szőllős. Parochia mater est de nomine Nagy-Szőllős circiter 1674. erecta... Ecclesiae structura lignea A. circ. 1744. opera et industria Parochianorum in fundo... posita.“

²⁾ № 2. Kis-Kupany. Parochia mater est de nomine Kis-Kupány. Anno circiter 1474. erecta... Ecclesiae structura lignea sed antiqua. Anno scilicet 1474. erecta, saepius tamen reparata... Domus Par. A. 1763 per Parochianos erecta... Domus Cantoris A. 1760. erecta satis commoda etiam ad instruendas proles...“

³⁾ № 3°. Possessio Veres-Márth. Parochia mater est de nomine Veres-Marth Anno 1670. erecta... Ecclesiae structura lignea Anno 1660. in fundo supra notato per Parochianos posita. Domus Parochialis lignea A. 1764... impensis Parochianorum erecta... Domus Cantoris in medio plateae A. 1764. per Parochianos erecta satis commodo etiam ad erudiendos proles...“

⁴⁾ № 4°. Parochia mater est de nomine Rakasz Anno circiter 1374. erecta... Ecclesiae structura lignea Anno 1574. in extirpatura... per Parochianos posita... Doms Parochialis lignea A. 1764... erecta... aliud Anno 1771... erigeret... Cantor etiam habet domum ...ad instruendas proles commodam A. 1761... erectam...“

⁵⁾ „№ 5°. Parochia mater est de Nomine Rákocz Anno circiter 1474. erecta... Ius Patronatus nemo stricte dicendo hic hab. cum Ecclesiae vel Parochiae non constet aliquid ob aliquo esse collatum, praeter fundum Ecclesiae Superioris a Perillustri D.

же має двѣ, вишня деревляна р. 1654., а нижня также деревляна, збудована р. 1474. и поправлена р. 1764. Не має однак фары (парохіальноѣ хижѣ), бо парох теперѣшній, як уже и предки его, бывають у власної хатѣ. Замѣтки достойно и то, що туй изчисляються земле-владѣльцѣ, также нямешѣ, межи котрыми не один уже самым именем на собѣ носить руській знак, зато и приведу их имена в замѣтцѣ¹⁾, сякѣ бо суть на пр. Баран, тамошній духовник, Бѣлкей и проч., якѣ на певно правдиво Русины были. 6) Вышній Шард (Felső-Sárad), парохія мать є од около р. 1674.²⁾ поставлена. Церков деревляна около р. 1674. поставлена, но розпадаєся и зато парохіяне самѣ за-чали нову будовати р. 1774. 7) Нижній Шард (Alsó-Sárad), парохія мать поставлена, но не знати коли. Церков деревляна року 1761. збудована парохіянами. Хижа парохіальна збудована р. 1744³⁾. К нѣй принадлежит яко філіял: 8) Влахово (Eölvös), не знати коли по-становлений сей філіял. Церков деревляна р. 1574. поставлена па-рохіянами на телеку не знати ким дарованом, 22 коблики векиком⁴⁾. 9) Велика Чингава (Nagy Csengova), парохія мать є од около

Nicolao Bélkej. Alii vero Dmni Terrtres et compossessiones sunt. Dmni Perillustres Joseph. Pataj, Michael Levaj, Franc. Komlósy, A. R. D. Joannes Baran Parochus Loci. Paulus Keresztes. Illmi D. Baronis Alexii de Perény Successores. Ladislaus Ilosvaj, Stephanus Komlósy. Iun. Ios. Ujhelyi, Alexandr. Lipcsej, Georgius Nemes, Ioan. Fejér, Ladislaus Sváby, Franciscus Dobsa, Ioannes Pak, Georgius Csorba, Alexandr. Bokoty, Basiliis Pak... Ecclesiae in hac Possessione sunt dua, quarum prima Superior dicta lignea Anno 1654. in fundo a supra laudato Peril. Dno Nicolao Bélkej collato per Rusticum quendam cognomine Pirda adjuvantibus aliis... incolis erecta... 2°. Item Eccla Inferior dicta pariter Lignea Anno 1474. in meditulo plateae per ipsosmet Parochianos posita, et A. 1764, reparata... Domus Parochialis nulla est. Parochus enim Loci sicut et praedecessores sui, in fundo et domo Parochi degit, alter vero in fundo Nobilitari, qua Nobilis proprias aedes incolit..“

¹⁾ Гл. зам. предидучу.

²⁾ „№ 6... Parochia mater est de Nomine Felső Sárad Anno circiter 1674 erecta... Ecclesiae structura lignea A. circiter 1674. erecta et quidem in exstirpatura nescitur cujus nominis Incola, sed adeo desolata... Quod videndo ipsimet Parochiani pietate ducti novam Eccliam A. 1774. aedificare coeperunt...”

³⁾ „№ 7... Parochia mater est de nomine Alsó-Sárad, cujus erectionis tempus ignotum... Ecclesiae structura Lignea, A. 1761. per Parochianos in medio tulio plateae posita... Domus Parochialis A. 1744... erecta est...”

⁴⁾ „№ 8. Possessio Eölvös. Tempus erectionis hujus Filialis ignotus est... Ius Patronatus nemo habet, Eccla enim in fundo nescitur a quo donato, posita habetur, qui fundus tam extra quam intra villanus 22. Trit. Metr. in seminand. capax, nescitur quo jure A. 1794. in potestatem Illmi Dmni Ioannis e comitibus Teleky, Successorum devenit... Eccliae structura lignea A. 1574. in particula fundi suprafati per Parochianos posita...”

р. 1574¹). Церков из дерева р. 1734. правлена, рока же 1769. поправлена. Филіал єъ є: 10) Онюк (Ilonok-Ujfalú), постановлена в филіал около р. 1674²). Церков деревляна парохіянами, правлена рока 1761. Дякѡвня также парохіянами поставлена р. 1760. серед улицѣ. 11) Зарѣча (Alsó-Karaszló), парохія мать є од около 1574³). Церков деревляна р. 1674. ставлена, розпала, зато парохіяне зачали рока 1771. нову деревляну будовати, но еще не докѡнчили. Фару из дерева р. 1762. зробили парохіяне. Дяк же быває в йоббадьскѡй хижи. 12) Кумята (Kumjáth), парохія мать є од р. 1574.⁴) поставлена. Церков деревляна сучасно будована з початком самого села межи корчами (хашѣ), яку пѡзднѣйше вырубали парохіяне, вѣком так поставла, що дѣйсно розпадаєся. Має филіал: 13) Завадка (Kis Csongova), яка постановлена в филіал около р. 1624⁵). Церков деревляна, поставлена парохіянами тогоже рока, но цѣлком розпадаєся, уже не мож кончити в нѣй ани богослуженя. 14) Шаланки (Salánk), парохія мать є поставлена року 1702⁶). Церков деревляна збудована парохіянами р. 1762. Має за филіал: 15) Квасово (Kovászó), яка поставлена в филіалку р. 1757⁷). Церков деревляна збудована парохіянами

¹) № 9... Parochia mater est de Nomine Nagy Csongova Anno circiter 1574. erecta... Ecclesiae structura lignea A. 1734. per Parochianos facta et A. 1769. in fundamentalibus trabibus refecta... Domus Paroch A. 1771. per Parochianos e lignis erecta... Domus Cantoris... adeo desolata habetur, ut vix trium Marianorum pretium mereatur...“

²) „№ 10. Ilonok Ujfalú Possessio. Filialis haec erecta est circiter A. 1674... Ecclesiae Structura lignea in medi tulio plateae 1761. per ipsos Parochianos posita... calix plumbeus... Cantor in medio Plateae A. 1760. per Parochianos erectum domum incolit. Sed pro erudiendis prolibus minus idoneam...“

³) „№ 11... Parochia mater est de Nomine Alsó-Karaszló Anno circiter 1574. erecta... Eccle structura A. 1674. in fundo per Parochianos extirpato... e lignis facta collapsa... Quod videndo ipsimet Parochiani pietate ducti Novam in eodem fundo A. 1771. camque ligneam aedificare coeperunt...“

⁴) „№ 12... Parochia mater est de Nomine Kumjáth Anno 1574. erecta... Eccle structura lignea cum Possessione Kumjáth initium accepit intra dumeta post modum per parochianos extirpata, Vetustate adeo collapsa, ut vel Patronum ejusdem se cognominare pudeat... Domus Parochialis lignea... erecta Anno 1769... Cantor Popovicsius incolit domum in fundo per Socerum suum... empto positam...“

⁵) „№ 13. Possesio Kis-Csongova. Haec Filialis erecta est Anno circiter 1624... Ecclesiae structura Lignea Anno suprafato... per Parochianos facta, sed vetustate collapsa adeo, ut pro peragendis Divinis minime idonea sit... Cantor et Aedituus non habetur“.

⁶) „№ 14... Parochia mater est de Nomine Salánk Anno 1702. erecta... Eccle structura A. 1762. opera et impensis Parochianorum facta. Domus Parochialis Anno 1764... Domus Cantoris Lignea vetustate collapsa...“

⁷) № 15. Possessio Kovászó. Filialis haec Anno 1757. est erecta... Ecclesiae structura Lignea A. 1770 opera et impensis Parochianorum posita... destituta penitus

рока 1770. Дякôвню же має на ґрунтъ церкви из дерева зроблену р. 1768. 16) Карачфалу (Karácsfalva), парохія матеръ поставлена около р. 1674¹⁾. Церков має деревляну стару, рока 1794 поставлену, фара же рока 1744. на улицъ парохіянами зроблена, чому не противорекли землевладѣльцѣ, дякôвня же р. 1758. Має філіялку в жупѣ Берег: 17) Оросійово (Oroszy), яка постановлена в філіялку р. 1766²⁾. Не має ани церкви, ани дяка, ани церковника. 18) Уйгель (Tisza-Ujhely) в парохію матеръ є поставлена р. 1766³⁾. Церков деревляна збудована парохіянами р. 1763. Того же рока, як поставлена в парохію, збудований и дôm парохіяльний, позднѣйше дякôвня. Філіялка є: 19) Матьфалу (Mágy-falva), яка становлена в філіял около р. 1710⁴⁾. Церков деревляна, збудована около р. 1710. парохіянами, чаша и дискос из олова. Р. 1771. зачали парохіяне будувати нову церков, но єще не скôнчена. Друга філіялка: 20) Уйлок (Tisza-Ujlak), яку постановлено в філіял около р. 1714⁵⁾. Церкви не має. 21) Фанчика (Fancsika). Парохія матеръ є постановлена року

omni ornatu... Domus Cantoris in fundo Ecclae... Anno 1768. exstructa. Satis idonea etiam pro instruendis prolibus...“

1) № 16... Parochia mater est de Nomine Karácsfalva Anno circiter 1674. erecta... Ecclae structura Lignea, sed vetus, anno quippe 1794 (се очевидно є ошибка) industria et impensis parochi loci nominis nescitur cujus... posita... Domus Par. lignea per Parochianos A. 1744. in meditullio plateae non contradicentibus Dmnis Terrestribus erecta... Domus Cantoris in medio plateae A. 1758. opera Parochianorum facta...“

2) „№ 17. Possessio Oroszy. Filialis haec est Anno circiter 1766. erecta... destituta est sicut fundis, ita Ecclesia... Cantor et Aedituus non habetur“.

3) „№ 18... Parochia mater est de Nomine Tisza-Ujhely, Anno 1766. erecta... Ecclae structura Lignea Anno 1763... industria Parochianorum posita... Domus Paroch. Lignea A. 1766... opera Parochianorum erecta... Cantor habet domum in praereperto fundo Paroch. per actuale Cantorem e virgultis septam...“ Се стоить в протоколѣ. А в самôй церкви старôй деревлянôй написано є на иконостасѣ из части олтаря на головнôм беревнѣ: „A. D. 1787. est renovata“. А мѣсцевое устне переданє то держить, що ся церков року 1926. є 303 рочна, посему слѣдовалобы, що она збудована р. 1623. Надпис я сам видѣв, а устне переданє передає тамошній отець парох.

4) „№ 19. Possessio Mágy-falva. Filialis haec anno circiter 1710. est erecta... Ecclae structura lignea 1710. impensis et industria Parochianorum... erecta... Parochiani Novam eamque Ligneam Ecclam A. 1771 coeperunt, ast ad perfectionem nondum deduxerant... Domus Cantoris... erecta habetur, satis commoda etiam ad erudiendas proles. Aedituus non habetur in hac Filiali“.

5) „№ 20. Possessio Tisza-Ujlak. Haec Filialis erecta est A. circiter 1714. Ius Patronatus nemo habet. Pertinet autem Possessio haec ad Inclytam cameram Caesareo-Regiam. Eccla nulla est...“

1688¹⁾. Церков деревляна рока тогоже збудована парохіянінами, од старости розпадаєся. Хата парохіальна деревляна поставлена около р. 1756. парохіянінами. Дякôвня из старости розпадаєся. 22) Шашвар (Sásvár), парохія матеръ поставлена р. 1716²⁾. Церков нова будована р. 1770; фара же подôбно деревляна, поставлена р. 1724. Має філіялку: 23) Сирма (Szirma), яка постановлена в філіял рока 1734. Церкви не має³⁾. 24) Ардовецъ (Szöllös Vég Ardó), парохія матеръ є од непамятных часôв⁴⁾. Церков деревляна поставлена р. 1689). Фара також деревляна р. 1734., дякôвня же 1752. подôбно из дерева парохіянінами поставленъ. 25) Єгреш (Egres), парохія матеръ поставлена около рока 1657⁵⁾. Церков деревляна р. 1657. парохіянінами збудована.

Се є послѣдне село При-Тисянського округа. По сему слѣдує заключенє, где депутаты урядово свѣдчать, що они всюды и на кождом мѣстѣ держали слѣдство и осмотрѣли своими очима все, и в знак сей протокол пôдписали власноручно и подтвердили своими печатками⁶⁾. Сяк же сей список на певно достовѣрным довжен признатися.

¹⁾ „№ 21... Parochia Mater est de Nomine Fancsika A. 1688. erecta... Ecclesia structura Lignea Anno supra relato in fundo Tritic. 2-rum Metr. et Mediae capaci ac a Perillstr. Dmna Iuditha Fancsikay. collato, erecta, vetustate collapsa... Domus Par. Lignea A. circ. 1756 per Parochianos... erecta... Domus Cantori in particula fundi praefati erecta habetur, sed vetustate in tantum collapsa, ut pro instruendis prolibus minus idonea sit...“

²⁾ „№ 22... Parochia mater est de Nomine Sásvár. Anno 1716. erecta... Ecclesiae structura recens A. scil. 1770. erecta... Domus Paroch. Lign. A. 1724. opera Parochianorum... erecta habetur. Domus Cantoris in fundi Paroch. rescissa particula opera actualis Cantoris est erecta... Aedituus filius Cantoris eandem Domum cum Patre incolit...“ Що церков деревляна видно из „Protocollum Regulationis Paroch. Cottus Ugocs. A. 1799 peractae“ p. 20.

³⁾ „№ 23. Possessio Szirma Filialis haec Anno circiter 1737 erecta...“

⁴⁾ „№ 24... Parochia mater est de Nomine Szöllös Vég-Ardó, cujus erectionis tempus immemorabile est... Domus Paroch. Lignea Anno 1734... erecta habetur... Domus Cantoris A. 1752... est erecta... Aedituus etiam habet Domum per Parochianos in fundo Parochiali erectam...“ Се село звано пôд Арпадовичами: Fekete-Ardó = Чорній Ардов.

⁵⁾ „№ 25... Parochia mater est de Nomine Egres Anno circiter 1657. erecta... Ecclesiae structura Lignea Anno 1657. in meditulis plateae per Parochianos posita... Domus Paroch. A. 1774... Aedituus etiam habet propriis manibus secus Ecclesiam congestam gasulam...“

⁶⁾ „Super qua Conscriptionis Serie per Nos post praevidiam in facie Locorum accuratam Investigationem, et oculatam revisionem factam, praesentes manuum nostrarum Subscriptionibus, et Sigillorum appressionibus munitas Testimoniales extra dedimus Litteras Nagy-Szöllösinі Anno 1775. Die 30. Ianuarii. Stephanus Mánkovics Graeci-Ritus Cath. Parochus Nagy Szöllösiensis m. pr. (L. S.). Paulus Bodó I. Cottus Ugocsiensis Subst. Iudlium m. pr. (L. S.) — Из архива епарх. в Ужгородѣ. Ugocsiensis. Cottus Parochiarum Conscripio 1775.

І. округ За-Тисянскій¹⁾: 1) Бекеня (Bőkény), парохія мать, якоѣ постановлене перевысшае память людску²⁾. Церков нова будуєся из брусѣвъ моцныхъ трудомъ вѣрникѣвъ матери и філіялокъ. Філіялки має: Фаркаш-фалу, Петровосело, Тивадар, Уска, Тисса-Беч, Милота з церковію дерев. старою розпадающеюся, Шонкад и Бот-Палад. Лиш три першѣ суть в Угочѣ, другѣ же в Сукмарскої жупѣ. 2) Чепе (Csepe), парохія мать є поставлена од непамятныхъ часѣвъ³⁾. Церков деревляна передъ 24 роками перебудована од парохіянъ. Фара и дякѣвня деревлянѣ. Має двѣ філіялки: Гетеню (Heteni) где р. 1739. землевластитель Сигисмунд Синтай даровавъ грунтъ (телек) на церков и давъ ю выбудовати, но уже нова бы потрібна. Другій філіял Чома (Csoma) церкви не має. 3) Фекете-Ардов (Fekete-Árdó), парохія мать є поставлена од непамятныхъ часѣвъ⁴⁾. Церков деревляна стара, изъ моцныхъ брусѣвъ старыми шинглами покрита, но уже погнили, поправки потребує. 4) Сасфалу (Szászfalu), парохія мать од непамятныхъ часѣвъ поставлена⁵⁾. Церков деревляна,

¹⁾ Список сей составляе окремишній сошитокъ в Епархіальномъ Архивѣ, Ужгород, подъ надписомъ: „Conscriptiones Proventuum Parochialium Cotto Ugoeciensis 1775.“ Якъ предидучій, такъ и сей урядово бывъ переведенный, отже достовѣрный. Зачинаєся слѣдуючо: „Conscriptio Proventuum Ecclesiarum Graeci Ritus Catholicarum et Parochiarum Inclyto Comitatu Ugoeciensi Processu Trans Tibiscano sive T. Terebesiensi adjacentium, Parochorum item, ac Ludi magistrorum ad Almam Dioecesim Munkátsiensem pertinentium, per nos intrascriptos a Legitima superioritate deputatos peracta. № 1° Conscriptio Ecclae Gr. R. Cath. Possessionis Bőkény...“

²⁾ № 1°... Parochia mater est de nomine Bőkény ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura de novo ante annum ex fundamento ac trabibus solidissimis quadriangulariter coniectis et bene dolatis, prope antiquum templum, opera et sumptibus quam praescitae Matris, quam filialium ejusdem erecta... Domus Parochialis Lignea statui utcumque commoda... Cantoris... Domus est in fundo jam specificato Parochiali...“

³⁾ „№ 2... Parochia mater Possessio Csepe ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea ante 24 Annos per Parochianos reaedificata... Domus Paroch. Lignea... 1° Filialis Heteni... Filialis haec ante 24. annos erecta... Sessionemque Parochiam... Dominus quondam Sigismundus Szintay A. 1739. excidit. Ecclesiae structura Lignea... per praefatum Dominum Sigismundum Szintay aedificari ex fundamento curatum... Domus Parochialis est in qua Cantor residet... 2-a fil. Csoma...“

⁴⁾ „№ 3°... Parochia Mater est possessio Fekete-Árdó. Ante memoriam humanam erecta... Ecclesia structura lignea vetus, ex trabibus solidis, et quadriangulariter coniectis, et bene dolatis constat. Scandulis antiquis et jam magna ex parte putrefactis, ac pluvibus, nivibusve perforatis tegitur, et nonnisi Parochianorum sumptibus reparari potest...“

⁵⁾ „№ 4... Parochia Mater est de nomine Szászfalu ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea vetus ex solidissimis quadriangulariter coniectis trabibus per solos Parochianos aedificata, reparatione quidem non eget, ast propter angustiam populum capere non potest...“

стара, из найсильнѣйших брусѣвъ збудована самими парохіянами, поправки не потребує, но мала для народа. 5) Гудя (Gödény-háza), парохія мать поставлена перед около 46 роками¹⁾. Церков деревляна, парохіянами збудована помянутого року из брусѣвъ. 6) Текегаза (Tekeháza), парохія мать поставлена є од непамятных часѣвъ²⁾. Церков нова, деревляна, из найсильнѣйших брусѣвъ теперь збудована, еще вежѣ и не має. 7) Киральгаза (Királyháza), парохія мать поставлена р. 1723³⁾. Церков деревляна, стара, потребує поправки зато, бо из слабших бервен є поставлена. Як філіял засобляє порожню парохію мать: Веряцю (Verécze). Парохія мать є од непамятных часѣвъ⁴⁾. Церков деревляна, стара, из сильнѣйших брусѣвъ (четверокутных тесаных бервен) парохіянами поправлена, малу поправку потребує и теперь. Фарскій будинок не одповѣдний. Дяк киралгазскій має хижу, но цѣлком розпадаючу. 8) Крива (Kriva) парохія мать є поставлена од непамятных часѣвъ⁵⁾. Церков деревляна, стара, из сильных брусѣвъ парохіянами збудована. 9) Новоселиця (Soós Ujfalu), парохія мать є поставлена од непамятных часѣвъ⁶⁾. Церков деревляна, стара, но из найсильнѣйших брусѣвъ є зроблена и не потребує жадноѣ поправки. За філіялку має: Черну (Csernatú) як порожню парохію мать, котра поставлена є за парохію од не-

1) „№ 5... Parochia Mater est de Nomine Gödényháza ante annos circiter 46 erecta... Ecclesiae structura lignea supradictis annis per parochianos ex quadriangulariter consectis trabibus aedificata, nulla reparatione egens... Cantor in sessione Parochiali et domo per Parochianos aedificata residet, lignea solida...“

2) „№ 6... Parochia Mater est Possessio Tekeháza ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura novissima, in tantum aedificatione eget, in quantum turris necdum ex integro scandulis tecta est... Domus Parochialis Lignea antiquissima putredini obnoxia, proxima ruinae... Cantor in fundo prope antiquum Templum situato ac Domo ruinosa omnino pro instruendis prolibus incommoda habitat...“

3) „№ 7... Parochia Mater est Királyháza, Anno 1723. erecta... Ecclesiae structura Lignea vetus, reparatione egens... Domus Parochialis Statui incommoda, Lignea, vetus... Cantor Domum habet in fundo Paroch. ast totaliter desolatam...“

4) „Pro Filiali Vacantem Parochiam Matrem media hora distantem administrat... Parochia Mater est vacans Possessio Verécze ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea Vetus per Parochianos ex solidissimis quadriangulariter sectis et benedolatis trabibus reparata... Domus Paroch. statui incommoda...“

5) „№ 8... Parochia Mater est Possessio Kirva ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura vetus ex trabibus solidis... nulla reparatione egens... Domus Paroch. statui utcumque comoda, ast ex uno tantum cubili...“

6) „№ 9... Parochia Mater est possessio Sóos Ujfalu ante memoriam humanam erecta... Ecclesia structura vetus quidem, ast ex solidissimis et robultissimis quadriangulariter consectis trabibus constat, reparatione nulla eget... Domus Parochialis non datur, et nec sessio quo posset vel deberet aedificari. Verum modernus Parochus in sua Sessione Titulo Pignoris aquisita, et Domo ab antecessoribus aedificata residet...“

памятних часôв¹⁾. Церков деревляна, стара, из найсильнѣйших и най-
 грубших брусôв поставлена є од парохіян и не потребує жадноѣ ре-
 параціѣ. 10) В е л я т и н (Veléte), парохія мать є поставлена од не-
 памятных часôв²⁾. Церков деревляна, стара, но збудована из най-
 сильнѣйших и найгрубших брусôв, лиш шинглы даху треба поправ-
 вляти. 11) В е л и к а - Т а р н а (Nagy Tarna), парохія мать є поставлена
 од непамятных часôв³⁾. Церков деревляна, стара, збудована парохія-
 нами из найсильнѣйших брусôв, поправки не потребує. Має двѣ фи-
 ліялки: М а л а Т а р н а, яка поставлена од непамятных часôв⁴⁾. Цер-
 ков має деревляну, стару, из найсильнѣйших брусôв парохіянами
 збудовану, жадноѣ поправки не потребує. Друга філіялка: С а р а з -
 П о т о к (Száráz-Patak), за філіялку поставлена од непамятных часôв⁵⁾.
 Церков деревляна, стара, збудована из найсильнѣйших бервен теса-
 ных парохіянами, соломою крыта. 12) Б о т а р ч (Batáracs), парохія ма-
 терь є поставлена од непамятных часôв⁶⁾. Церков має деревляну,
 стару, из найсильнѣйших тесаных бервен збудовану. Філіялки має
 двѣ: К о м л о в ш (Komlós), за філіялку наставлена од непамятных
 часôв⁷⁾. Церков має стару, деревляну, поправки не потребує. Має и
 фару, но дяк быває в нѣй. Друга філіялка Б о ч к о в (Bocskó), за

1) „Pro Filiali habet Parochiam Matrem 3-bus Quadrantibus horae distantem Possessionem Csernatű. Vacans Parochia Mater est Possessio Csernatű. Ante memoriam humanam erecta... Ecclae structura vetus, lignea ex solidissimis et robustissimis... trabibus per Parochianos exstructa, nulla reparatione egens...”

2) „№ 10... Parochia Mater est Possessio Veléte ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea Vetus ex solidissimis... trabibus per Parochianos aedificata, reparatione egens cum tecti scandulae jam a potiori putredine consumptae sint... Domus Parochialis Statui utcumque commoda... Cantor in fundo et Domo proprio residet...”

3) „№ 11... Parochia Mater est Possessio Nagy-Tarna ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea, vetus quidem ast ex solidissimis... trabibus industria Parochianorum cum concursu moderni Parochi et antecessorum eiusdem aedificata, nulla reparatione egens... Domus Parochialis statui utcumque commoda...”

4) „1-ma Filialis Kis-Tarna... Haec Filialis ante memoriam humanam est erecta... Eccla structura vetus Lignea ex solidissimis... trabibus per Parochianos erecta, nulla reparatione eget...”

5) „2-a Filialis Possessio Száráz-Patak... filialis haec ante memoriam humanam est erecta... Eccla structura Lignea Vetus ex solidissimis... trabibus per Parochianos aedificata, stramine tecta...”

6) „№ 12... Parochia Mater est Parochia Bataracs, ante memoriam humanam erecta... Ecclae structura Lignea, Vetus ex solidissimis... trabibus per solos Parochianos aedificata...”

7) „Prima Filialis Possessio Komlós... Filialis Komlós ante memoriam hominum erecta... Ecclae structura Vetus Lignea reparatione quidem non eget... Domus Pa-roch. quidem datur sed Cantor in ea residet...”

філіялку постановлена од непамятных часôв¹⁾. Церков деревляна, стара, найбѣднѣйша, бо старою и гнилою соломою крыта, поправки потребує. Шкôл нѣт. 13) Турц (Turcz), парохія мать є постановлена од непамятных часôв²⁾. Церков деревляна, стара из найсильнѣйших тесаных бервен будована, и на кôлько памятають парохіане уже трираз перебудована парохіанамі, теперь така гей нова. Фару на старôм телеку р. 1770. нову поставили трудом превелебнѣйшого о. Деметрія Ивашко, мѣстного пароха. Дяк не має ани хижѣ, ани телека (грунта), позад се нѣт ани школы³⁾. Но прев. о. парох учив богословія морального по волоски. 14) Велике Герце (Nagy Gércze), парохія мать є поставлена од непамятных часôв⁴⁾. Церков має деревляну, стару из найсильнѣйших тесаных бервен збудовану. Ніякоѣ поправки не потребує. Хижа фарска деревляна, стара, розпадаючяся. 15) Мале Герце (Kis Gércze), парохія мать поставлена є од непамятных часôв⁵⁾. Церков деревляна, стара из найсильнѣйших тесаных бервен парохіанамі збудована, шинглы из старости погнили, потребує поправки. Фары нѣт, парох у власнôй хатѣ быває. Дяк не має ани телеку, ани землѣ, ани хижѣ. 16. Тур-Теребеш (Tur-Terebes), парохія мать є поставлена од непамятных часôв⁶⁾.

¹⁾ „2-a filialis Possessio Bocskó... Filialis Bocskó ante memoriam humanam erecta... Ecclesie structura vetus Ligna desolatissima, reparatione eget, in quantum antiquo stramine Putrefacto tecta est... Scholae nullae dantur...”

²⁾ „№ 13... Parochia Mater est Possessio Turcz ante memoriam humanam erecta... Ecclesie structura ex solidissimis trabibus, ad memoriam hominum tribus vicibus per parochianos reaedificata, pro nunc Seminova. Reparatione egens ex eo... Domus Parochialis... Anno 1770 noviter per Parochianos cura et concursu Reverendissimi Demetri Ivasko, qua Loci Parochi erecta. Ligna, solida, et pro statu Parochi commoda. Tribus constans cubiculis... Cum Cantor nec sessionem nec Domum nec annuam Solutionem habeat, ideoque nec ullae puerorum Scholae dantur. Traditur quidem in idiomate Valachico Ss. Theologia Moralis per supra Titulatum Reverendissimum Dominum...”

³⁾ Гл. зам. попередню.

⁴⁾ Nr. 14... Parochia Mater est Possessio Nagy-Gércze ante memoriam humanam erecta... Ecclesie structura Ligna Vetus ex solidissimis... Trabibus per Parochianos aedificata. Nulla reparatione egens... Domus Parochiales. In fundo Parochiali ruinae proxima ex trabibus antiqua et putrefacta...”

⁵⁾ „Nr. 15... Parochia Mater est Possessio Kis-Gércze ante memoriam humanam erecta... Domus Parochialis non datur... Parochus autem in fundo a se Titulo pignoris acquisito, et domo propriis eiusdem expensis aedificata residet... Cantor nec Sessionem, nec appertinentias et nec Domum habet...”

⁶⁾ „Nr. 16... Parochia Mater est Possessio Tur-Terebes ante memoriam hominum erecta... Ecclesie structura Ligna vetus e... trabibus per Parochianos erecta. Reparatione quidem non eget, ast angusta... Domus Parochi Statui incommoda ligna, antiqua, ruinosam, ad normam rusticarum domorum... Cantor domum habet in medio publica plateae paludibus circumcinctam. Omnino pro erudiendis pueris incommodam, ruinosam”.

Церков деревляна стара из тесаных бервен парохіянами будована, поправки не потребує, но за мала. Фара не одповѣдна пароху, деревляна, стара, розпадаючися, правѣ гей якогось селянина. Дяк має хижу на улицѣ всюды млакою обняту, розпадаючися, где зовсѣм не мож дѣтей учити, як в школь. 17) Кекенюш (Kökönyösd), парохія мать поставлена в од непамятных часѣв¹⁾. Церков деревляна, стара, парохіянами збудована, розпадаєся. Фара зовсѣм не одповѣдна пароху, гей якогось селянина, розпадаючися. Дяк на кѣнци села має якусь хижу, або хаточку, яка рѣвняєся колибѣ. Филіалки має двѣ: Чедрек (Csedrek), поставлена в филіалку од непамятных часѣв²⁾. Церкви не має ани фары. Друга филіалка: город Холмій (Halmi), где по людскѣй памяти католическоѣ церкви николи не было³⁾. 18) Ботар (Batár) парохія мать поставлена од непамятных часѣв⁴⁾. Церков має деревляну нову, перед 16 роками збудовану од парохіян из найсильнѣйших тесаных бервен (брусѣв). Филіалки має двѣ: Форголан (Forgolán), по людскѣй памяти не мала ани церкви, ани фары, ани дяка⁵⁾. Друга филіалка: Неветленфалу (Nevetlenfalú)⁶⁾, где подобно нич не было, на кѣлько люде памятають.

Посему слѣдує заключенє, где высланѣ делегаты так епархіальнѣ як и жупнѣ т. є. из части державы подтверджают достовѣрност сего списка своими власноручными пѣдписами, и своими печатками⁷⁾. Делегаты же были из части епархіѣ Мукачевскоѣ: Антоній Кюлда, па-

¹⁾ „Nr. 17 Parochia Mater est Possessio Kökönyösd ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea, Vetus per Parochianos aedificata... ruinae proxima. Domus Parochialis omnino statui incommoda... ad normam rusticarum domorum ex uno, fumoso, desolato, ruinaequae proximo cubili... Domus Cantoris in fine pagi... quae tugurium potius quam Domus dici meretur...”

²⁾ „1-a Filialis Possessio Csedrek ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura nulla quum nec templum, nec Locum pro aedificando Templo habeat...”

³⁾ „2-a Filialis est oppidum Halmi... Ubi templum catholicum ad memoriam hominum numquam dabatur, caemeterium etiam valde exiguum...”

⁴⁾ „Nr 18... Parochia mater est Possessio Batár ante memoriam humanam erecta... Ecclesiae structura Lignea ante Annos 16 ex solidissimis... trabibus per Parochianos noviter aedificata. Nulla reparatione egens...”

⁵⁾ „1-ma Filialis Poss. Forgolán... ad memoriam hominum nec Templum, nec domus Parochialis, nec Cantor dabatur...”

⁶⁾ „2-a Filialis est Poss. Nevetlenfalú... ubi nec Templum, nec locus eo aut pro Domo Parochiali exstruendis ad humanam memoriam unquam dabatur...”

⁷⁾ „Super qua praevio modo per Nos perfecta Conscriptionis et Investigationis Serie, praesentibus subscripti testamur. Datum Csepe Die 13. Mensis Aprilis A. D. 1775. Antonius Kulda Graeci Ritus Catholicor. Parochus Csepeiensis m. pr. (L. S.). — I. Cottus Ugocsensis Vice Fiscalis Michal Burján m. pr. (L. S.). Ejusdem I. Cottus ord. Iurassor Alexius Bogárdy m. pr. (L. S.). — Оригинал в Епарх. Архивѣ в Ужгородѣ, пѣд надписом: „Conscriptio Parochiarum, I. Cottus Ugocsa, Processus Trans-Tibiscani”.

рох чепейскій, из части жупы Угочъ: Михаил Бурян, заступник жупного адвоката и Алексій Богардїй, жупный присяжный судія.

В доходки же зарахованѣ и доходки штолы (*lura stolae*) и се так: 1. пароху: а) за молитву жены по родженю в хижѣ кр. 17, б) за вѣнчанки кр. 51, с) за выводки кр. 3, d) за великій погрѣб кр. 51, а за малый кр. 24, е) за крестины кр. 17, f) за вѣнчанки з трьома оголосками 1 Рин. 8 кр. 2. Дякови: а) за вѣнчанки кр. 6, б) за погрѣб великій кр. 24, за малый кр. 12. 3. Церковникови: за дзвоненя при погребѣ а) великом кр. 12, при малом кр. 6. К сему еще приступаютъ добровольнѣ дары при колядках и из приноса. Се раховано по тѣй шемѣ (*schema*), яку становив еп. Мих. Ман. Ольшавскій¹⁾. Но замѣтити треба, що тогды цѣны работы и збѣжа такѣ были: 1) одно вѣко кукурузы кр. 18, 2) один день работы кр. 9, 3) одно вѣко овса кр. 12, а 4) за 4 возы сѣна кромѣ работы становиться в сих списках цѣна 3 Ринскѣ срѣб. 24 кр.

в) Упорядковане парохій рока 1797.

Як сказано передше, работы списаня парохій довершило так зване: упорядковане парохій (*Regulatio = coordinatio Parochiarum*), яке по приписам Найвысш. Королѣвск. Губерніального Совѣта выданым дня 25. юлія року 1797. чис. 14347, (а позднѣйше дня 3. юлія року 1799. чис. 12470)²⁾ треба было всюды в епархіи мукачевскѣй и у всѣх жупах перевести. В Угочѣ се упорядковане переведено року 1799., як се доказує урядовый протокол о сѣм записаный³⁾. Як повсюды в цѣлѣй епархіи, так и в жупѣ Угоча предложиться основный проект на то, що котрѣ парохіѣ будутъ матери, а котрѣ філіалки. Всюды налягається на то, абы уже кор. Леополдом І. в его привилеѣ дарованѣ землѣ, телеки, дѣйсно и выдѣлилися од землевладѣлцѣв и щобы так поставилися потребнѣ будинки для попа, для дяка и церковника и збудовалися одповѣднѣ церкви. Отже щобы всюды обезпечено парохам и вѣрникам Богу служити в кождѣй парохіи⁴⁾. Пѣд еп. Михаил. М. Ольшавским и его визиты не находиме в его протоколѣ анѣ одноѣ камѣнноѣ церкви в Угочѣ, но всѣ деревлянѣ и дуже многѣ найбѣднѣйшѣ соломою крытѣ, знаряды из картона,

¹⁾ Гл. Додатки... Марам. Наук. Зборн. Просвѣты р. 1922. р. 165—169.

²⁾ Гл. сѣ розказы в оригиналѣ: Епарх. Архив, Ужгород а) *Regulatio in gre* 47. и б) *Regulatio in gre* 49.

³⁾ Гл. в Епарх. Архивѣ, Ужгород, пѣд надписом: „*Protocollum Concertationis in objecto Coordinationis Parochiarum Graeco-Catholicorum in Comitatu Ugocsiensi existentium*“. in fol. 1—49.

⁴⁾ Гл. Додатки... Науковый Збор. Просвѣты р. 1922. стор. 220. и рока 1924. стор. 204.

полотна, чашѣ цинянѣ, циборіѣ деревлянѣ и пр. Еще в часѣ списаня р. 1775. переведеного, не находим зовсѣм мурованых камѣнных церков. При часѣ упорядкованя парохій р. 1799. уже каменнѣ церкви были: в Вел.-Севлюшѣ, в Кумятах и Зарѣчу, но туй еще не была цѣлком докѣнчена, позаяк вежа (турня) еще не была збудована. Комисія¹⁾ же упорядкованя при кождѣй парохіи становила, що треба выбудовати, из чого, як, и предлагає подати всюды и потребнѣ подпоры²⁾, особенно на церковнѣ знаряды, потребу, но и на — будовлю. Инструкцію сему упорядкованю парохій подав Найв. Королѣвск. Губерніальный Совѣт так загальными, як подробными приписами³⁾. Ся комисія в Угочѣ на греко-каѳолических парохіях слѣдуючѣ предлагає будѣвлѣ и обовязує парохіан на них: 1. В. Севлюши: нову камѣнну хижу пароху, и также пѣвцєви; кромѣ сего жадає, щобы три-класова школа поставлена была туй для руських дѣтей. 2. Мала-Копаня (Kis-Kupany), церков из камѣня, фару и дякѣвню из де-

¹⁾ Состояла ся комисія из слѣдующих, як се власноручно пѣдписали при заключеню протокола и додали печатки своѣ: „Ioannes Pogány de Cseb. m. pr. (L. S.). Inc. Cottus Ugocsensis Tabulae Iudriae Assessor et Deputatus. — Ioanne Zékány Assessore et Deputato media tempore fatis cedente, propriaque subscriptione opus isthuc signare nequeunte. — Georgius Enyedy m. pr. (L. S.). I. Cottus Ugocsensis ord. Iurassor et Condeputatus. — Ioannes Zloczky Vice Archi Diaconus G. Catholicus Nagy-Szóllősiensis Incl. Cottus Tabulae Iudriae Assessor et Deputatus. — Ioannes Zombory m. pr. (L. S.) Graeco-Catholicus Parochus Kőkényesdiensis, Districtus Tur-Terebensis Vice Archi Diaconus et condeputatus. — Simeon Halász Parochus Graeco Catholicus Fancsikienensis et condeputatus. (L. S.)“

²⁾ Сѣ сумы повсюды, при кождѣй парохіѣ изчисленѣ, особенно на снаряды церковнѣ. На пр. в Севлюшѣ предлагається: „1° Pro Bemmate seu Iconostasio ejectantur Rfl. 1000, 2° Pro tribus Portis 50 Rfl. 3° Pro Sedilibus et Choris Duobus 150 Rfl. 4° Pro Fornice ante Ecclesiam, et cinctura... 125 Rfl... Novem fenestrae, pro quorum reparatione et munitione ejectantur 70 Rfl. Casula Missalis cum Alba et Manipulis 95 Rfl. Casula Nigra pro Defunatis 15 Rfl. Ciborium in quo Sanctissimum conservatur, omni tempore infirmis deferendum 20 Rfl. Pro Candelis... 30 Rfl. Vino admissae Sacrific. 3 Rfl. Tritico, ex quo Panis pro Sacrificio conficitur 6 Rfl. Oleum olivarum 40 xr. Thure 10 Rfl.“. — „In Possessione Kis-Kupany: 1° Pro Pane, Vino, Oleo 5 Rfl. 40 xr. 2° Pro Candelis. et Thure 14 Rfl. 3° Pro Casula Funebrali 15 Rfl. 4° Pro Calice 30 Rfl. 5° Pro Ciborio 20 Rfl. 6° Pro Evangelio 24 Rfl. 7° Pro reparatione Librorum... 13 Rfl. 8° Pro 4. Candelabris 4 Rfl. 32 xr. 9° Pro Campana 80 Rfl.“ — И так повсюды.

³⁾ Загальнѣ приказы Найвышш. Королѣв. Губерн. Совѣта уже мало выше спомянулисьме, суть из рок. 1797. и 1799. Кромѣ сего подав сей Совѣт и детальнѣ инструкціѣ для кождоѣ жупы и се тогды, коли списованя парохій докѣнчено и готовѣ списки пересланѣ Найвышш. Совѣту и там урядово пересмотренѣ. К жупѣ Угочѣ такѣ подробнѣ инструкціѣ поданѣ р. 1786. д. 4. марта нум. $\frac{817}{6711}$ и р. 1787. д. 27. Ianuar. нум. $\frac{184}{2131}$. Гл. Епарх. Архив, Ужгород, в надписом: *De difficultatibus super Projectis Regulationis Parochiarum Comitatus Ugocsiensis diluendis*“.

рева. 3. Велика-Копаня (Veresmarth), церков из камѣня, фару також камѣнну, а дякôвню деревляну. 4. Рокосово (Rakasz), церков и дякôвню из дерева. 5. Вел. Раковецъ (Nagy Rákocz), церков из камѣня¹⁾, також фару и дякôвню деревляну. 6. Малый Раковецъ (Kis Rákocz), фару деревляну и дякôвню. 7. Влахово (Eölyvess), церков и фару из камѣня²⁾. 8. Велика Чингава (Nagy Csongova), фару нову из дерева и дякôвню. 9. Онюк (Ilonok — Ujfalú), дякôвню из дерева. 10. Кумята (Komjáth), парохію и дякôвню из дерева, а кромѣ сего один колодязь выкопати треба³⁾. 11. Зарѣча (Alsó-Karaszló), вежу церковну, фару из камѣня, а дякôвню деревляну. 12. Ростокá (Rosztoka), церков деревляну и для Дубровки доста велику, дякôвню из дерева. 13. Шаланки (Salánk), фару из камѣня. 14. Егреш (Egres), церков из камѣня, фару и дякôвню, из дерева. 15. Ардовецъ (Szőlős Vég-Ardó), церков из дерева. 16. Шашвар (Sásvár), церков из цегол, тоже фару и дякôвню. 17. Фанчика (Fancsika), церков из цегол и фару. 18. Уйгель (Tisza Ujhely), церков из цегол и фару, а дякôвню из дерева. 19. Уйлак (Tisza-Ujlak), церков из цегел, — дякôвню изнова будовати, а докôнчити фару. Епар уже телек выдѣлив на дякôвню. Пожадається, щобы в тамошнѣй нормальнôй школѣ греко-каѳол. учив дяк, якій знає по руськи⁴⁾.

II. В окрузѣ За-Тисянскôм: 1. Бекеня (Bőkény), церков из цегол, дякôвню же из дерева. 2. Ботарь (Botár), парохіальну хижу из дерева и дякôвню також. 3. Кекенюш (Kökönyösd), церков из

¹⁾ „Hinc locum in medietate Possessionis existentem fundum olim „Czigány pusztája“ vocatum... praehabita mutua cum Dmns Terrestribus cointelligentia excindendum venire...“ Гл. Protocol. Regulation. p. 7.

²⁾ „...ab illo tempore, quo postrema Gr. Cath. Paroch. Conscriptio peracta est, in intermedio inter Possessionem Nagy Csongova et repetitam Eölyves existente loco certa in radicibus montis e 20 circiter colonis consistens nova inducta sit Colonia Kőbászó dicta...“ Ibid. p. 9.

³⁾ „In eodem hoc Fundo Parochiali summe necessarius est etiam puteus, qui quidem cum manu populari ideo, quod Possessio haec, sequaciter et Fundus Parochialis in monte existat, strui non possit, requirit pro Structura 60 Rfl. e Fundo Publico destinandos“. Ibid. Protoc. Regul. p. 12.

⁴⁾ „Circa Solutionem Cantoris observatu dignum est, quod vigore initi circa A. 1785. Contractus utriusque Ritus Catholici Homines ad Solutionem Professoris Scholae Normalis in eodem Oppido erectae concurrant. Normalis hic Professor Linguae Ruthenicae ignarus est, sequaciter instruendis iuxta Ritum Graeco Catholicum prolibus inservire nequit. Duplici autem Solutionis onere, uno videlicet Cantoris proprii, altero Professoris Normalis Contribuens plebs gravari nequit; ideo aequum censetur: ut in posterum Altissima etiam Resolutione accedente, Cantor Gr. Cath. Proles hominum Religionis suae instruat...“ Ib. p. 28.

цегол, дякôвню из дерева, а в свôй час фару из цегол на камъннôм фундаментъ. 4. Тур-Теребеш (Tur-Terebes), церков из камъня, фару и дякôвню из дерева. 5. Мале-Герце (Kis-Gércze), церков из камъня, фару же из дерева. 6. Велике-Герце (Nagy-Gércze), уже начату деревляну церков треба докôнчити, на се 800 фл. пôдпоры треба бы дати, фару же и дякôвню деревляну выбудовати. 7. Турц (Turcz), церков камънну, також и фару, а дякôвню из дерева. 8. Ботарч (Batárcs), церков из камъня, фару же треба побôльшити и всю деревляну будôвлю переложити на камънный фундамент, дякôвню же из дерева. 9. Комловш (Komlós), в свôй час дякôвню треба буде покласти из дерева. 10. Велика-Торна (Nagy Tarna), церков из камъня, фару же деревляну. 11. Сараз-Поток (Száráz-Patak), фару из дерева також и дякôвню. 12. Новоселиця (Sósujfalu), церков деревляну, теперъшня же най перенесеться до Черны, фару и дякôвню из дерева. 13. Крива (Kírva), церков деревляну, також и фару и дякôвню из дерева. 14. Велятин (Velelte), церков камънну, також в свôй час и фару, а дякôвню из дерева. 15. Киральгаза (Királyháza), церков камънну, теперъшня же най перенесеться до Веряци, фару камънну, а дякôвню из дерева. 16. Текегаза (Tekeháza), церков из цегол, теперъшню же деревляну перенести треба до Гудъ, фару же из дерева; а дякôвню побôльшити и туй и в фил.: 17. Гудъ. 18. Сасфалу (Szászfalu), церков камънну, фару же як и дякôвню из дерева. 19. Фекете-Ардов (Fekete-Ardó), церков камънну, фару же и дякôвню из дерева. Нову же церков камънну на тот припадок треба, если не дасться инак полагодити з рим.-каѳ., якъ однак там суть меншим числом, як нашъ. 20. Чепе (Csepe), церков из цеглы, дякôвня же деревляна.

Слѣдує в протоколъ заключене, где комиссія изьявляє, що для выдѣленя парохіальных земель (церкви, пароху, дякови и проч.) зрôбила потрѣбнѣ кроки, но мало достигли, позаяк в Угочъ землевладѣльцѣ право патроната (Ius Patronatus) не мають, бо всюды суть многѣ, впрочѣм комисія додає, що всюды наминала народ давати почесть и повиноване своим духовникам и чекати найвысших розказôв. Розрахунок же выдаткôв на будôвлѣ, на знаряды и потребности церквей и парохій добавляє приключено¹⁾.

¹⁾ „His itaque praevio modo compertis, et e circumstantiis Localibus realiter detectis quod ad excisionem fundorum pro Cantoribus et respective Parochis necessarium attinet, eatenus apud quedam Dominia Terrestria congrua quidem egimus, desideratum nihilominus effectum, cum caeteroquin lure Patronatus non gaudeant, procurare hucdum non potuimus; Populum in relique ad Debitam Parochis suis praestandam Paritionem et reverentiam, Proventus item Parochis et Cantoribus in Sensu Benigna-

Сим же и докѣнчиме нашу реляцію о станѣ церквей наших руських в жупѣ Угочѣ пѣд еппом Бачинским, бо друге уже як по-дрѣбне к тому принадлежитъ, як были интенціѣ сего великодушного еппа реализованѣ и предложена списованя и упорядкованя парохій здѣйсненѣ. Се же ишло помали, постепенно, одно за другим з рока в рѣк. Для доказа к сему приведеме стан церквей руських в роцѣ 1847. и р. 1915.

в) Стан церквей р. 1847. и р. 1915.

Вмѣсто двох округѣв, т. е. намѣстничеств, якѣ были при упорядкованю парохій кѣнцем минувшого вѣка, находиме теперь еще раз тѣлько. Рока бо 1847. жупа Угоча роздѣляється на чотыри округи, и се на Кумятскій, Севлюшскій, Турцянский и Тур-Теребешскій; и в сих чотырьох округах числятся 33 парохіѣ з 33 церквами, из которых мурованых 11, деревляных же 22, к сему еще приступаютъ 16 филіалок з церквами, из котрых 1 мурована, а 15 деревляных, а верх сего еще одна каплиця придана. Вѣрникѣв находится 33809, а школьных ученикѣв 433. Се же роздѣляется сак:¹⁾

I. Округ Кумнятскій: 1. Чингава (Nagy-Csongova), церков мурована. 2. Зарѣча (Alsó Karaszló), церков муров. 3. Кумята (Komjáth), церков мур., филіалки: Мадярска Кумята (Magyar Komjáth) и Завадка (Kis Csongova). 4. Мала-Копаня (Kis-Korány), церков деревляна, филіалка: Факѣвбик (Fakóbik). 5. Влахово (Ölyves), церков мур., филіал: Нижній Шард (Alsó-Sárd), церков деревл. 6. Рокосово (Rakasz), церков мур. 7. Раковецъ (Nagy Rákócz), церков деревляна, филіал: Лазы (Kis-Rákócz), церков деревляна. 8. Вышній-Шард (Felső-Sárd), поставл. в парохію 1828., церков деревляна. 9. Велика-Копаня (Veresmarth), церков деревляна. — Вѣрникѣв є в округѣ 11757, а школьникѣв 115.

II. Округ Севлюшскій: 1. Егреш (Egres), церков дер., филіал.: а) Ардовецъ (Szöllős Vég-Ardó), церков дер., б) Чорный Поток (Fekete Patak) и в) Вербовецъ (Verbőcz). 2. Фанчика (Fancsika),

rum Resolutionum obvenientes usqueetiam plenarium Benig. Suae Maiestatis Ss. Caes. Regiae de Conservatione Ecclesiarum et Cura Animarum Spirituali Sollicitae Intencionis in Sublevationem Contribuentis Plebis directae sub ipso concertationis huius Actu in singulis Gremialibus Locis admonuimus; Sumtum autem circa neo — erigendas Ecclesias, Domosquae Parochiales requisitorum Projectum sub N. B. et N. B. N. B. humillime adnectimus. Signat. N. Szölős die 26. Martii 1799..." — Гл. Епарх. Архив, Ужгород. Protocollum Regulationis Paroch. Gr. Cath. Comit. Ugocsa, як се выше приведено.

¹⁾ Гляди: Schematismus Dioecesis Muukácsiensis, pro Anno Dom. 1847. p. 170 — 189.

церков дер. 3. Шаланки (Salánk), церков дер. 4. Шашвар (Sásvár), церков дерев. 5. Севлюш (Nagy Szöllös), церков мурована, філіал: Олексалаз (Olexaláz). 6. Уйгель (Tisza Ujhely), церков деревляна, філіалки: Карачфалу (Karácsfalva), церков деревляна и Мадь-Фалу (Magy-Falva), уживають капицѣ латинского обряда. 7. Уйлок (Tisza-Ujlak), церков мур., філіалки: Тисса-Керестур (Tisza-Keresztur) и Четфалу (Csetfalv) в жупѣ Берег. — Вѣрникѣвъ є 5379, школярѣвъ же 105.

II. Округ Турцанскій: 1. Ботарч (Batárcs), церков деревляна, філіалки: а) Комлуш, б) Томаш-Варалья (Tamás Váralya), в) Шарлови и г) Гемловець (Hömlöcz). 2. Мале-Герце (Kis-Gércze), церков мур. 3. Велике-Герце (Nagy-Gércze), церков деревл. 4. Киральгаза (Királyháza), церков дерев., філіалки: а) Веряця, церков мур., б) Горбки (Rákospatak) и в) Сент Їаношлигет (Sz. Janosliget). 5. Крива (Kirva), церков дерев. 6. Новоселиця (Sós-Ujfalu), церков дерев., філіалки; а) Черна (Csarnató), церков дерев., б) Хижѣ (Kis-Tarna), церков дерев. 7. Велика Торна (Nagy Tarna), церков дерев., філіалки: а) Сароз-поток (Száraspatak), церков дерев., б) Бочков (Bocskó), церков дерев. 8. Турц (Turcz), церков мурована, р. 1841. посвящ. 9. Велятин (Velejte), церков деревляна. — Вѣрникѣвъ в округѣ 10618, школярѣвъ же 148.

IV. Округ Тур-Теребешскій. 1. Ботар (Batár), церков дерев., філіалки: а) Форголань и б) Неветленфалу. 2. Бекеня (Bökény), церков дерев., фил.: а) Форкошфалу, б) Петерфалу, в) Тивадар в Угочѣ, а в жупѣ Сукмарскѣй еще 9: Бот-Полад, Чейче, Мале Полад, Коврод, Могошлигет, Милота, Шонкад. Шонкадскій млын, Тисса-Беч, Уска. 3. Чепе (Csere), церков деревляна, філіалки: а) Гетеня (Heteny), церков дерев., б) Чома (Csoma), церков дерев. 4. Чорный Ардов (Fekete Ardó), церков деревляна, філіал: Дюла (Gyula). 5. Кекенюш (Kökényesd), церков мурована, філіалки: а) Акли (Akli), б) Чедрегг (Csedregh), церков дерев., в) Даболц, г) Фертевш-Алмаш, д) Холмы (Halmi), е) Нодь Палад, ж) Кекенюшскій млын и з) Миколайскій млын (в жупѣ Сукмар.). 6. Сасфалу (Szászfalu), церков мур., філіалки: а) Нижній Гемловець и б) три млыны. 7. Текегаза (Tekeháza), церков дерев., філіалки: а) Дубовинка, б) Гудя (Gödényháza), церков дерев. 8. Тур-Теребеш (Tur-Terebes), церков дерев., філіал: Баконь. — Вѣрникѣвъ є в сѣм округѣ 6055, а школярѣвъ 65¹⁾.

¹⁾ Гл. Schematismus dioec. Munkács. An. 1847. p. 189.

Рока 1856. дня 7. септембра поставлена была нова румунска греко-каѳолическа епархія Самош-уйварска и до неѣ приключенѣ 94 парохій из нашоѣ Мукачевскоѣ епархіѣ, из жуп Мараморош, Сукмар и Угоча. Именно приключенѣ из Угочѣ слѣдуючѣ парохіѣ: Ботар, Мале-Гирче, Велике-Гирче, Велика-Торна, Турц, Кекенюш и Тур-Теребеш з своими філіалками¹⁾. Оставшѣ парохіѣ составляютъ округи намѣстническѣ 3: Кумнятскій, Севлюшскій и Сасфалувскій. В сих парохіяхъ найновѣйшій станъ церквей послѣ поданъ р. 1915. є такий²⁾:

I. В окрузѣ Кумнятскѣмъ: числятся 12 парохій з 12 муроваными церквами, власне: 1. Зарѣча, 2. Нижній Шард, 3. Мала Копаня, 4. Вышній Шард, 5. Велика Копаня, 6. Онюк (Honok-Ujfalú), 7. Лазы (K. Rákocz), 8. Кумята, 9. Чингава, 10. Великій Раковецъ, 11. Влагово и 12. Рокосово. В філіалкахъ церкви суть: в Факобикахъ (Fakóbükk), церковь мурована, и в Завадцѣ (K. Csongova), одна деревляна каплиця. Вѣрникѣвъ є 20771, а школярѣвъ 1511.

II. В окрузѣ Севлюшскѣмъ є парохій вѣсѣмъ з само тѣлько церквами, из нихъ 7 мурованѣ, одна еще деревляна в Уйгелю (Tisza Ujhely). Се суть слѣдуючѣ: 1. Фанчика, 2. Севлюш, 3. Шаланки, 4. Егреш (Szöllősegres), 5. Ардовецъ (Szöllősvégardó), 6. Шашвар (Tiszasásvár), 7. Уйгель (Tisza-Ujhely), 8. Уйлок (Вуйлок, Tiszaújlak). В філіалкахъ же находиме: в Карачфалвѣ одну муровану церковь, а в Келче (жупа Сукмар) одну каплицю. Вѣрники в окрузѣ числятся: 10799, а школярѣ: 633³⁾.

III. В окрузѣ Сасфалувскѣмъ є парохій 9, з 9 церквами, из котрыхъ лиш одна деревляна в Новоселицѣ. Сѣ парохіѣ суть: 1. Ботар, 2. Чепе, 3. Чорный Ардов (Fekete Ardó), 4. Киральгаза, 5. Новоселиця (Sósujfalú), 6. Текегаза, 7. Бекеня (Tisza-bökény), 8. Сасфалу (Tiszaszaszfalu), 9. Веряця (Verécze). В філіалкахъ же церкви суть: 1. Гетеня (TiszaHetény), дерев., 2. Чома (Csomafalva), дерев., 3. Черна (Csarnató), муров., 4. Хижѣ (Kis-Tarna), муров., 5. Гудя (Gödényháza), мур., 6. Гемловецъ (Hömlöcz), церковь дерев., а од р. 1903. мурована. — Вѣрникѣвъ має сей округъ 11865, а школярѣвъ 1066⁴⁾.

¹⁾ Порѣвъ. Schematismus dioec. Munkács. A. 1859. p. 16. и p. 127—139.

²⁾ Гл. Schematismus dioec. Munkács. A. 1915. p. 133—146. — Додатки... Марам. Наук. Збор. Просв. p. 1922. стор. 223.

³⁾ Еще около 120 больше, бо из трѣхъ школъ число не было прислано. Гл. Schemat. A. 1915. p. 280.

⁴⁾ Школярѣвъ одноѣ школы не суть зарахованѣ. Зрѣвъ. Schematismus. A. 1915 p. 280—1.

Отже на 29 парохіях р. 1915. лиш 2 церкви знаходяться деревлянь, всѣ прочѣ же мурованѣ, из камѣня або из цегол. К сему приходять еще численнѣ церкви и каплицѣ в філіалках, як выше приведено.

Од рока же 1847. збудовали на мѣсто деревляныхъ церквей новѣ мурованѣ в слѣдующихъ парохіях: Великій Раковецъ р. 1859., Фанчика 1902., Егреш 1870., Ардовецъ 1913., Шашварь 1854., Ботарь 1903., Горбки (Rákospatak) фил. 1903.

Зазначити можеме, що в хотарѣ Зарѣча чин монахѣв св. Василія Вел. при рѣцѣ Иршавка мав одну деревляну каплицю, но около р. 1915. згорѣла¹⁾. В Кумятахъ родився бл. п. епископ Василій Попович (1837—1864. 19. октября). В Вел. Раковци же быв парохомъ жонатимъ Мееодій Раковецкій, який по смерти жоны своѣ став монахомъ, и р. 1688. посвященный быв в епископа. Таже в Раковци родився Георгій Генадій Бизанцій, бывшій епископ мукачевскій од р. 1716—1733. и як чувати вѣн подаровав одну чашу церкви раковецкѣй, яка и теперь там находится и на нѣй вырѣзано имя епископа Бизанція як дарователя.

В сѣмъ станѣ нашихъ руськихъ церквей и парохій в жупѣ Угочѣ причинивъ деякѣ, но не значнѣ, перемѣны по всесвѣтнѣй войнѣ наступившій переворот, який роздѣлив Угочу на двѣ части: на чешко-словѣнску и на румунску.

V. Конечнѣ выслѣды.

На основѣ данныхъ в сѣй студіи дожно постановити слѣдующѣ конечнѣ выслѣды:

Пѣд оглядомъ загальнымъ, що в частяхъ Угочѣ з початкомъ малярскоѣ исторіѣ и на основѣ истѣричныхъ жерелъ признаються нашѣ предки Русины за жителѣвъ первобытныхъ и що особенно в XI. столѣтѣ повстали численнѣ новѣ осѣдки руського характера, якѣ росли и умножили число на велике и знатне уже передъ нападомъ Татарѣв р. 1241. на тѣлько, що папа Иннокентій III. займався думкою поставити для нихъ окреме епископство, папа же Григорій IX. р. 1234. повелѣвъ поставити окремый викаріатъ.

Пѣд оглядомъ же религій держатися треба намъ того, що давнѣ христіанство, яке нашѣ прапредки вѣроятно уже мали передъ переселеніемъ Малярѣв до Малярщины, перестало и майже до св. Стефана пѣд малярскимъ панованіемъ всюды было повстало поганство, бо якъ

¹⁾ Schemat. dioec. Munkács. A. 1915. p. 1915. p. 134, nota.

еп. Пилигрим свѣдчить, коли выразно заявляє в листѣ своѣм римскому папѣ, лиш тѣ были христіане межи Мадярами, котрых Мадяры забрали в невольничество из рѣзных частей свѣта¹⁾, но и тых дѣтей крестити не было дозволено до вѣка князя Гейзы и св. Стефана. А их не можно держати за руських, позаяк Мадяры в тѣй порѣ на руськѣ землѣ жадных розбѣйницких нападѣв не робили. Завладѣло отже всюды и межи Мадярами и межи Русинами поганство, помѣшане з частями христіанскоѣ вѣры и многими поганскими забобонами²⁾, яке лиш тогды стало щезати, коли пѣд князем Гейзою и пѣд кор. св. Стефаном почалася проповѣдатися вѣра Христова и стали Мадяры креститися. Тѣ самѣ проповѣдатель вѣры працювали и туй, щобы наново навести их к Христу, бо не великѣ и не значнѣ успѣхи суть зазначенѣ и признаются в исторіи монахам греческим в Ардялѣ (Седмигородѣ) и болгарским в околицях князя Охтума³⁾.

Вѣроятно, що в сѣм дѣлѣ сполуробѣтники найшлися и из части руських земель, бо князь Володимир Вел. жив в згодѣ з кор. маляр. св. Стефаном, як се выразно оповѣдає лѣтопись Нестора, бо они

¹⁾ Гл. лист еп. Пилигрима: Katona, Op. cit. Historia... Ducum, Pestini 1778. p. 517. „...ex eisdem nobilioribus Ungaris utriusque sexus Catholica fide imbutos atque sacro lavacro ablutos circiter quinque millia lucrarentur. Christiani autem, quorum maior pars populi est, qui ex omni parte illuc tracti sunt, captivi, quibus numquam soboles suas licuit, nisi furtive Domino consecrare, modo certatim nullo obstante timore, offerunt eas baptizare; et gratulantur omnes, tanquam de peregrinatione sua in patriam reducti quod Christiano more oratoria audent construere, et licentia percepta, linguam ligatam in laudem Saluatoris praesumunt, solve...”

²⁾ Dr. Karácsonyi János. A magyar nemzet honalapítása 896—997 ig, Oradea-Mare-Nagy-várad, 1925. p. 22. так пише: „Igaz, hogy a morva-pannon-szlávok már mintegy fél század óta keresztények voltak, de csak névleg, nem valósággal. Azzal, hogy Rászló (Rastislav) 862-ben a frank német papokat elűzte s helyettük Kirill és Method vezetése alatt görög papokat hozatott, 885-ben pedig I. Szentepolk ezeket száműzte és visszahozta a német papokat; 10—12 év múlva II. Mojmir ezekkel is szakított és Italiából kért püspököket, papokat, teljességgel lehetetlenné tették a kereszténység meggyökerezését. E szlávok láttak keresztény templomokat és papokat, de nem értették meg a keresztény igazságokat és parancsolatokat. Azért csufolják őket a német püspökök még 900-ban is félkeresztényeknek. Az ilyen zavart hitű emberek örömmel fogadták a magyarok uralmát, mert ezek nem kényszerítették őket a szigorú keresztény parancsok megtartására, ezekből bátran következtették régi babonás szokásaikat. Срвн. р. 27. — Гляд. выше: Додатки... Угоча, в Наук. Зборнику Просвѣты, р. 1925, стор. 129., где слово е о тѣм, що Константин Багряндрозный околицію малярску некрещенною называє еще и року 950. — Се особенно односитися и на сам перед на Мораво-Славян, но еще сильнѣйше на прочих.

³⁾ Гляд. выше: Додатки... Угоча, в Наук. Зборнику Просвѣты, р. 1925, I. ч. стор. 125—127, 130 sq.

были сусѣдами, а кромѣ того границѣ обох краин не лиш дуже тяжко становити и тоже роздѣлити, но и не могли нѣяк быти непереходною переполою межи ними в дѣлѣ проповѣданя вѣры, коли Володимир уже всюды розширяв вѣру Христову, а кор. св. Стефан отвсюды за-прошовав проповѣдателѣв вѣры — бо потребовав их¹⁾.

Пѣддержовали и ширили отже и межи нашими околицями вѣру Христову греческѣ и болгарскѣ, нѣмецкѣ, таліанскѣ и пр. полоненѣ, и невѣльники; потѣм же монахи монастыря горы Собор коло Нѣтры, св. Адалберт и его товаришѣ и прочѣ²⁾.

Туй особливо мож помянути св. Брунона, названого апостолом руських (Bruno Russorum apostolus)³⁾, котрый по лѣтописи Алдемара, сучасника св. Стефана, одержавши дозвѣл од цѣсаря Оттона III., отыйшов проповѣдати Христову вѣру до Мадярщины и покрестив Чорну Мадярщину и Бѣлу, и Руську краину⁴⁾. Выше бо видѣлисьме, що пѣд Чорною Мадярщиною (nigra Vngria) розумѣти треба Ардяль и За-Тисянскѣ околнцѣ и сяк Бѣлу Мадярщину означити треба При-Тисянскѣ околнцѣ⁵⁾.

1) Гл. Sz. István kir. nagyobb legendája, kiad. Szabó, Op. cit. Emlékiratok... р. 9—10, выше приведено Додатки... Угоча, I. ч., в Наук. Зборнику Просвѣты, р. 1925, стор. 127. зам. 4. и стор. 128. зам. 1. и 2.

2) Dr. Balics Lajos, A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéseig, Budapest, 1901. пише: „...mint a hatalmas római birodalomban a kereszténység tovább terjesztői, sok helyen megalapítói a rabszolgák voltak, úgy történt ez nálunk is, főleg a keresztényrabszolgánők révén“. Стор. 300. А мало пѣзднѣйше: „...arra az eredményre kell jutnunk, hogy, még az 1000-ik év előtt Magyarországon már számos kereszténynek kellett lennie. A pannonhalmi monostort még Gyécse fejedelem kezdi építtetni. Honnan jött elő egyszerre ez a sok keresztény? Ki térítette meg őket? A nép egy részét a névtelen rabszolgák, a főbb urakat Gyécse fejedelem, az egész magyarságot pedig sz. István, az apostoli király“. Стор. 303—304.

3) В „Martirologium Romanum“ читаеме 15. октября: „In Prussia sancti Brunonis Episcopi Ruthenorum et Martyris, qui Evangelium in ea regione praedicaus ab impiis tentus, manibus pedibusque praecisis, capite truncatus est“.

4) Katona, Op. Historia... Ducum, p. 633. „Erant Ottoni III. duo reuerendissimi episcopi, sanctus videlicet Adalbertus et sanctus Brunus episcopus de ciuitate Osburg (Augusta), quae est in provincia Boioariae, consanguineus eiusdem imperatoris. Adalbertus paruus statura; sanctus Brunus procerus corpore erant. Ille abiit in Pollianam provinciam; et praedicare coepit euangelium. Quod exemplum eius sequutus Brunus episcopus petiit imperatorem, ut pro eo iuberet consecrari in sede sua episcopum, quem elegerat nomine Odoricum; quo facto, et ipse humiliter abiit in provinciam Vngriam, quae dicitur alba Vngria ad differentiam alterius Vngriae nigrae, pro eo, quod populus est colore fuscus, velut Aethiopes. Sanctus autem Brunus conuertit ad fidem Vngriam Prouinciam, et aliam, quae vocatur Russia“.

5) Гляд. выше: Додатки... Угоча, в Наук. Зборнику Просвѣты, р. 1925, стор. 130 зам. 2. Сяк се толкуе историк мадярскій: Dr. Karacsonyi János, Sz. István kir. élete, Budapest, 1904. р. 20. Karacsonyi призывався на лист св. Бруна до цѣсаря

Умножилось число апостоловъ сих и проповѣдникѣвъ вѣры Христоваѣ межи нашими предками новыми монахами монастырѣвъ под кор. Андреем I. и его женою, заоснованных особенно в Вышеградѣ и в Застѣ и других мѣстах. И число не лишъ необычайно зростае по сѣм, но и вытворяеся и выявляеся особенный греческо-руській характер, чого доказомъ суть законы мадярскѣ, данѣ в народномъ соборѣ Саболчскѣм и Остригомскѣм, якѣ мы навели выше, коли становилисьме из сего велике число вѣрникѣвъ греческо-руських в Мадярщинѣ¹⁾.

В 12. вѣцѣ чувствуеся упадок. Починаеся вѣн законами кор. Коломана, якѣ вѣроятно од рока 1112. або 1113. перевели межи священством латинского обряда целибат, монастырѣ же и их аббатѣвъ подвергли власти епархіальных епископѣвъ²⁾, заказали чужим священникамъ всяке священнодѣйство, если од епископа не мали на се дозвола³⁾, точно и строго приписали священнодѣйство и порядок⁴⁾ его и т. п. И такъ видитьсѣ, що од сего часу розростаеся религійне житя

Гейнриха II., писанный около р. 1006. де то каже: „*Audivi enim de nigris Vngris, ad quos, que numquam frustra vadit, sancti Petri prima legatio venit, quamvis nostri (quod Deus indulgeat!) cum magno peccato aliquo cecarentur; qui conversi omnes facti sunt Christiani*“.

Гляди сю грамоту: Wenzel, Cod. Dipl. Arp. I., 17. Карачоній держить сего Брунона за Кверфуртского (Querfurti Brunó).

¹⁾ Гляди выше, стор. 1—8.

²⁾ S. Ladislai R. Decretor. lib. I. cap. 21. „*Abbates secundum decreta patrum in procuracione episcoporum suorum, in quorum territorio sunt, humiliter permaneant...*“ — Synod Strigoniensis cap. 36. „*Abbates, prouisa facultate monasterii cum episcopo, ad duo aratra unum monachum regulariter vestitum et instructum, teneant, et regulam beati Benedicti omnes monachi sciant et intelligant*“. Cap. 37. „*Abbates raro de monasteriis suis egrediantur, neque ad regem neque ad remotas possessiones, sine conscientia episcopi, ubi tum diutius immorari non debent*“. Cap. 38. „*Abbates mitram, sandalia, nodum ante cappam non habeant, vel cetera insignia, neque baptisent, neque poenitentiam dent, neque ad populum sermonem faciant...*“ Cap. 39. „*Nullus episcopus, aut presbyter, monachum ordinet*“. Cap. 40. „*Siquis monachi habitum habet; aut monasterium intret, aut habitum perdat, aut poenitentiae subiaceat*“.

Приведенѣ из Katona, Op. cit. Historia III. p. 315 - 317.

³⁾ S. Ladislai Decret. I. cap. 17. „*Si quis hospes clericus in hanc patriam sine commendatiis litteris episcopi sui venerit, ne forte monachus aut homicida fuerit, et alicujus ordinis confessus esse fuerit, iudicio vel testimonio discutiatur*“.

— Сровн. Decret. Colomani I. cap. 3—4. — Synod. Strig. cap. 21. (Гл. Katona, ibid. p. 309).

⁴⁾ Гл. Karácson Imre, Op. cit. A. XI. és XII. száz. Magy. zsinat. p. 111. „*Az egyformaság tekintetéből rendeli, hogy „Az istenszolgálatoknak, böjtöknek rendjét mindenki ama könyv szerint tartsa melyet, jóvahagyunk...”* Mást ne énekeljenek és olvaszanak fel a templamban mint a zsinat jóvahagyatt“

призиваеся на cap. 26. „*Synodi Strigoniensis Divinorum officiorum vel ieiuniorum (ordo) secundum libellum, quem colaudauimus ab omnibus teneatur*“.

(Katona, Historia III. p. 311).

в монастырях латинского обряда, а все дальше и глубше упадає в монастырях греческо-руського обряда¹⁾. Се же натурально и привело упадок религійного житя вѣрникѡв греческо-руських. Огнищем и жерелом религійного житя наших греко-каѡ. Русинѡв в недостатку епископѡв были одиноко монастырѣ, монахи и их аббаты, упадок монастырѣв причинив упадок религійного житя вѣрникѡв. Довершив нещастя и бѣду сю розрив руських земель од апостольского престола, од Рима, якій перевѣвся кѡнцем 12. столѣтя в сусѣдствѣ Мадярщины, бо од теперь не находили греческо-руськѣ вѣрники допомоги анѣ од сусѣдѡв в своих духовно-религійных потребах, або хоть не одповѣдноѣ допомоги, бо не вѣры каѡолическоѣ, но шизматицкоѣ.

Зато пѡд кор. Андреем II. и Бейлою IV. усилюються римскѣ папы заспокоити потреби духовноѣ жизни великочисленных греческо-руських вѣрникѡв в Мадярщинѣ, як сказано уже выше, особено поставленными викаріями.

Нова доба настала по великомъ нападѣ Татарѡв р. 1241. Одлученє вѣрникѡв латинского и греческого обряда не лиш формально переведено, що уже и переже здѣйснилось, но уже формально королѣвскій дозвѡл достає од кор. Ладислава IV. р. 1285²⁾. Но се не довго могло тривати. Пѡд кор. Лудовиком I. р. 1350³⁾ пѡд воеводою Богданом велике множество „волохѡв“ оставляють Мадярщину из недовольства, яке могли причинити тутешнѣ религійнѣ обставины. При кѡнци майже 14. вѣка встрѣчаєме первѣ церкви, первѣ парохіѣ, монастырѣ из нова греческо-руськѣ, но уже из шизматицким, а не каѡолицким характером. Од тогды отже настав тот стан дѣл, якій законодательство и чинники єго так означали, як се архієп. Липпай так вдатно описує р. 1654.: „на русинѡв як шизматикѡв никто не

¹⁾ Упадок в греческих, руських монастырях в Угорщинѣ в вѣках 12. и 13. уже переже обговорилисьме яко историчный факт. — Гляд. Додатки... Мараморощ. (Науковый Эборник Просвѣты за р. 1922., ст. 150), Hodinka, Op. cit. Munk. p. Tört. p. 10—11.

²⁾ Доказательство сеѣ руськоѣ лѣтописи многѣ не признають и зовсѣм одкидають. — Однак из сего огляду правду каже, бо подѡбно пише и Бруно, еп. Оломуцкій р. 1272. к папѣ Григорію X. в своѣй реляціѣ: „... in ipso regno Cumani mantenentur... Item in eodem Regno manifeste haeretici et schismatici confitentur, terrarum profugi aliarum. Ecce ipsa Regina Ungarie est Cumana, proximi parentes ejus gentiles sunt et fuerunt. Due filie Regis Vngarie Ruthenis, qui sunt schismatici desponsate fuerant... Rutheni sunt schismatici et Tartarorum nihilo minus servitores... Гляд. Wenzel, Codex Diplom. contin. Arpad. IV. 10—19).

³⁾ Гляд. выше: Додатки... Угоча, I. ч. в Наук. Эборн. Просвѣты, р. 1925, стор. 97. Богдан воевода залишив Мадярщину р. 1350. або найпѡзднѣйше 1354., як се доказав Wenzel, Op. cit. Krit. fejt. Marmaros története p. 340—1..

думав, нікто ними не займався“³⁾). Тоды зачалася лиш нова журба и опѣка, коли р. 1646. наступила св. Унія, в котрôй нашѣ батьки знова вернулися в лоно церкви Христовоѣ каѳолическоѣ, отки столѣтiami переже выступили.

И сим же самым роком началася и нова ера в нашôй духовнôй жизни. Унія стала жерелом, отки протѣкали нашому руському народу культура и духовна и политична, одповѣдно и матеріальна, як се богато доказують и выше приведенѣ поданя из исторіѣ церквей руських в жупѣ Угоча.

Ужгород, дня 4. септембрия 1925.

Др. Василій Гаджега.

³⁾ „... nullus curavit, nullus patrocinatus est causae Ruthenorum utpote schismatisori“. Реляція архієпископа Остригомского Георгія Липпая до Конгрегаціѣ Римскоѣ, из дня 2. юлія 1654. *Hodinka*, *Op. cit.* *Okmánytár*, p. 169.

СТАРАНЕМ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ОДДѢЛУ ТОВ. „ПРОСВѢТА“ В УЖГОРОДѢ ВЫЙШАЛИ СЛѢДУЮЧѢ ПУБЛІКАЦІЇ:

1.	Др. В. Бирчак: Літературні стремління Подкарпатських Русинів	10—	Кч
2.	Др. Вадим Владыков: Мѣстныя народныя названія рыб Подкарпатской Руси	10—	„
3.	А. Волошин: О письменном языкѣ Подкарп. Русинів	6—	„
4.	Др. Василій Гаджега: Додатки до історіи Русинів и руських церквей в Мараморошѣ.	12—	„
5.	Др. Василій Гаджега: Додатки до історіи Русинів и руських церквей Ужанскої жупы	25—	„
6.	Др. Василій Гаджега: Додатки до історіи Русинів и руських церквей в жупѣ Угоча	18—	„
7.	Др. Вол. Залозецкій: Задачі консерваторскої праці для охорони памяток мистецтва на Подк. Руси	3—	„
8.	Др. В. Залозецкій: Горянська замкова каплиця	3—	„
9.	Др. В. Залозецкій: Романьскѣ и готицкѣ будовлѣ на території Підкарпатської Руси	2 50	„
10.	Др. Ф. Колесса: Народні пісні з південного Підкарпаття. Текст і мелодія із вступною розвідкою	25—	„
11.	Науковий Збірник тов. „Просвѣта“ за р. 1922 Рѣчн. I.	40—	„
12.	„ „ „ „ за р. 1923 „ II.	45—	„
13.	„ „ „ „ за р. 1924 „ III.	45—	„
14.	„ „ „ „ за р. 1925 „ IV.	38—	„
15.	„ „ „ „ за р. 1927 „ V.	45—	„
16.	Др. І. Панькевич: Тишівська „Александрія“ з початку XVIII. в. Текст і мовна аналіза	12—	„
17.	Др. І. Панькевич: Ладомирівське Учителське Євангеліє	2—	„
18.	Др. І. Панькевич: Інвентарь (протоколи) каноничних візитацій вороновського округу 1750-тих років під мовним оглядом	3—	„
19.	Др. І. Панькевич: Михайл Оросвегускій чи Мих. Феодул	2—	„
20.	Др. І. Панькевич: Славеноруська граматика А. Коцака другої половини XVIII. вѣка	6—	„
21.	Др. Е. Перфецький: Василій Тарасович, єпископ Мукачевський. До історії початків Унії в Підкарпаттю	1 50	„
22.	Проф. А. Петров: Каноническія візитації 1750—1767. гг. въ вармедіяхъ Шаришской, Спишской и Абауйской	4—	„
23.	Проф. Др. Стефан Рудницький: Основи геології і морфології Підкарпатської Руси. Частина I.	18—	„
24.	— — — — — Частина II.	10—	„
25.	Проф. Др. К. Студинський: Александер Духнович і Галичина	10—	„
26.	Др. Фр. Тихій: Поезія А. Духновича	10—	„
27.	Ю. А. Яворскій: Ветхозавѣтныя біблійскія сказанія въ карпаторуській церковно учительній обробці кінця XVII. го вѣка	15—	„

Замовляти мож в канцелярії „Просвѣты“, Ужгород, Раковця 22.